АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ИЛМҲОИ ГУМАНИТАРИИ БА НОМИ АКАДЕМИК
Б. ИСКАНДАРОВ

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 809. 155. 0
ТКБ: 81.2. Т 03
Ф – 43

ФАРҲОДОВА САРВБОНУ АЛИДОДОВНА

ЛЕКСИКАИ ЧОРВОДОРӢ ДАР ЛАҲҶАИ БАДАХШОНИИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

(ДАР АСОСИ ГӮЙИШИ ВОДИИ ҒОРОН)

АВТОРЕФЕРАТИ
диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филология

аз рӯйи ихтисоси 6.2.1 – Забони тоҷикӣ

Душанбе – 2026

Диссертатсия дар шуъбаи забонҳои помирии Институти илмҳои гуманитарии ба номи академик Б. Искандарови АМИТ иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ: **Мирбобоев Азизхон –** номзади илми филология, дотсент, мудири шуъбаи таърихи забон ва забоншиносии қиёсии Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакии АМИТ

Муқарризони расмӣ: **Абдуллоева Гулрухсор Зиёдуллоевна** – доктори илми филология, профессор, мудири кафедраи забони тоҷикӣ ва фарҳанги муошират Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Бунёдзода Сомон Хушқадам – номзади илми филология, дотсент, муовини ректор оид ба тарбия ва фарҳанги Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон

Муассисаи пешбар: Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ

Ҳимояи диссертатсия санаи «11» декабри соли 2026, соати «14:00» дар маҷлиси шурои диссертатсионии 6Д.КОА-067 назди Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи Моёншо Назаршоев (Ҷумҳурии Тоҷикистон, 736000, ш. Хоруғ, хиёбони Шириншо Шотемур 109, толори шурои диссертатсионӣ) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар сомонаи http://www.khogu.tj ва китобхонаи илмии Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи Моёншо Назаршоев бо нишонии 736000, ш. Хоруғ, хиёбони Шириншо Шотемур 109 шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «___»_____ соли 2026 тавзеъ шудааст.

Котиби илмии шурои диссертатсионӣ

номзади илми филология: **Беҳроншо Ҷ.С.**

ФЕҲРИСТИ ИХТИСОРАҲО

Анд. – Андароб (деҳа)

Бғ. – Бағуш

Бр. – Баршор

Вг. – Вогз *(деҳа)*

Гч. – Гармчашма (деҳа)

Дт. – Дашт (деҳа)

Дх. – Делох (деҳа)

Кл. – Кӯҳи Лаъл (деҳа)

Қз. – Қозидеҳ

рӯш. – рӯшонӣ

Сб. – Сниб

санскр. – санскрит

саҳ. – саҳифа

суғ. – суғдӣ

т.ш. – тоҷикии шарқӣ

ФТЗТ – Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ

ФЗТ – Фарҳанги забони тоҷикӣ

ФГҶЗТ – Фарҳанги гӯйишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ

Хғ. – Хасхарағ

Шб. – Шанбедеҳ

яғн. – яғнобӣ

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Шеваҳо, лаҳҷаҳо ва гӯйишҳои забони тоҷикӣ, ки аз қадимтарин сарчашмаи ташаккули забони адабии форсии дарӣ дар сарзамини таърихии Мовароуннаҳр маҳсуб мегарданд, дар таърихи пайдоиш ва таҳаввули забони осори хаттии форсӣ-тоҷикӣ мақом ва ҷойгоҳи хосса доранд. Бар пояи ҳамин шеваю лаҳҷаҳо меъёрҳои забони адабӣ пойдор гардидаанд, ки баъзан, дар сартосари қаламрави сукунати мардуми форсизабон ба унвони забони марҷаи тақлид пазируфта шуд.

Дар тафовут аз забони адабии форсии аҳди Сомониён лаҳҷаҳои тоҷикӣ он лаҳҷаҳое буданд, ки дар натиҷаи омезиши гуфтори форсии мовароуннаҳрию хуросонӣ бо забонҳои эронии шарқӣ мисли суғдӣ, бохтарӣ, хоразмӣ ва сакоӣ шакл гирифта, нахустин намунаҳои хаттии онҳо дар асрҳои VIII–IX милодӣ то замони мо маҳфуз мондаанд. Бинобар ин, таҳқиқу баррасии ҷанбаҳои сохторӣ ва истифодаи онҳо на танҳо аҳаммияти сифр диалектологиро молик аст, балки барои возеҳ кардани манзараи умумии пайдоиш, ташаккул ва таҳаввули таърихии забони форсии тоҷикӣ низ аҳаммияти бузурги илмиро молик аст.

Мубрамияти таҳқиқи луғоти истилоҳоти шеваҳою лаҳҷаҳо, бахусус, вожаву истилоҳоти соҳавӣ дар он низ инъикос меёбад, ки онҳо аз даврони пеш дар тули қарнҳо ифодагари мафҳумҳои ҳаётан муҳимми рӯзгори сокинони гӯйишвари лаҳҷаҳои алоҳидаи забон буданд ва доир ба муҳити зиндагӣ ва тарзи зисти ин гӯйишварон иттилооти арзишманде медиҳанд.

Чорводорӣ яке аз қисматҳои ҳаёти мардумони кӯҳистони Тоҷикистон мебошад, ки қисмати таърихии он ҳануз аз давраҳои оғози рӯзгори эронитаборони бумии маскуни минтақаи Осиёи Миёна маншаъ гирифтааст, бинобар ин, луғот ва истилоҳоти мансуб ба чорводорӣ, аксаран, калимаҳои аслии тоҷикӣ буда, решаҳои таърихии онҳо то ба забони эронии бостон мерасанд.

Аз ин рӯ, интихоб гардидани вижагиҳои лексикаи мансуб ба чорводорӣ ба сифати мавзуи кори диссертатсионӣ дорои аҳаммияти калони илмӣ дар лаҳҷашиносии муосири тоҷик мебошад.

Гӯйиши ғоронии лаҳҷаҳои бадахшонии шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ, ки ба сифати маводи таҳқиқ дар тафовут аз дигар шеваю лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ дар ҳолати инзивои диалектологӣ қарор дошта, ба ягон лаҳҷаи дигари забони тоҷикӣ мустақиман ҳаммарз нест, дар муҳити равобит бо забонҳои эронии шарқии гурӯҳи помирӣ истифода мегардад. Чунин муҳити амалкарди гӯйиши ғоронӣ ва ҳамчунин, дигар лаҳҷаҳои тоҷикии бадахшонӣ дар сохтори савтӣ, луғавӣ ва дастурии онҳо таъсири амиқ гузоштаанд, ки боиси тафовутҳои диалектологии ин гӯйишу лаҳҷаҳо аз дигар лаҳҷаҳои шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ гаштааст.

Аз ин лиҳоз, мавзуи луғот ва истилоҳоти чорводорӣ дар гӯйиши ғоронии забони тоҷикӣ ба як масъалаи муҳимму мубрами лаҳҷашиносии муосири тоҷик табдил меёбад.

Гӯйиши тоҷикии ғоронӣ дар ноҳияи Ишкошим густариши васеътар дошта, ҳам дар соҳили рости дарёи Панҷ, ки аз 14 деҳа (Хасхоруғ, Сангоб, Андароб, Сниб, Делох, Гармчашма, Дашт, Кӯҳи Лаъл, Сист, Вогз, Шамбедеҳ, Қозидеҳ, Бағуш, Баршор) иборат мебошад ва ҳам дар соҳили чапи дарёи Панҷ мустаъмал мебошад.

Бояд қайд кард, ки гӯйиши Ғорон имрӯз ҳам дар гуфтугӯйи рӯзмарра ва мубодилаи афкор ба соҳибони ин гӯйиш хизмат мекунад. Аз ин рӯ, ҳаматарафа омӯзиши густурда ва таҳқиқи амиқи лексикаи соҳавии гӯйиши мазкур, аз ҷумла, лексикаи соҳаи чорводорӣ яке аз мавзуъҳои мубрами лаҳҷашиносии тоҷик ба ҳисоб меравад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Гарчанд таҳқиқи диалектологии забони тоҷикӣ ҳануз аз асри Х1Х ва ибтидои асри ХХ оғоз ёфта, бо номи номи донишмандони рус В.Г. Григорев [1.34], А.А. Семёнов [1.42], В.П. Наливкин [1.39], П.К. Кузнетсов [1.35], Ш. Ҳотамтоев [2.61] пайванд гирифта, баъдан, дар даврони шуравӣ аз тарафи муҳаққиқон В.С. Расторгуева [1.40],

А.З. Розенфелд [1. 41], Ю.И. Богорад [1.32] ва ҳамчунин, лаҳҷашиносони тоҷик, мисли Л. Бузургзода [1. 3], Р. Ғаффоров [1.4], Ғ. Ҷӯраев [1.19; 1.20], У. Обидов [1. 12; 1. 13], М. Маҳмудов [1. 8], М. Эшниёзов [1.29; 1.30] ва дигарон идома ёфта бошанд ҳам, вале ҳануз паҳлуҳои камтаҳқиқ ва муаммоҳои нокушодаи илмии лаҳҷаю гӯйишҳои гуногуни забони тоҷикӣ хеле зиёданд.

Яке аз чунин масъалаҳои мубрами шевашиносии тоҷик – таҳқиқи сохтори луғавию маъноӣ ва дастурии лаҳҷаву гӯйишҳои забони тоҷикист.

Қайдҳои аввалин ва маълумоти мухтасару ҷудогонаро оид ба водии Ғорон дар осори муҳаққиқон А.А. Бобринской, О. Олуфсен, А.А. Семёнов, М.С. Андреев, И.И. Зарубин ва А.Н. Болдирев метавон пайдо кард, ки хусусияти ҷуғрофию топографӣ ва этнографӣ доранд.

Чунончи, муҳаққиқи даниягӣ О. Олуфсен солҳои 1898-1899 ба Бадахшон, махсусан, водиҳои Вахон ва Ғорон сафар намуда, баъд аз бозгашт дар соли 1904 таассуроти худро дар асараш «Тавассути Помир (Вахон ва Ғорон) (Through the unknown Pamirs (Vakhan and Garon))» менависад. Асари мазкур доир ба забон, расму анъана, тарзи зисту зиндагӣ ва либоспӯшии сокинони водиҳои Вахон, Ишкошим, Ғорон ва Шуғнон маълумот медиҳад [1. 47].

Дар асри XX дар таҳқиқи фолклори водии Ғорон шарқшиноси маъруфи рус А.Н. Болдирев иқдоми барҷастае карда, асаре бо номи «Фолклори Бадахшон (Бадахшанский фолклор)» дар соли 1948 таълиф мекунад. Дар ин асар муҳаққиқ доир ба фолклори сокинони водии Ғорон ва хусусиятҳои гӯйиши мазкур низ маълумоти хеле мукаммал медиҳад [1. 33, с. 225-294].

Бояд зикр намуд, ки таҳқиқотҳои аввалин оид ба лаҳҷаи бадахшонии забони тоҷикӣ аз ҷониби муҳаққиқони рус В.С. Росторгуева, А.З. Розенфелд ва Ю.И. Богорад оғоз гардида, муҳаққиқон урфу одат, расму анъана ва забони мардуми водии Ғоронро мавриди таҳқиқ қарор додаанд. Ба андешаи муҳаққиқон, гӯйиши Ғорон аз давраҳои хеле қадим ташаккул ёфта, он гуногунранг ва ғанӣ мебошад. Мо метавонем аз гӯйиши ин мардум калимаю истилоҳотеро пайдо намоем, ки дар дигар лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ камистеъмоланд ё истеъмол намешаванд ва дорои хусусияти хоси фарқкунанда низ мебошанд.

Дар лаҳҷашиносии тоҷик ва таҳқиқи гӯйиши Ғорон хеле мушкилоти ҷиддӣ ва муаммоҳои сарбастаи ин соҳаро ҳаллу фасл намуд. Таҳқиқоте, ки дар таърихи лаҳҷашиносии тоҷик, бахусус, дар и гӯйиши Ғорон ҷойгоҳи хосса дорад, ин пажуҳиши забоншиноси рус Ю.И. Богорад мебошад, ки муҳаққиқ ба мақсади ҷамъ овардани маводи гӯйиши Ғорон ду маротиба солҳои 1952 ва 1959 ба водии Ғорон сафар кардааст. Ӯ соли 1963 доир ба гӯйиши Ғорон як мақолаи ҳаҷман хурдеро таҳти унвони «Горонский говор таджикского языка (Гӯйиши ғоронии забони тоҷикӣ)» таҳия ва нашр мекунад, ки дар он оид ба хусусиятҳои фонетикӣ, морфологӣ ва лексикии гӯйиши мазкур маълумот додааст. Ба ақидаи Ғ. Ҷӯраев, Ю.И. Богорад «ба зинаи нави таҳқиқи лаҳҷаҳои тоҷикӣ ибтидо гузошт» [1. 20, с. 3]. Лаҳҷашиноси варзида А.З. Розенфелд оид ба хусусиятҳои овоӣ ва баъзе ҷиҳатҳои луғавии гӯйиши Ғорон дар таҳқиқоти худ таҳти унвони «Лаҳҷаҳои бадахшонии забони тоҷикӣ» маълумот додааст [1. 41].

Мавриди ба зикр аст, ки муҳаққиқони забоншинос гуфтори сокинони водии Ғоронро ба шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ мансуб дониста, онро ба гурӯҳи лаҳҷаи бадахшонӣ дохил кардаанд. Ба андешаи В.С. Расторгуева, – таъкид мекунад профессор Ғ. Ҷӯраев: «Шеваи ҷанубӣ мувофиқи таснифоти профессор В.С. Росторгуева яке аз чор гурӯҳи шеваҳои забони тоҷикист. Ин шева ба чор лаҳҷа (ё гурӯҳи лаҳҷаҳо): лаҳҷаҳои раштӣ, кулобӣ, роғӣ ва бадахшонӣ ҷудо мешавад, ки ҳар яке аз онҳо дар навбати худ чанд шоха дорад» [2. 49, с. 6].

Муҳаққиқи дигари лаҳҷашинос А.З. Розенфелд, ки лаҳҷаҳои бадахшониро бештар мавриди таҳқиқ қарор додааст, онро ба чаҳор гӯйиш тақсим намудааст: «тоҷикии мунҷонӣ дар водии Шоҳдара, тоҷикии ғоронӣ дар водии Ғорон, тоҷикии ишкошимӣ (ё нудӣ) дар водии Ишкошим ва тоҷикии вахонӣ дар баъзе деҳаҳои водии Вахон» [1, 41, с.10].

Баъдан, муҳаққиқ З.О. Назарова ба муқоисаи системаи феълии забони ишкошимӣ ва тоҷикии бадахшонӣ, аз ҷумла, гӯйиши Ғорон таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, масъалаи мазкурро дар рисолаи худ «Муқоисаи феъли забони ишкошимӣ бо тоҷикии бадахшонӣ» мавриди таҳқиқ қарор додааст [1. 38].

Таҳқиқоти муҳаққиқи ҷавон С.Ф. Шердилова дар мавзуи «Таҳқиқоти этнолингвистии лексикаи гӯйиши тоҷикони водии Ғорон (аз гурӯҳи лаҳҷаҳои шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ)» нахустин рисолаи илмии мукаммал оид ба гӯйиши Ғорон буда, муҳаққиқ вижагиҳои хоси гӯйиши мазкур, вожагони ифодакунандаи урфу одат, ҷашну маросим, касбу кор ва хусусиятҳои этнолингвистии минтақаи мазкурро мавриди таҳқиқ қарор додааст [1. 27].

Инчунин, муҳаққиқ Д. Фозилов бо номи «Гӯйиши Ғорон (лексика ва морфология)» рисола таҳия намудааст, ки он ба таҳқиқи қабати лексикӣ, фразеологӣ ва морфологии гӯйиши мазкур бахшида шудааст [1.18].

Ҳангоме ки диссертатсияи мо дар ҳоли таълиф қарор дошт, мақолаҳои Г. Қурбонбекова доир ба лаҳҷаи Ғорон ба нашр расида, кори диссертатсионии ӯ дар мавзуи «Фитонимическая и зоонимическая лексика в горонском говоре таджикского языка (Лексикаи набототу ҳайвонот дар гӯйиши ғоронии забони тоҷикӣ)» ҳимоя шуд [1. 36].

Доир ба баъзе хусусиятҳои грамматикӣ ва луғавии гӯйиши сокинони водии Ғорон дар асари «Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ» (иборат аз 5 ҷилд) низ маълумот дода шудааст [1. 22; 1. 23; 1. 24; 1. 25; 1. 26].

Ҳамчунин, дар «Фарҳанги гӯйишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ» моддаҳои луғавӣ аз гӯйиши сокинони водии Ғорон оварда шуда, ба забони адабии тоҷик ва дигар гӯйишҳои ҷанубӣ муқоиса карда шудаанд [2. 48; 2. 49].

Ҳамин тавр, оид ба омӯзишу таҳқиқи хусусиятҳои гӯйиши Ғорон мақола ва рисолаи илмӣ анҷом дода шудаанд, ки онҳо дар такмили назарияи илми забоншиносии тоҷик, махсусан, бахши шевашиносии он нақши муҳим доранд.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзуъҳои илмӣ. Мавзуи таҳқиқот дар асоси бандҳои Нақшаи чорабиниҳои «Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020–2030», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28-уми ноябри соли 2020, № 647 тасдиқ гардидааст ва ҳамчунин, нақшаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии мавзуъҳои илмии Институти илмҳои гуманитарии ба номи академик Баҳодур Искандаров анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқот. Таҳқиқи луғавӣ-маъноӣ ва сохтории луғот ва истилоҳоти марбут ба соҳаи чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон мақсади асосии таҳқиқот мебошад. Зимни баррасии ин масъала ба муқоисаи гӯйиши Ғорон бо лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ ва забони адабии тоҷикӣ низ таваҷҷуҳ шудааст.

Вазифаҳои таҳқиқот. Ҳалли масъалаҳои зерин вазифаҳои асосии таҳқиқ шуморида мешаванд:

– ҷамъоварӣ ва гурӯҳбандии вожагони марбут ба соҳаи чорводорӣ;

– таҳлилу баррасии хусусиятҳои луғавии вожагони ифодакунандаи мафҳумҳои гуногуни соҳаи чорводорӣ;

– муайян намудани мақом ва ҷойгоҳи калимаҳои аслии тоҷикӣ дар низоми вожагони гӯйиши Ғорон;

– нишон додани замина ва омилҳои сиёсиву иҷтимоӣ ва таърихии воридшавии иқтибосот ва мавқеи онҳо дар ташаккули воҳидҳои луғавии марбут ба чорводорӣ;

– баррасии хусусиятҳои маъноии луғот ва истилоҳоти мансуб ба соҳаи чорводорӣ;

– таҳқиқи хусусиятҳои калимасозии вожагони марбут ба чорводорӣ;

– муайян намудани мавқеи вожагони соҳаи чорводорӣ дар миёни дигар қабатҳои луғавӣ ва истифодаи онҳо вобаста ба ҷашну маросим ва анъанаҳои мардумӣ, дар такя ба ҷанбаи этнолингвистии онҳо;

– муайян кардани ҷойгоҳи гӯйиши Ғорон дар инкишофи умумии низоми луғавии шеваю лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ.

– мушаххас намудани умумият ва тафовутҳои гӯйиши мардуми водии Ғорон аз дигар лаҳҷаҳои бадахшонӣ ва шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ бар пояи маводи лексикаи чорводорӣ.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқи кори диссертатсиониро вожагони марбут ба соҳаи чорводорӣ бар мабнои маводи гӯйиши Ғорон ташкил медиҳанд.

Предмети таҳқиқот. Лексикаи чорводорӣ дар лаҳҷаи бадахшонии забони тоҷикӣ (дар асоси гӯйиши водии Ғорон) мавзуи таҳқиқот маҳсуб мешавад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Таҳқиқ дар асоси дастовардҳои илмӣ-назариявӣ ва амалии забоншиносони шинохтаи ватанӣ, аз қабили Н. Маъсумӣ, Ш. Рустамов, Р. Ғаффоров, Ҳ. Маҷидов, Д. Саймиддинов, Д. Карамшоев, М. Қосимова, Ғ. Ҷӯраев, М. Маҳмудов, С. Раҳматуллозода, О. Маҳмадҷонов, Ш. Исмоилов, С. Мирзоев, Б. Тӯраев, А. Мирбобоев, Ҳ. Бердиқулов, Г. Ниматов, М. Аламшоев, А. Зоҳидов, Ш. Мирзоев, М. Рузиев ва донишмандони хориҷии риштаи забоншиносӣ И.М. Стеблин-Каменскӣй, Т.Н. Пахалин, И.М. Оранский, Л.С. Пейсиков, Н.М. Шанский, Р.Л. Неменова, Е.М. Пешерева, О.Н. Трубачёв ва дигарон анҷом дода шудааст.

Навгониҳои илмии таҳқиқот. Ҳарчанд лексикаи гӯйиши Ғорон бо дарназардошти хусусиятҳои этнографӣ, таърихӣ, ҷуғрофӣ ва дигар масоили марбут ба онҳо таҳқиқ шуда бошад ҳам, лексикаи марбут ба соҳаи чорводорӣ дар гӯйиши мардуми водии Ғорон дар шакли рисолаи диссертатсионӣ бори нахуст мавриди таҳқиқ ва таҳлилу баррасӣ қарор мегирад. Ҳамчунин, бори аввал дар лаҳҷашиносии тоҷик вожагону истилоҳоти соҳаи чорводорӣ аз назари диахронӣ ва синхронӣ ба таври амиқу густарда таҳлил шуда, бо шеваю лаҳҷаҳои дигари забони тоҷикӣ муқоиса мешаванд.

Нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Муайян карда шуд, ки таҳқиқу баррасии вожагони марбут ба соҳаи чорводорӣ дар лаҳҷаи бадахшонии забони тоҷикӣ (дар асоси гӯйиши сокинони водии Ғорон) дар диссертатсия, ҳамчун яке аз қабатҳои қадимӣ ва муҳимми луғавӣ, метавонад барои рушди минбаъдаи таркиби луғавии забони тоҷикӣ мусоидат намоянд.

2. Муайян шуд, ки аҳаммияти амалӣ ва назариявии таҳқиқи лексикаи соҳаи чорводории гӯйиши Ғорони лаҳҷаи бадахшонии забони тоҷикӣ дар муайян кардани ҳудуди амалкард ва диалектизмҳои хоси худ зоҳир гардида, онҳо ҷанбаҳои моддӣ ва маънавии ҳаёти мардумро инъикос мекунанд.

3. Муайян гардид, ки дар лаҳҷаи бадахшонии забони тоҷикӣ (дар асоси маводи гӯйиши Ғорон) таъсири забони адабии тоҷикӣ ва субстратҳои забонҳои бадахшонӣ дар асоси унсурҳои луғавии иқтибосӣ назаррас мебошанд.

4. Собит гардид, ки таҳаввулоти луғавӣ, маъноӣ ва сохтории вожагони марбут ба соҳаи чорводории гӯйиши Ғорон дар муқоиса бо дигар гӯйишу лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ, нишондоди сарчашмаи бавуҷудоиву инкишофи лексикаи ин гӯйиш ба шумор меравад.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳаммияти назариявии кори диссертатсионӣ дар он зоҳир мегардад, ки нуктаҳои назариявӣ ва фарзияҳо доир ба таҳаввули сохтори луғавию дастурии лаҳҷаю гӯйишҳои дар ҳоли инзивои лингвогеографӣ қарордошта бар мабнои луғоту истилоҳоти соҳавии гӯйиши ғоронии забони тоҷикӣ зимни таҳқиқи баррасии хусусиятҳои луғавию маъноӣ ва дастурии дигар лаҳҷаҳои тоҷикии ҳаммонанди он дар оянда ба сифати заминаи илмӣ хидмат карда метавонад. Натиҷаҳои илмии диссертатсияро метавон ҳангоми таҳқиқи муқоисавии лаҳҷаҳои ҳаммарзи тоҷикии соҳили рӯди Панҷ (Афғонистон) бо гӯйиши ғоронӣ истифода кард.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки натиҷаҳои амалӣ ва маводи гирдомадаи диалектологии онро ҳангоми таҳияи фарҳангҳои диалектологӣ ва тарҷумавии забони тоҷикӣ, таълифи китобҳои дарсии «Лаҳҷашиносӣ» ва машғулиятҳои лексикию амалии ин фан, баргузории курсу семинарҳои махсус оид ба шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ

ва лингвогеографияи лаҳҷаҳои тоҷикӣ дар коллеҷҳо ва мактабҳои олӣ ба кор бурдан имконпазир аст. Маводи амалии диссертатсия зимни таҳияи корҳои илмӣ-таълимии донишҷӯёни тахассусҳои филологӣ қобили истифода буда метавонад.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсия. Эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсионӣ дар он ифода меёбад, ки масоили таҳқиқотӣ бо таҳлилу баррасии назариявӣ ва қиёсу муқобилаи илмӣ таъмин буда, бо нуктаҳои мушаххаси методологӣ, маводи гуногунҷанбаи таҳлилӣ дар мувофиқат бо сохтор ва мақсаду вазифаи таҳқиқ асос ёфта, боиси ба таври мукаммал таҳқиқ гардидани лексикаи чорводорӣ дар лаҳҷаи бадахшонии забони тоҷикӣ (дар асоси гӯйиши Ғорон) мушаххас гардидааст. Диссертатсия дар асоси маъхазҳои муътамади илмӣ ва сарчашмаҳои дақиқ рӯйи кор омадааст. Мақсад ва вазифаҳои гузошташуда таҳлилу баррасӣ гардиданд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуъ ва муҳтавои диссертатсия ба ихтисоси 6.2.1 – Забони тоҷикӣ мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот, пеш аз ҳама, дар гирдоварии маводи фаровони забонӣ дар шароити саҳроӣ, таҳияи матолиби густардаи илмӣ ба сурати таҳқиқоти монографии лексикаи чорводории гӯйиши ғоронии забони тоҷикӣ зоҳир мегардад.

Тасвиб ва амалсозии натиҷаҳои диссертатсия. Нуктаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар маърузаҳои муаллиф дар конференсияҳои сатҳи ҷумҳуриявию байналмилалии Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (11.04.2022; 08.12.2023), Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд (27.02.2023), Донишгоҳи техникии Тоҷикистон (17.05.2025) ва Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (16.10.2026) мавриди баррасиву муҳокима қарор гирифтааст.

Диссертатсия дар ҷаласаи шуъбаи забонҳои помирии Институти илмҳои гуманитарии ба номи академик Б. Искандаров (протоколи №.9, аз 22-юми сентябри соли 2026) муҳокима гардида, ба ҳимоя тавсия шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар 16 мақолаи илмӣ, аз ҷумла, 6 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 5 мақола дар маводи конференсияҳои илмию амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалии муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва 5 мақола дар дигар маҷаллаҳои илмии дохил ва хориҷи кишвар интишор шудаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссератасия аз муқаддима, 3 боб, хулоса, тавсияҳо, феҳристи адабиёти истифодашуда иборат буда, ҳаҷми умумии он 220 саҳифаи чопи стандартии компютериро ташкил медиҳад.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚ

Қисми **муқаддимавии диссертатсия** аҳаммияту дараҷаи омӯзиши мавзуъ ва мақсаду вазифаҳои таҳқиқотро дар бар мегирад. Ҳамзамон, дар рисола манбаъ ва роҳу усулҳои таҳқиқот, арзишҳои назариявию амалӣ, навовариҳои илмӣ ва принсипҳои асосии ҳимоя нишон дода шудаанд.

Боби якум – «Таснифоти луғавию маъноии вожагони соҳаи чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон» ном дошта, аз 5 фасл иборат мебошад.

Дар **фасли аввали** боби мазкур андешаҳои назариявии муҳаққиқони машҳури хориҷӣ ва донишмандони ватанӣ ба монанди И.И. Зарубин, А. А. Реформатский, Л. С. Пейсиков, Н. М. Шанский, А. А. Уфимсева, О. Н. Трубачёв, инчунин, донишмандони ватании мо аз зумраи Ғ. Ҷӯраев, С. Раҳматуллозода, Ҳ. Мирзоев , С. Мирзоев, З. Замонов, Р. Сангинова, Н. Гадоев, Ҷ. Саидов, С. Узбеков, А. Мирбобоев , О. Қосимов, С. Мирзоев, М. Каримова, М. Аламшоев, И. Сулаймонов, С. Муминова, С. Юсупова , М. Рӯзиев ва дигарон таҳлилу баррасӣ гардидаанд.

Ба андешаи муҳаққиқони соҳа пажуҳиши лаҳҷаву шеваҳои забони тоҷикӣ зиёда аз саду панҷоҳ сол шуда бошад ҳам, таваҷҷуҳи бештари олимон ба ин соҳаи муҳим аз солҳои 50-уми асри XX оғоз шудааст. Бояд зикр намуд, ки дар аввали таҳқиқҳо масъалаҳои ҳудуди ҷуғрофии ҷойгиршававии шеваҳо, баъдан, хусусиёти савтию дастурии лаҳҷаҳо мавриди омӯзиш қарор дода шуда, таҳқиқҳои баъдӣ ба бахши вожагони лаҳҷаҳо бахшида шудааст, ки доир ба масоили мазкур ва баррасии вожаҳои соҳавии забони адабӣ ва лаҳҷаҳоямон маводи зиёде дастраси мо гардидааст.

Аз таҳқиқоти муҳаққиқони болозикр маълум мегардад, ки ба омӯзиши хусусиятҳои луғавии забони тоҷикӣ ва шеваҳои он аҳаммияти махсус дода шудааст.

Кори илмии мо низ ба масоили вожагони соҳаи чорводорӣ дар лаҳҷаҳои бадахшонии забони тоҷикӣ – гӯйиши Ғорон бахшида шудааст, ки дар раванди таҳқиқ аз андешаҳои назариявии муҳаққиқони болозикр истифода намудем.

Боиси зикр аст, ки таҳқиқи лексикаи марбут ба луғот ва истилоҳоти ҳайвонот дар солҳои охир нисбат ба солҳои қалбӣ зиёдтар таълиф шудааст.

Муҳаққиқи шеваҳои ҷанубии забони тоҷикӣ Ғ. Ҷӯраев дар асари илмии худ – «Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ» дар бахши алоҳида, ин масъаларо ба таври васеъ таҳқиқ намудааст [1. 20, с.166-172]. Оид ба лексикаи чорводорӣ муҳаққиқон А. Мирбобоев [1. 37], Ҳ. Бердиқулов [1. 2], Г. Ниматов [1.11], М. Аламшоев [1.31], М. Рӯзиев [1.16] ва мақолаву фишурдаҳои Г. Қурбонбекова [1. 36] корҳои мукаммали илмӣ таълиф намудаанд, ки дар рушди соҳа саҳми босазо дорад. Бархе муҳаққиқон ҳангоми таҳқиқи хусусиятҳои луғавии шеваву лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ дар бахшҳои ҷудогонаи корҳои таҳқиқотии худ калимаю истилоҳоти марбут ба ҳайвонотро мавриди таҳқиқ қарор додаанд. Иддае аз олимон бошанд, оид ба ин масъала мақолаву фишурдаҳои алоҳида таҳия намудаанд.

Дар умум, асару мақолаҳои фарогири паҳлуҳои назариявию амалии луғот ва истилоҳоти марбут ба ҳайвонот он қадар зиёд таълиф нашудаанд, дар ҳоле ки қабати мазкури луғавӣ аз муҳимтарин бахши калимаҳо маҳсуб ёфта, ҳануз аз гузаштаи дур то ҳол ҳамқадами мардум будааст.

Маводи таҳқиқшудаи марбут ба вожагони соҳаи чорводорӣ дар гӯйиши сокинони водии Ғорон ба вожаву истилоҳоти ифодакунандаи номи умумии ҳайвоноти хонагӣ, ҳайвоноти хурди хонагӣ, ҳайвоноти калони хонагӣ, ҳайвоноти боркаш ва саворӣ ба таври муқоиса бо забони адабӣ ва дигар шеваву лаҳҷаҳои тоҷикӣ, ки қабатҳо ва сохтори онҳо дар кори таҳқиқотӣ баррасӣ гардидааст.

Дар фасли дуюми боби якум – «Таҳқиқи вожагони ифодакунандаи номи умумии ҳайвоноти хонагӣ» тавассути шароит ва омилҳои вобаста ба нигоҳубин ва парвариши ҳайвоноти хонагӣ дар минтақаҳои мухталифи Тоҷикистон, аз ҷумла, водии Ғорони ноҳияи Ишкошим номҳои чорво бо фарогирии вижагиҳои тарзи зисти сокинони водии мазкур мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд.

Бар пояи андешаву назари олимон, сохтори вожагони марбут ба соҳаи чорводории гӯйиши мавриди таҳқиқ барои ифодаи маҷмуи номҳои ҳайвоноти хонагӣ ба калимаҳои сода, сохта, мураккаб ва ибора-истилоҳҳо тақсим шуда, дар 4 гурӯҳи луғавию маъноӣ гурӯҳбандӣ шудаанд. Аз ҷумла, тибқи тақсимбандии А. Мирбобоев аз ҷиҳати муносибати маъноӣ номгӯйи умумии ҳайвоноти хонагӣ дар забони вахонӣ низ 4 гурӯҳро дар бар гирифтааст [1. 37, с. 43], ки дар маводи таҳқиқотии мазкур низ чунин гурӯҳбандӣ мувофиқи мақсад шуморида шудааст:

1. Истилоҳоте, ки номгӯйи умумии тамоми намуди ҳайвонотро дар бар мегиранд: *айwон, мол, чорпо//чорwо, чаранда, ҷонwар* ва *лағна*;

2. Истилоҳоте, ки дар тафовут аз вожаҳои *айwон, мол, лағна* маҷмуи намуди муайян ва аз ҷиҳати маъно то андозае мушаххасро дар бар гирифта, барои ифодаи ҳайвони шохдори калон калимаи ***гов***; барои ҳайвоноти боркаш вожаи ***улоғ*** ва калимаи ***мол*** барои мафҳуми ҳайвоноти хурд истифода мешавад;

3. Истилоҳоти ифодакунандаи номҳои ҷомеъ ҳамчун нумеративҳо бо вожаҳои *пода, галла, рама.* Мисол: *Йак* ***пода*** *гоw-а бач-о ба чаро бурдан; Акаи Марам йа* ***гала*** *хар-а ай зъмино пеш кард* (Анд.). ***Галайи*** *аспъ хар да Заки Делох мечаран; Мъ да пеши аҕел бъдъм, ки Аъмъки Гълбек* ***рама-ра*** *оwъхърӣ бърд* (Гч.).

4. Номгӯйи умумӣ-таркибҳои мухталиф бо маънои номуайянӣ дар шакли такрор. Ин гурӯҳ ба **се** қисм ҷудо шуда, мафҳумҳои зерро ифода мекунад:

Қисми аввал шабеҳи он аст, ки номи умумии ҳайвонотро ифода кардаву аз ҷиҳати навъҳои худ монанд ҳам нестанд. Дар чунин вожаҳои такрор ҷузъи дуюмашон маънои луғавӣ надошта, ҷузъи аввал маънодор ва асосӣ маҳсуб мешавад, ки дар мисолҳои зер мушоҳида кардан мумкин аст: *айwон-пайwон, айwон-майwон* «ҳайвонот ва ҳамнавъи он», *лаҕна-паҕна, лаҕна-маҕна* «чорвои хурд ва аз зоти он», ***мол-пол*** «ҳайвонот ва ба он монанд». Мисол: ***Айwон-пайwон-а*** *бawахтӣ ка(ҳ) дохтъм;* ***Лаҕна-паҕна-ра*** *ай шола ба аҕел бъндозет* (Анд.). ***Лаҕна-маҕна*** *да тайи борон крах (сармо задан) мешан* (Кл.). ***Мол-пол-а*** *wреш бъкънем, ки рузи чоршанбе айлоқо меран;* ***Мол-пола*** *ай аҕел бъбарорет* (Сист).

Дар **қисми дуюм** гунаи вайроншудаи вожаҳои такрори ҷузъи аввалӣ омадааст, ки маҷмуи ҳайвоноти ҳамзот ё ба онҳо монандро мефаҳмонад: *гоw-поw* «чорвои калони шохдор ё дигар ҳайвон», *улоғ-плоғ* «ҳайвоноти боркаш ё дигар ҳайвон», ***мол-пол*** «ҳайвоноти хурди хонагӣ».

Дар **қисми сеюм** бошад, ҷузъи якуми қисми аввал маънои луғавӣ дошта, ҷузъи дуюм ягон маъноро ифода накарда, танҳо такяи калом аст: *бъз-мъз* – «буз ё дигар ҳайвон», *меш-пеш* – «гӯсфанд ва дигар», *гоw-поw* – «гов ва дигар ҳайвон», *хар-мар* – «хар ва дигар ҳайвонҳо»: *Ха мебинъм йагон* ***бъз-мъз*** *ба туи бача-ъш мебаръм;* ***Меш-пеш-а*** *бъндозетъ дари аҕел-а сахт кънет* (Гч.). *Ушйор бошет, ки* ***гоw-поw*** *да зъмино назана; Олйо мардъм* ***хар-мар*** *нига намекънан* (Вз.).

Вобаста ба чунин тарзи тақсимбандӣ маълум гардид, ки воҳидҳои луғавии *айwон, мол, чорпо//чорwо, чаръндa, ҷонwар* ва *лаҕна* на фақат дар гӯйиши ғоронӣ, балки дар дигар шеваву лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ барои ифодаи номгӯйи умумии ҳайвонот бо дарназардошти бархе хусусиятҳои овоӣ истифода мешаванд. Ҳамзамон, дар диссертатсия таъкид шудааст, ки вожаҳои *ҳайвон* ва *мол* дар ҳамаи шеваву лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ серистеъмол буда, ҳамзамон, вожаи *ҳайвон* ҳамчун истилоҳи соҳаи чорводорӣ дар забони адабӣ кор фармуда мешавад.

Дар фасли сеюми боби аввал калима ва истилоҳоти марбут ба ҳайвоноти хурди хонагӣ **–** вожаҳои марбут ба *гӯсфанд* ва *буз* дар ду зерфасли алоҳида мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст.

Бояд зикр намуд, ки дар гӯйиши сокинони ин водӣ мафҳуми умумии ҳайвони хурд (бузу гӯсфанд) монанди дигар шеваву лаҳҷаҳои шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ бо калимаи *мол* ифода карда мешавад. Инчунин, барои фарқ намудани чорвои хурд аз чорвои калон ибораи ***моли майда*** истифода мешавад. Мисол: ***Мол*** *ай пъшта дер омад; Мъ нубатраw-а гъфтъм, ки* ***мол-а*** *wахт бъйор;* ***Мол****, ки омад саҕоча да дари шола бъзан* (Анд.). ***Моли майда*** *чаронданъш осонтар бъдаст; Пешо мардъм фақат* ***моли майда*** *нига мекардан, оли ама гоwдор шъдан;* ***Моли майда*** *шаw да шола бъдастъ бачо мешураншон* (Кл.).

Дар **зерфасли аввали фасли сеюм (1.3.1.**) вожаҳои марбут ба чорвои хурди хонагӣ – гӯсфанд мавриди таҳқиқ қарор дода шуда, ки он вобаста ба ифодаи вожаҳо ба қисмҳои **1.3.1.1.**–**13.1.3.** ҷудо карда шудааст. Дар қисмҳои аввали зерфасли мазкур номвожаҳои марбут ба *гӯсфанд* (масалан, *меш* ба ҷойи гӯсфанд), синну сол ва ҷинсияти гӯсфандон (масалан, синни барраи то якмоҳа бо истифодаи калимаи *барра* ва вожаҳои ифодакунандаи рӯзҳо дар шакли: *барайи даруза, барайи серуза, барайи пан(ҷ)руза, барайи дъафтайна, барайи бис(т)руза, барайи чормо(ҳ)а, барайи шашмо(ҳ)а*, барраи то чормоҳа бо калимаи *тарък,* аз чормоҳа то яксола вожаи *бара* ва аз яксола то дусола вожаҳои *барайи калон//барайи порина, барайи бъкл* – баррае, ки соли гузашта зойида шудааст, вобаста ба

ҷинси табиии онҳо вожаҳои *нар, нарина, мода, модина* бо овардани намунаи ҷумлаҳо аз гӯйиши мазкур, дар маърази таҳлил қарор дода шудаанд.

Барои ифодаи ҷинси модаи гӯсфанд аз рӯйи фарқияти инкишофи синну сол калимаҳои * werak, њзем, меш* кор фармуда шуда, вожаи *werak* нисбат ба барраи модаи 2-3-сола, ки ҳануз назойидааст, истифода мешавад. Калимаи *њзем* дар даврaи бори аввал зойидани барраи модаи аз сесола боло, ба кор рафта, калимаи *меш* марбут ба гӯсфанди модаест, ки соли дуюм насл медиҳад. Барои тафовути синну соли гӯсфанди нар вожаҳои *нарбара, ҷондор, гър//гърък* истеъмол шуда, аз ҷумла, барраи нари аз 2 то 3-сола – *нарбара***,** аз 4-сола боло – *ҷондор* ва гӯсфанди ноахта *гър//гърък* номида мешавад. Барои тақвияти фикр истифодаи вожагони мазкурро дар ҷумлаҳои зер нишон дода метавонем: *йак њземък аґели апайи Санам ай аґели баромадаст*; *Њзем-а ба молдорӣ ба апаи Санам додъм* (Сист.)

Инчунин, қайд шудааст, ки воҳидҳои луғавии *майда, калон ва пир* синну соли чорвои хурдро ифода карда, онҳо умумистеъмол маҳсуб меёбанд.

Таҳқиқ нишон дод, ки дар гӯйиши мавриди назар мафҳуми гӯсфанд бо калимаҳои *гъсфанд* ва *меш* ифода карда шуда, вожаи *меш* назар ба *гӯсфанд* серистеъмол мебошад. Вожаи *меш* маънои «гӯсфанди мода, модагӯсфанд»-ро ифода карда, он дар лаҳҷаҳои дигари забони тоҷикӣ, аз ҷумла, дар лаҳҷаҳои Бухоро ба ҳамин маъно мустаъмал аст [1.8, с. 13], ки ин монандӣ аз ҷиҳати луғавӣ ба ҳам хеле наздик будани шеваву лаҳҷаҳои тоҷикӣ дарак медиҳад. Дар забони яғнобӣ мафҳуми *гӯсфанд* бо калимаи *сутур* ифода карда мешавад [1. 11, с. 24]. Дар сарчашмаҳои муътамад, аз ҷумла, дар «Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ» калимаи *гӯсфанд* ва *меш* чунин шарҳ дода шудааст: «Гӯспанд **(***gōs-pand)* ҷонвари пистондор, нишхоркунанда, ки ҳарду навъ аҳлӣ ва ваҳшии он ёфт ва аз пашм, пӯст, шир ва гӯшти он истифода мекунанд» [2. 56, с. 2469].

Ҳамчунин, тибқи Фарҳанги зикргардида муҳаққиқ М. Ҳасандӯст калимаи меш ва решаи онро дар забонҳои бостон ва муосир чунин шарҳу тавзеҳ додааст: «Меш (měš) – гӯсфанд, бавижа гӯсфанди мода. форсии миёна: *mēš,* иронии бостон: *maiši-/-maiša*, санскрит: *měsa*, (музаккар) фавҷ, *меш, mesī* (муаннас) – модаи гӯсфанд, меш, муштақанд аз ҳиндуурупоӣ: *moiso-s/maiso-s* – гӯсфанд; чарм, пӯст; лаҳистонӣ: *miech* – киса, гунӣ, машк, мивониёӣ: *maišas* – тӯбара, бузранг, ҷувол, лидунёӣ*: māiss* – гунӣ, киса, moisos/maisos (бо афзояи -s) зоҳиран муштақ аст аз решаи *меґ-mei* – моқ кашидан, баъ-баъ кардан (қиёс санскрит: *-mi, ma–, (mimāti)* – ғуррӣ кардан, баъ-баъ кардан, низ қиёси авастоӣ: *maēša "меш", maēšī* (музаккар) – модаи гӯсфанд, *maēšina* – (сифат) мешин аз меш, мешӣ, портӣ: *myš[mēš],* сакоӣ: *miña* – мешин, аз меш**maišinyă* (ka).... хоразмӣ: *mh* – меш (*maišī), *mhnȳk* – гӯсфанди нар, қӯч, пашту: *maǧ* – меш, куч, *maǧa* – модаи гӯсфанд, суғдӣ: *maȳ,* сарикӯлӣ: mewl, язғуломӣ: *maw* – *меш* (maiša), яғнобӣ: *meš* – меш ... [2. 56, с. 2485-2486].

Дар асоси маълумоти Фарҳангномаи мазкур метавон ба чунин натиҷа расид, ки воҳиди луғавии *меш* дар ин забонҳо ба гӯсфанди мода марбут буда, дар гӯйиши ғоронӣ низ ба ҳамин маъно ба кор бурда мешавад.

Инчунин, таъкид шудааст, ки мисли дигар лаҳҷаҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ, барои ифодаи ҷамъи гӯсфандон воҳидҳои луғавие вуҷуд доранд, ки ба навъи онҳо марбут нестанд. Дар гӯйиши мавриди назар ҷамъи чорвои хурд бо калимаҳои *сърук* ва *рама* ифода мешавад, ки калимаи *сърук* серистеъмол мебошад. Вожаҳои мазкур дар лаҳҷаи ноҳияи Варзоб низ ба ҳамин маъно мустаъмаланд [1.16, с. 36].

Ҳамзамон, дар қисмҳои охири ин зерфасл вожагони марбут ба рангу намуд (аз ҷумла, маҷмуи ранги пашм, ранги ягон аъзои бадан, номгӯйи хусусияти гӯсфандон аз рӯйи шакли ягон узви баданашон) ва зоту парвариши гӯсфандон (масалан, вожагони *таҷоӣ, ҷойдорӣ, тоҷикӣ исорӣ, помирӣ, қърғизӣ*) баррасӣ шудаанд.

Дар таҳқиқот муайян гардид, ки барои ифодаи ранги якхелаи пашми гӯсфанд воҳидҳои луғавии *съйа* – сиёҳ, *сърх* – сурх, *съфе* – сафед, *зард* – зард, *кабут* – кабуд, *баррайи съйа, њземи съфе, съфедък* – гӯсфанди сафед, сафедак, *нарбараи сърх, сърхък* – меши сурх,

сурхак, барои ифодаи монандии пашми онҳо номвожаҳои *сӣйала* – гӯсфанде, ки бештари рангаш сиёҳ аст, *сърхала* –гӯсфанде, ки дорои ранги сурхи баланд аст, *бурала* – гӯсфанде, ки дорои ранги буру сафед аст, нисбат ба ранги ягон аъзои баданашон номгӯйи *сӣйасар* – гӯсфанде, ки тори сараш сиёҳ, *сӣйагуш* – гӯсфанде, ки дорои гӯшҳои сиёҳ аст, *сърхдъм* – гӯсфанде, ки дорои думи сурх аст, инчунин, барои номгузорӣ аз рӯйи шакли гӯшҳояшон калимаҳои *қър* – гӯсфанде, ки дорои гӯшҳои кутоҳ аст, *лапагуш* – гӯсфанде, ки дорои гӯшҳои калони кашол мебошад, *смохгуш* ё *биркадор* – гӯсфанде, ки дорои гӯшҳои шикоф ё тамғадор аст ва амсоли инҳо истифода мешавад.

Ҳамчунин, ибораву вожаҳои ифодакунандаи ҳаҷму андоза *мъндъқ* **–** гӯсфанди хуб парвошуда, *пақък* – барра ё гӯсфанди пуштхамидаи кутоҳпой, *фарбе//фарбек* – барра, гӯсфанди парвошуда (фарбеҳ), *лоша//лошек* – барра, гӯсфанди лоғари қадпаст, шаклу намуд ва иллати пой: *каҷалапо, бешълъчък, баромадагипо, лангък, чълоқ*; аломатҳои фарқкунандаи баъзе узвҳои бадани онҳо, асосан, аз рӯйи дум ва шох: *ҷондори дъмбадор*, *нарбарайи бедъмба, барайи дъроздъм*, *барайи цндик* **–** гӯсфанди кутоҳдум, *нарбарайи тунд* **–** гӯсфанди бедум, *нарбарайи шохдор* **–** гӯсфанди нари шохдор, *нарбарайи якшоха*, *чапаршох* **–** гӯсфанди дорои шохҳои тобхурда ва дигар хусусияту шакли гӯсфандон дар ин зерфасл ба доманаи таҳқиқ фаро гирифта шудаанд. Ҳамзамон, мавқеи истифодаи воҳидҳои луғавии мазкур дар ҷумлаҳо нишон дода шудааст. Мисол: *Меши* ***лангък*** *ба нубат рафтан наметона; Ҷондори* ***бешълчък*** *ай мол ҷъдо шъдаст* (Вз). *Нарбарайи* ***чълоқ*** *да паси санг хоw кардастъ мъ надидъмъш; Меши* ***дъроздъм*** *ба wреш шъдаст* (Қз.). *Барайи* ***цндик*** *меши зоча мемака; Нарбарайи* ***тунд*** *имсол лоша шъдаст* (Шб.). *Барайи* ***шохинък*** *ай дъми моли рафтаст*; Ҷондори ***чапаршох*** *ба мол хел намегира* (Бғ.).

Зерфасли дуюми фасли сеюми ин боб луғот ва истилоҳоти марбут ба бузпарвариро дар бар гирифта, дар он сараввал калимаҳои ифодакунандаи мафҳуми умумии ин навъи чорвои хонагӣ, инчунин, вожагони марбут ба *бузи кӯҳӣ* дар гӯйиши ғоронӣ ба таври муқоиса ба дигар лаҳҷаҳои забони тоҷикиву забонҳои шарқии эронӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд.

Дар асоси маводи баррасигардида маълум гардид, ки дар гӯйиши мавриди назар барои ифодаи ин навъи чорвои хурд (буз) вожаи умумиистеъмоли тоҷикӣ – ***бъз*** “буз” истеъмол мешавад: ***Бъз*** *да шаху лула мечаспаwъ хъд-ъш-а сер мекъна; Бъзи зарди амъкъм қайт бъда-ст, ай дасти ами банд-ъш кардан* (Кл.). *Ба кудакойи майда зъйотар шири* ***бъз*** *медйан, ки шири меш кудак-а мегирона; Мъмом да умр-ъш гушти* ***бъз*** *нахърда-ст* (Дт.). Шарҳи ин вожа дар ФТЗТ чунин оварда шудааст: «Ҳайвони ҷуфтсуми алафхури хонагӣ аз ҷинси гӯсфанд, ки дорои шох, риши дароз ва думи кутоҳ аст ва барои гӯшт, пашм ва шир парвариш мекунанд; **бузи кӯҳӣ** як зоти бузи шабеҳи оҳу, ки дар кӯҳҳои Тоҷикистон мавҷуд аст» [2. 51, с. 242].

Таҳқиқу баррасиҳо нишон дод, ки дар гӯйиши Ғорон *бузи кӯҳӣ* бо истилоҳҳои *ҷондор, сайд, нахчир* ба кор бурда мешавад. Синну соли ин навъи ҳайвони кӯҳӣ вобаста ба ҷинси табиии он номгузорӣ карда мешавад, аз ҷумла, нисбат ба бузи кӯҳии модаи то 3-сола калимаи *чъпъш* ва синни аз ин болотар воҳиди луғавии ***бъз*** истеъмол мешавад. Барои номгузорӣ ва муайян намудани синну соли бузи кӯҳии нарина бошад, ҳалқаҳои шохи онҳо нақши муҳим мебозанд. Вожаи *ҷъwона* барои ифодаи бузи нари кӯҳии то 7-сола ва аз ин син боло воҳиди луғавии ***ранг*** кор фармуда мешавад. Масалан, *Шохойи* ***ҷъwона*** *да шохи дърахт бъдан, намедонъм касе бърдастъшон; Бачо дина да Къзумчъшма йак* ***ҷъwона*** *дидан, ки тоқа мечара* (Гч.). *Пешо шъкорчъйо фақат* ***ранг*** *мезадан; Аъмъки Сълаймонбек да пеши дар-ъш баройи зеб шохи* ***ранг*** *зада-ст* (Сб.).

Дар иртибот ба доираи истифодаи вожаи *нахчир* дар диссертатсия дарҷ гардидааст, ки дар гӯйиши ғоронӣ калимаи мазкур нисбат ба воҳидҳои луғавии *ҷондор* ва *сайд* серистеъмол мебошад.

С. Раҳматуллозода (Хоркашев) дар таҳқиқоти худ доир ба истифодаи ин номвожа чунин андешаронӣ намудааст, ки: «ибораи мазкур дар дигар шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқӣ бо вожаи *сайд* ифода карда мешавад» [1.15, с. 150].

Ҳамзамон, маълум гардид, ки дар гӯйиши мавриди таҳқиқ калимаи **сайд** ба ғайр аз ифодаи мафҳуми умумии гӯсфанду бузи кӯҳӣ, инчунин, барои ифодаи ҳайвони шикоршуда ва шикоршаванда кор фармуда мешавад. Мисол: *Нахчир мор-а да пъшта дидъ райи гърез-а пеш гъръфт. Палаwон wахти шикор хъд-ъш-а ай чъшми* ***сайд*** *ҷога мекъна* (Гч.).

Дар зергурӯҳҳои алоҳидаи он ибораву воҳидҳои луғавии ифодакунандаи синну сол ва ҷинсият: *бъча, бъчаи навшудагӣ* – бузғолаи навзод, *бъчаи тарък* – бузғолаи то якмоҳа, *чапъш* – бузи модаи аз 2 то 3-сола, ки бори аввал насл медиҳад, *бъз* – модабузи синнаш аз сесола боло, *нар, нарина, мода модина* таҳлил шудаанд.

Дар натиҷаи таҳлили ин зерфасл маълум гардид, ки барои ифодаи бузҳои нари ахташуда мувофиқи синну соли онҳо вожаҳои *нарбъча* (аз 2 то 3-сола)**,** *нарбъз* (аз 3-сола боло) ва воҳидҳои луғавии *така* ва *шъг* ҷиҳати ифодаи бузҳои ноахта ба кор бурда шуда, таркибҳои *такайи пеши мол, такайи сари мол* нисбат ба бузи нари ноахта, ки ҳангоми чупонӣ аз ҳама пеш рафта, рама аз қафои он меравад, истеъмол мешаванд. Дар шеваҳои дигар низ барои ифодаи чунин бузҳо вожа ва таркибҳои фарқкунанда вуҷуд дорад, ки дар таҳқиқи муҳаққиқон оварда шудаанд. Аз ҷумла, муҳаққиқ М. Рӯзиев оид ба мавҷудияти ин гуна таркибҳо дар лаҳҷаи Варзоб чунин қайд кардааст: «Нисбат ба нарбузи калони ахтакардашуда, ки пешопеши рама мегардад ва рамаро раҳнамоӣ карда, аз паси худ мебарад, таркибҳои *серки пеши мол, серки сари мол, серки пешкаш* истифода бурда мешавад» [1.16, с. 37].

Ҳамзамон, дар таҳқиқот зикр гардидааст, мавсими ҷуфтшавию наслдиҳии ҳам чорвои хурд ва ҳам чорвои калони хонагӣ дар зиёдшавӣ ва инкишофи онҳо давраи хеле муҳим ба ҳисоб меравад. Ин ҳолат низ бо таркиб ва истилоҳоти хос ифода карда мешавад. Аз ҷумла, мавсими ҷуфтшавии гӯсфандон бо таркиби *ғър рафтан* ва нисбат ба бузҳо бошад, таркиби *шъг рафтан* ба кор бурда мешавад. Мисол: *Шъг-а ай байни мол ҷъдо кънет, ки бъзойи зойдаги-ра* ***шъг нара****; Бъзо ага* ***шъг*** *бъран қоқ мекънан; Шъги съфе-ра амсойа бърд, ки бъзош шъг бъран* (Дх.).

Дар зергурӯҳҳои 1.3.2.2. ва **1.3.2.3.** воҳидҳои луғавии ифодакунандаи рангу намуд ва хусусияти бадани буз**:** *съфе(д), съйа, зард, бур, зардала* – бузғола ё бузе, ки дорои ранги зарди паст аст, *бурала* – бузғолае, ки рангаш бури баланд аст, *съйаала* – бузе, ки дорои ранги сафеду сиёҳ аст, инчунин, вожагони марбут ба зот ва парвариши буз – зоти *бузҳои ҷойдорӣ, бузҳои ангорӣ* ва аз рӯйи таъинот: *гуштӣ, ширӣ* бо мисолҳои хоси гӯйиши мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Масалан: *Бъзи* ***съфе(д)*** *да камар банд задаст; Бчайи* ***съйа*** *да байни бъчойи амсойа ба зак рафт* (Гч.). *Бзи* ***зард*** *йак лох-ъш шал шъдаст; Анвар бъзи* ***зардала-ъш-а*** *фърухт*; *Бъзи* ***бур*** *бъчайи поринагиш-а мемакона* (Анд.).

Аз таҳлили зергурӯҳҳои аввал бармеояд, ки ҷиҳати муайян намудани ранги пӯст, мӯй (бузмӯй) ва дигар узвҳои бадани чорво калимаҳои асосӣ бо пасвандгунаҳои ифодакунандаи монандӣ *(-ала, -фом*) ва унсури вожавии *-ранг* кор фармуда мешаванд. Мисол: ***бурала, зардфом, сърхранг, бурранг, съферанг, съйаранг***. Мавқеи ин вожаҳо дар гӯйиш бо мисолҳо нишон дода шудааст: *Бъзи* ***бурала*** *бъчаш-а макидан наменона; Нарбъзи* ***сърхранг*** *да байни бъзо тез ба чъшм мераса* (Сб.). *Бъчайи* ***съферанг*** *ба назар-ъм ай тесък набаромад; Нарбъчайи* ***съйаранг*** *дина да аҕели амсойа бъдаст* (Дх.).

Оид ба номгузории ин навъи ҳайвон таъкид шудааст, онҳо на фақат аз рӯйи ранг, инчунин, вобаста ба хусусиятҳои аъзои муайяни баданашон номгузорӣ мешаванд. Вобаста ба ин матлаб, дар ин зергурӯҳ калимаҳои ифодакунандаи рангу намуди гӯш: *ҷърғотгуш, съмохгуш*, сар: *зар(д)сар, матоwсар*), пой: *алапоча, съйапо* ва пушту шикам: *қамар, бурқамар, съйапъшт* низ бо мисолҳо мавриди таҳлил қарор дода шудаанд,

Ҳамзамон, дар кор як хусусияти номгузории бузҳо дар тафовут аз гӯсфандон қайд гардидааст. Аз ҷумла, зикр шудааст, ки агар аз рӯйи мавҷуд будани шох гӯсфандон бо номвожаҳои *меши шохин, барайи шохинък, ҷондори шохинък* ном гузошта шаванд, вале номгузории бузҳо баръакс, вобаста ба ин аломати фарқкунандаашон, бо калимаи *кал* сурат мегирад.

Зимнан, дуруст таъкид шудааст, ки аломати мазкур танҳо ба ин навъи ҳайвони хонагӣ хос буда, нисбат ба дигар намуди чорво кор фармуда намешавад: ***бъчайи кал***, ***нарбъчайи кал***, ***нарбъзи кал***. Мисол: ***Бъчайи кал*** *бъзойи зойдагир-а пасмак мезана*; ***Нарбъчайи кал*** *да пъшти боғ мечара.* ***Нарбъзи кал*** *ба Вогз рафтаъстъ амъкъм Нуридин къштаст-ъш* (Гч.).

Дар иртибот ба парвариши зоти ин навъи чорвои хурд чунин зикр шудааст, ки сокинони водии Ғорон вобаста ба шароити ин минтақаи кӯҳистон бештар зоти бузҳои «*ҷойдорӣ*» ва вобаста ба талаби замон ва ниёзи мардум, ҳамчунин, имрӯз зоти дигари он – «*ангорӣ*»-ро нигоҳубин мекунанд. Азбаски ин зот дорои мӯйинаи нарм – тибит мебошад ва аз он ҳар гуна либоси зимистона (шол, ҷуроб, болопуш (жемпер) тайёр мекунанд, бо ин мақсад, ба парвариши зоти мазкур низ мардуми ин водӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир менамоянд. Ин истилоҳ дар гуфтори мардуми Ғорон дар шакли *тебът* кор фармуда мешавад.

Фасли чоруми боби мазкур таҳқиқи вожагони марбут ба чорвои калони хонагиро фаро гирифта, онҳо дар 2 зерфасл – «**Калимаҳои ифодакунандаи номи умумии чорвои калони шохдор**» (бо ифодаву таҳлили вожагони марбут ба шохисҳои ҷинсӣ, синну соли гов, ифодаи рангу намуд ва хусусиятҳои бадани онҳо) ва «**Вожаҳои ифодакунандаи дигар хусусиятҳои гов**» (бо ифодаи номи говон (парворӣ ва фарбеҳ), рафтору хислати онҳо, зот ва таъиноти онҳо дар хоҷагидорӣ, ифодаи нуқсонҳои бадани чорво ва ғайра) мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор дода шудаанд.

Маълум гардид, дар гӯйиши ғоронӣ нисбат ба чорвои калон воҳиди луғавии *гоw* – гов ва ибораи тавсифии ***моли калон*** кор фармуда мешавад, ки дар ин ҳолат, дорои маънои кул мебошад. Дар ҳолати муайян будани хусусияти ин навъи чорво вобаста ба рангу ҷинс он маънои ҷузъро ифода мекунад. Мисол: *Тағайи Мирбоз дъ* ***гоwи нар*** *дора;* ***Гоwи сърх*** *имсол қъсир бъдаст* (Сб.). ***Гоwи калон*** *дъга қълбакъни́ наметона; Амъки Гълбек* ***гоwи мода*** *харидаст* (Гч.).

Доир ба умумиистеъмол будани вожаи мазкур муҳаққиқ С. Раҳматуллозода андешаи худро чунин баён намудааст: «Вожаи умумиистеъмоли гов барои ҳамаи забонҳои оилаи забонҳои эронӣ умумӣ аст ва на танҳо дар шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ, балки барои ҳамаи тоҷикон вожаҳои *барзагов, модагов, ҷавона, ғуноҷин, гусола, пиргов, қисир, тайлоқ* умумиистеъмоланд» [1.15, с. 143].

Таҳқиқу барраси зерфасли аввал нишон дод, ки ҷинси табиии ин навъи ҳайвони хонагӣ ва синну соли он дар гӯйиши мазкур бо воҳидҳои луғавии ҷудогона ифода карда мешаванд. Масалан, нисбат ба ҷинси мода вожагони *мода, бъкл, ғънаҷи́* ба кор рафта, нисбат ба ҷинси нари он воҳидҳои *нар, бъкл, ҷъwона, бъқа, барзагоw* истифода мешавад.

Истифодаи вожаҳои мазкур аз рӯйи ҷинси табиии ин навъи чорво вобаста ба синну сол сурат мегирад. Калимаҳои *бъкл* барои ифодаи (гусолаи аз 2-сола то 3-сола), *ғънаҷи́* (аз 3-сола то 4-сола) ва *гоw* (*модагоw*) (аз 4-сола боло) кор фармуда мешаванд.

Воҳидҳои *ҷъwона* – наргови 2-сола то 3-солаи ахтакардашуда, *бъқа* – наргови ахтанашудаи аз сесола боло**,** *барзагоw* – гови нари ахташудаи аз чорсола болоро ифода мекунанд.

Зимни таҳқиқ мушоҳида гардид, ки бархе аз вожагони ифодакунандаи рангу намуд ин навъи ҳайвони хонагӣ, аз калимаҳои мансуб ба ранги чорвои хурд тафовут доранд. Масалан, номвожаи *рахш* – гови дорои ранги сафедчатоби сурх ё сурху сиёҳ**,** ***қашқа*** – гови сиёҳи сафедпешонӣ ва ғайра.

Баррасиву таҳлилҳои зерфаслҳо ва зергурӯҳҳои фасли мазкур дар диссертатсия натиҷагирӣ шуда, зикр гардидааст, ки номвожаҳои ифодакунандаи чорвои калони хонагӣ

нисбат ба воҳидҳои луғавии чорвои хурд зиёдтар аст. Ин тафовут, пеш аз ҳама, аз рӯйи таъиноти онҳо дар корҳои хоҷагӣ ба назар мерасад, ки амалҳои ба онҳо вобаста бо истилоҳҳои *гowхънък, қълба//қълбакъни́, саракъни́, гowи кори́* ифода карда мешаванд. Мисол: Имсол ***гowхънък*** *дер сар шъд, ай дасти ами зъмин сахт шъдаст.* *Ба гowой* ***қълба*** *ар wега тарит бъндозет, ки ба* ***қълбакъни́*** *қъwат бъкънан* (Шб.). *Амъки Чоршамбь ҷъwонаи сърх-а ба Делох қълба бърд; Барзагow харч-ъш ага наґз набоша,* ***қълбакъни́*** *намеша* (Гч.).

Фасли **панҷуми боби якум – «Вожагони марбут ба ҳайвоноти боркаш ва саворӣ»** аз 2 зерфасл – «**Вожагони марбут ба асппарварӣ**» ва «**Вожаҳои ифодакунандаи хар ва парвариши он**» иборат аст. Зерфасли якум вожагони ифодакунандаи синну сол ва ҷинсияти асп, вожаҳои вобаста ба таъиноти асп, вожаҳои ифодагари зоти асп (*ҷойдори́//аспи таҷои́ «аспи маҳаллӣ», қърғизи́, арабӣ, бадахшони́*), калимаҳои марбут ба шохисҳои зоҳирӣ (рангу намуд) ва рафтори асп (*газанда, лағатзан, дурдав)*-ро фаро гирифтааст.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки дар лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ ин навъи чорво аз рӯйи зоту ҷинс, син ва ранг номгузорӣ карда мешавад. Аз ҷумла, муҳаққиқ Г. Шарипова оид ба номгузории намудҳои асп дар лаҳҷаи Масчоҳ чунин маълумот додааст: «... *байтал* – аспи мода, *айғир* – нарасп барои насл, *зоти тоҷикӣ* – аспи маҳаллӣ, *зоти лақай* – аспи боқуввати сафедча, *туруқ, ҷеран, саман, куран, охйол, чавкар*, *зоти арабӣ* – номи хелҳои гуногуни асп, *аспи боркаш* – аспи ароба, аспи тозӣ – асп барои бузкашӣ» [1.21, с. 148].

Вожаи асп дар фарҳангҳои муътабар, аз ҷумла, «Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ» чунин шарҳ дода шудааст: «... *aspa*-(т.), aspā-(f), форсии бостон *asa*-(т.), *aspa*- (т.) дар забони форсии миёна ба сурати asp, форсии миёнаи турфонӣ ’*sp* [asp], суғдӣ ’*sp* [asp], хутанӣ *assa* [<*aspa-], хоразмӣ *’sp* [asp], балхӣ *as* ... » [2. 53, с.199].

Дар зерфасли дуюм вожаҳои ифодакунандаи хар дар гӯйиши Ғорон, шарҳи ин вожагон дар асоси фарҳангномаҳо ва муқоиса бо шеваву лаҳҷаҳои дигари забони тоҷикӣ, калимаҳои вобаста ба шохисҳои синнусолии ҷинси хар, вожаҳои марбут ба аломатҳои умумии бадан ва зоти он, вожагони ифодакунандаи таъиноти *хар* дар корҳои хоҷагӣ ва рафтори он мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст.

Дар гӯйиши Ғорон рафтору одати ҳайвоноти боркаш бо ибораҳои амсоли *хари қапзан* – хари газанда, ки дандон мезанад, *хари ҷағат* – хари бо харҳои дигар номуросо, *хари ангасин* – харе, ки вақту бевақт садо мебарорад бо номҳои мушаххаси марбут ба онҳо ифода ёфтаанд.

Инчунин, хусусияти муҳимми ин намуди ҳайвони боркаш бо ибораҳои алоҳида ифода карда мешавад: *хари дawанд* – харе, ки соҳибашро гӯш накарда медавад, хари сандалакзан *(згинцкзан)* (харе, ки вақти давидан яктарафа мепарад), *нътзан* – харе, ки рост наомада, харҳои дигарро дандон мезанад ва ғайра. Мисол: *Аъмъки Айомбек йак* ***хари дawанд*** *дора, ки боркънӣ намешад-ъш; Тъ бачар-а чан(д) бор гъфтъмът, ки да и* ***хари дawанд*** *съwор наша* (Гч.). *Ай дасти* ***хари нътзан*** *ба аґел даромадан намеша; Мъ ай* ***хари сандалакзан*** *метарсъм; Бъбом бачо-ра ҷанг кард, ки да* ***хари сандалакзан*** *съwор нашан* (Сб.).

Хулосаи боби якум. Таҳқиқи луғавию маъноии вожагони ифодакунандаи номи умумии чорво, номҳои чорвои хурд, калони шохдор, боркаш ва саворӣ нишон дод, ки ин қабати луғавӣ дар таркиби луғавии лаҳҷа мавқеи муҳим дорад.

Дар гӯйиши Ғорон, мисли дигар шеваву лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ вожагони умумии *айwон, мол, чорпо//чорwо, чаранда, ҷонwар* ва *лағна* ҷиҳати номбарии ҳама гуна ҷинси чорвои хонагӣ истифода мешавад.

Омӯзиши вожагони марбут ба чорвои хурди хонагӣ, аз ҷумла, бузу гӯсфанд бахши муҳимми лексикаи чорводорӣ маҳсуб ёфтаву бо назардошти хусусиятҳои хоси онҳо ҳам вожаҳои хоси гӯйиши ғоронӣ ва ҳам умумитоҷикӣ ба кор рафтаанд, ки манбаи онҳо аз даврaҳои дури таърихи забон оғоз меёбад.

Вожагоне, ки номи умумии гов, шохисҳои синнусолии ҷинсӣ, рангу намуд ва хусусиятҳои бадани онҳоро дар гӯйиши Ғорон ифода мекунанд, гуногунсохт буда, бевосита як таркиби лексикаи истилоҳоти чорводории забони тоҷикӣ мебошанд.

Вожагони мансуб ба номи чорпои боркаш ва саворӣ дар таркиби луғавии вожагони марбут ба чорводорӣ дар гӯйиши мазкур бештар мушоҳида гардида, ҳамзамон, манбаи ташаккулёбии воҳидҳои луғавии соҳаи чорводории лаҳҷаҳои бадахшонии забони тоҷикӣ мебошанд.

Таҳқиқи вожаҳои бахшҳои ин боб собит месозанд, ки воқеан ҳам, соҳаи чорводорӣ соҳаи рушдёфта ва самарабахш дар ҳудуди кишварамон, аз ҷумла, Кӯҳистони Бадахшон буда, заминагузори пайдоиш ва инкишофи вожагони соҳаи чорводорӣ дар шеваву лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ шудаанд.

Вожагони марбут ба ҳайвоноти боркаш ва саворӣ дар гӯйиши мазкур низ манбаи лексикаи соҳаи чорводорӣ гардидаанд.

Боби дуюми диссертатсия – «**Баррасии этнолингвистии вожагони чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон»** аз 8 фасл иборат буда, дар нахустфасли ин боб ба масъалаҳои омилҳои забонӣ, этнофарҳангӣ ва этнопсихологӣ низ таваҷҷуҳ зоҳир шуда, усулу равишҳои таҳқиқи этнолингвистӣ ва шевашиносии муосир бар асоси назару андешаҳои донишмандони хориҷиву ватанӣ, аз қабили Ж.К. Дэнгирард, Н.И. Толстой, А. Эшниёзов, Ғ. Ҷӯраев, Ш. Исмоилов, Т. Мақсудов, М. Маҳмудов, О.О. Маҳмадҷонов, С. Раҳматуллозода, А. Аламшоев, А. Мирбобоев, М. Броимшоева, С.Қ. Матробиён, Р. Шодиев, Г. Абдуллоева ва дигарон сурат гирифтааст.

Ба андешаи муҳаққиқон этнолигвистика соҳаи мустақили забоншиносӣ маҳсуб меёбад. Муҳаққиқ С. Матробиён оид ба ин масъала андешаи худро чунин баён намудааст: «Мусаллам аст, ки этнолингвистика худ як соҳаи мустақили забоншиносист, аммо соҳаҳои дигари забоншиносӣ, чун шевашиносӣ ва лексикология, хусусан, бахшҳои лексика, ономастика, фразеология, этимология ва луғатнигорӣ, метавонанд маводи бебаҳоеро барои этнолингвистика пешкаш намоянд. Он чӣ дар шевашиносӣ ва лексикология баррасӣ ва таҳлил мешавад, дар этнолингвистика хусусиятҳои фарҳангӣ ва ҳувияти этникии муайянро метавонанд зоҳир намоянд» [1.6, с. 89].

Фасли дувуми боби мазкур – «**Вожагони марбут ба расму оини чорводорӣ**» ном дошта, дар он бо такя ба расму одатҳои мардуми ин водӣ вожагони марбут ба онҳо таҳлилу баррасӣ шудааст.

Вожагон вобаста ба расму ойинҳои марбут ба чорводорӣ: ҳангоми ба айлоқ бурдан, аз як чарогоҳ ба чарогоҳи дигари мавсимӣ кучидан, ба деҳа овардани чорво, ба мақсади гирифтани зоти хуб ва зиёд намудани саршумори чорво – *нимсуд*, расму ойинҳои ҳангоми чорворо бори аввал аз оғил баровардан – *рузи хъб* (рӯзи хубу бобарор) ва амсоли онҳо шарҳ дода шудаанд. Ба ақидаи мардуми Ғорон, рӯзҳои душанбе, чоршанбе, панҷшанбе «рӯзҳои нек» ва рӯзҳои шанбе, якшанбе ва сешанбе барои чорво *нас* (рӯзи наҳс) шумурда мешаванд. Вобаста ба ин, дар байни мардуми Ғорон чунин мақол маъмул аст: «*Шамбе зи хъд кам макън, йакшанбе зи мол*». Мисол: *Калоно меган, ки рузи чоршамбе ба wреш бъсйо* ***рузи хъб****; Баройи тарък-а рузи пайшамбе ба нъйат йак бор барорет, ки ба мол* ***рузи хъб*** (Анд.). *Ага бътонет ама кори молъ ол-ътон-а ами рузойи чоршамбеwъ пайшамбе бъкънет, ки рузойи дъга ба мол* ***рузи хъб*** *набъдаст* (Шб.). *Мол-а wахтар wреш бъкънет, ки нас медаройа; Рузой шамбъwъ сешамбе ам ба одам, ам ба мол* ***рузи нас*** *бъдаст* (Кл.).

Дар гӯйиши Ғорон ҳайвони ҳалол дар шакли *алол* ва ҳайвони ҳаром дар шакли *аром* ифода ёфта, нисбат ба ҷасади ҳайвони ҳароммурда, дар гӯйиши Ғорон вожаи *гъндис* ба кор меравад. Мисол: *Хъб, ки амъкъм Алибахш меши касал-а* ***алол*** *кардаст, агане гушт-ъш-а бой медод. Мъмом доим мегъфт, ки моли* ***алол*** *баракат-ъш дъга* (Кл.). *Гowи съйа-ра дина*

накъштет шаw ***аром*** *шъдаст; Гушти аром фақат бахши саго меша* (Сист). *Меши амсойа да пъшта* ***гъндис*** *шъдасту ино мешуран-ъш; Мawло гowи сърх-а* ***гъндис*** *бъбинъм, ки амаи гowo-ра хун мегира* (Сб.).

Дар ин фасл, ҳамчунин, бо мушаххасан нишон додани расму одатҳои мардуми ин водӣ вожагони *курхат* – ҳангоми шабона чорво аз чарогоҳ наомадан, бо мақсади муҳофизат аз ҳайвоноти даранда, ибораи «*дуои себс*» – ҳангоми ба дарди пистон гирифтор шудани модагов ва ё онро газидани ягон ҳашароту хазанда, *тумор* – барои аз чашми бад эмин нигаҳ доштани гови сершир, *бийомързиш кардан* – ёд кардани арвоҳи гузаштагон ва «руҳи пирони кӯҳистон», ки бо вожаҳои *бийомърза аройи калоно-ра, руйи поки пиройи куистон-а* ифода карда мешавад, *баракати шир* – ҳангоми ба касе шир додан, каме дар косаи худ боқӣ гузоштани шир, то баракаташ напарад, *айлоқраwи́* ва *айлоқбари́* ба доираи таҳқиқи этнолингвистию диалектологӣ кашида шудаанд.

Ҳамзамон, дар гуфтори сокинони водии мазкур ҳангоми ба ҷо овардани баъзе амалҳои марбут ба расму ойин ибораҳои *расми пъдари́* (*расми бъбоги́* – расми падарӣ, *расми Ғорон* – расми мардуми Ғорон, *расму ръсум* – расму ойин, хеле маъмул мебошанд. Мисол: *Ай мо амтари* ***расм****, ки то (ҳ)афт руз наша, одами бегона бояд ба айлоқ найойа*; *И* ***расм*** *да байни мардъми мо ай қадим бъдаст* (Кл.). *Амтари бъкънет, ки* ***расми пъдари́*** *ай байн нара; Калоно ай* ***расми пъдари́*** *бъсйо коро-ра мефаман* (Анд.). *Йошо ай* ***расми бъбоги́*** *йагон чи намефаман, уно-ра йод додан даркор; Мардъми боло ама кор-а ай рӯйи* ***расми бъбоги́*** *мекънан* (Шб.). ***Расми Ғорон*** *ай расми мардъми Wахон фарқ мекъна; Да* ***расми Ғорон*** *итари коро-ра қабул намекънан* (Гч.).

Ҳамчунин, дар ин фасл воҳидҳои луғавии *айлоқраwи́, айлоқбари́, борбар, молайкън, гowайкън, айлоқдор, айлоқхамби́, айлоқхамбони́, крич* (ҷойе, ки кӯдакону занони айлоқдор меистанд), *шола* ва ғайра шарҳу тавзеҳ дода шудааст. Мисол: *Акайи Сафар рузи йакшамбе мардъм-а* ***айлоқраwи́*** *хабар кард; Ай ар хона дъ нафари́ бойад* ***айлоқбари́*** *бъран* (Кл.). *Мардъкойи* ***борбар*** *ануз найомадан; Кудакойи* ***молайкън*** *ай калоно wахттар омадан* (Шб.).

Боиси зикр аст, ки калимаи *крич* – дар забони тоҷикии классикӣ – *курич/курича* дар гӯйиши мавриди таҳқиқ имрӯз низ қариб бетафовут дар ҳамин шакл ба кор рафта, аз қадим будани гӯйиши мазкур дарак медиҳад. Вожаи мазкур дар забони вахонӣ дар шакли таҳаввулёфтаи *kətič* < эронии қадим **kata-či* ва вах.-тоҷ., ишк.-тоҷ. дар шакли *kərič* истифода мешавад [1.37, с. 140].

Таҳлилу баррасиҳо нишон дод, ки дар байни вожагони марбут ба расму ойини чорводорӣ, вожагони ифодакунандаи амалҳое, ки дар айлоқҷойҳо мумкин намебошанд, муҳим ба назар мерасанд. Ҳамзамон, дар иртибот ба ин масъала таъкид шудааст, ки яке аз унсурҳои этнографӣ дар соҳаи чорводории мардуми Бадахшон, аз ҷумла, сокинони водии Ғорон ин *табу* мебошад.Табу дар лексикаи чорводорӣ хусусияти таърихӣ дорад, ки дар ин бора бисёр сарчашмаҳои забоншиносӣ аз даврaҳои хеле қадими инкишофи забонҳои ҳиндуаврупоӣ шаҳодат медиҳанд. Муҳаққиқ А. Мирбобоев раванди инкишофи табу ва эвфемизмро дар лексикаи чорводорӣ аз нуқтаи назари забоншиносӣ ба ду давра: қадим ва баъдӣ ҷудо намудааст [1. 37, с.143]. Ба ҷойи калимаҳои табушуда муодилҳои маҷозии онҳо – эвфемизмҳоро истифода мекунанд. Табу ва эвфемизмҳо дар гӯйиши Ғорон бо роҳҳои гуногун сохта шуда, дар гуфтугӯ истифода мешаванд:

1. Ба ҷойи номи ҳайвоноти ваҳшӣ номи ягон узви бадани онҳо номбар мешавад, ки ҳамчун исм ифода меёбад: *чанг, чангол* – паланг, *сабилък* – гург. Мисол: *Саго-ра қатитон ба нубат барет, къ* ***сабилък*** *пайдо шъдаст; Тирамо къ шъд,* ***сабилък*** *дар мезана* (Сб.). *Нубатдор хабар нашъдаст, ки* ***чангол*** *мешо-ра тутък задаст* (Бш.).

2. Эвфемизмҳо бо воситаи калимаҳое, ки аломати тавсифдиҳандаи ҳайвоноти ваҳширо ифода мекунанд: *ала* – паланг, *чорпо* – гург, *сърхък* – сурхак (миримушон), *бурък* – бурак (замангур). Мисол: *Мол-а дур набарет, ки* ***ала*** *ё ч****орпо*** *да байни мол назана*н; *Да аґело аруз шохбу бъкнет, ки* ***сурхък*** *мол-а нагаза* (Гч).

3. Эвфемизмҳо бо воситаи калимаҳои марбут ба мафҳумҳои афсонавӣ бо илова кардани пасванди -ук//-ък (*бъхук*) ифода мешаванд. Ин гурӯҳ калимаҳо ҳангоми хобондан ё ором кардани кӯдакон ба кор бурда мешаванд: *Кудако хоw бъкънет, ки оли* ***бъхук*** *мъйойа; Кудак-а то ай* ***бъхук*** *натарсонӣ, хоw намекъна* (Кл.).

4. Номи ҳайвоноте, ки зарар намерасонанд, ба ҷойи ҳайвоноти ваҳшии зараррасон истифода мешавад, ки зиёдшавии намуди онҳо ба ҳайвоноти ваҳшӣ мувофиқат кунад: *пъшък* – гурба – паланг, *пъшъки куӣ* – гурбаи кӯҳӣ – бабр, паланг. Масалан: *Ай номи* ***пъшък куӣ*** *метарсъм;* ***Пъшъки куӣ*** *имшаw ба ағели акаи Саид даромадасту амаи мол-ъш-а тутък задаст* (Сб.) .

5. Ифодаи эвфемизмҳо бо воситаи калимаҳое, ки хусусияти манфиро дар бар мегиранд: *сабилӣ, сабилък* – гург. Масалан: *Имсол* ***сабилък*** *мо-ра да айлоқ осоиш намонд, тъхми айwоно-ра канд*; *Бачо да пъшта* ***сабилък-а*** *диданъ барawбъча-ра бawахтӣ оwърдан* (Вз.).

6. Эвфемизмҳои *хонадоръ****к*** – хонадорак, *кайбонук* – кадбонуак, муш маъмул буда, дар айлоқҷойҳо васеъ истифода мешаванд. Мисол: ***Кайбонук*** *шаwи дъроз хоwмон наземона; Сари шир-а бъпечонет, ки* ***кайбонук*** *шаw крич-а хабар мегира* (Дт.). *Имшаw* ***хонадоръ к*** *амаи ноно-ра хърдаст; Ай дасти* ***хонадоръ к*** *ама ба дод омадан* (Дх.).

Ба чунин натиҷа метавон расид, ки аз гузаштаи дур то имрӯз дар байни мардуми Ғорон, вобаста ба нигоҳубини чорвои хонагӣ, расму одати мухталиф вуҷуд доштааст.

Дар **фасли сеюми** ин боб «**Калимаҳои ифодакунандаи макони парвариши чорво**» мавриди таҳқиқ қарор гирифта, дар он вобаста ба сохтмон ва корбурди намудҳои мухталифи ҷойи зисти ҳайвонот вожагони марбут ба макони парвариши ҳайвонот таҳлил шудаанд. Бо истифода ва муқоисаи вожаи ***ағел*** (оғил) бо дигар шеваҳо, вожагони *тесқ* – дар дохили оғили калон барои ҷудо кардани барраву бузғола аз чубу тахта сохтани ҷойи алоҳида, *ағелхона, молхона, гоwхона, бъзхона ахтхона, хархонък* – хархона дар ин фасл мавриди шарҳу таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Мафҳуми умумии ҷойи нигоҳубини ҳайвонот дар гӯйиши Ғорон бо вожаи ***ағел*** (оғил) ифода мешавад, ки тибқи нишондоди муҳаққиқон дар бархе аз лаҳҷаҳо тағйироти маъноии вожаи мазкур ба назар мерасад. Масалан, аз таҳқиқоти муҳаққиқ Қосимов пай бурдан мумкин аст, ки дар гуфтори тоҷикзабонони Фориш нисбат ба макони тобистонаи мардуми чорводор гунаи *оғул* ба кор рафта, гунаи *оғил* маъноҳои молхонаву чарогоҳро ифода мекунад [1.5, с. 182].

Азбаски барраву бузғоларо аз чорвои калон доимо ҷудо нигоҳ медоранд, ба ҳамин хотир дар дохили оғили калон барои ҷудо кардани онҳо аз чубу тахта ҷойи алоҳида месозанд, ки он бо вожаи *тесқ* ифода карда мешавад. Мисол: *Баро-ра да* ***тесқ*** *ҷъдо къне т, къ намакан. Дари* ***тесък*** *-а сангдеwол бъкнет, ки шаw ила нашан* (Сист). *Ами афта поруи* ***тъсък*** *-а бароwърдан даркор, ки ҷои барawбъча танг шъдаст* (Кл.). Дар дохили оғил барои ғизохурии чорво ҷойҳои алоҳида месозанд, ки онро ***охър*** **(**ҷойе, ки ҳайвоноти калон ва хурд дар он ҷо ҷаву алаф мехуранд) меноманд. Мисол: *Ка-ра да* ***охър*** *камтар бъндозет, ки гоwо тит мекънан*; *Гоwо-ра да* ***охър*** *алоида ка(ҳ) бъндозет, ки амдига-ра шох мезанан* (Сист). *Охъри гоwо-ра тоза бъкънет, ки даруни охъро пъри нхор шъдаст;* ***Охъри*** *моли майда-ра руфт-ъм, ка-ра рост кънет* (Кл).

Муҳаққиқон доир ба мафҳуми вожаи мазкур ва фарқияти оғили чорвои калону хурд андешаронӣ намудаанд. Аз ҷумла, муҳаққиқ М. Рӯзиев оид ба масоили мазкур чунин қайд кардааст: «Ҷузиёти фарқкунанда он аст, ки пас аз сохтани оғил дар дохили он ҷойҳои махсус барои хурокхурии ҳайвон ҷудо карда мешавад, ки онро *охур* мегӯянд» [1.16, с.78].

Ҷойи нигоҳдории шабонаи аспҳо ***ахтхона*** ва ҷойи нигоҳдории рӯзонаи онҳо ***рузохър*** ном дошта, ҷойи зисти харҳо ***хархонък*** мебошад: *Амъкъм Иброим ай дасти мардъм асп-ъш-а фақат да* ***ахтхона*** *мебаст;* ***Ахтхона*** *-ра аруз тоза кънет, ки асп бъсйо айwони нозък* (Гч.). *Дари* ***ахтхона*** *ай дари* ***хархонък*** *бълантар бъдаст; Мочахар-а да* ***хархонък*** *бъндозет, ки нархаро руз-ъш намедйан* (Сб.).

Макони нигаҳдории мавсими тобистонаи ҳайвоноти хурду калон дар мавзеъҳои алоҳида бо калимаи *айлоқ* ифода мешавад: *Мол-а ага ба* ***айлоқ*** *набарем да тоwъстон ай гармии тагоw мемъран; Охиройи мойи май мол-а ба* ***айлоқ*** *мебарем* (Анд.). М. Рӯзиев оид ба истифодаи гунаи ин вожа дар лаҳҷаи сокинои ноҳияи Варзоб чунин баён намудааст: «Барои ифодаи мафҳуми умумии вожагони ҷойи нигоҳдории говҳои душоӣ (дар лаҳҷаи Варзоб говойи ҷушо ё говойи ҷушак) дар саҳро калимаҳои авул, айлоқ истифода мешаванд» [1.16, с.79].

Дар гӯйиши мавриди таҳқиқ ҷойҳои нигоҳубин ва бошишгоҳҳои ҳайвоноти хонагӣ бо вожагони *аҕел, шола, ахтхона, хархонък, теск, айлоқ, палар, қътан, чула* ва ғайра ифода карда шуда, бо бархе фарқиятҳо ва умумиятҳои талаффузи маъноӣ дар муқоиса бо дигар лаҳҷаҳо ва гурӯҳи забонҳои эронӣ мавриди баррасӣ қарор дода шуданд. Мисол: *Мол-а да* ***шола*** *дохтъм; Бъчойи бъкъла да* ***тесък*** *нандозет; Баройи* ***тарък****-а да теск ҷъдо кънет, ки меш-о лаҕатшон накънан* (Сб.). *Имсол зъмистон ага хънък бъша, гоwъ мол-а ба* ***чула*** *бърдан наметонем* (Кл.).

Дар **фасли чоруми боби дувум** вожагони ифодакунандаи касбу кори умумии чорводорӣ ба гурӯҳҳои зерин ҷудо карда шудаанд:

Ба гурӯҳи аввал вожагони ифодакунандаи касбу кори умумии чорводорӣ дохил мешаванд.

Дар гӯйиши мавриди назар ҷиҳати ифодаи номи умумии касбу кори чорводорӣ истилоҳи *чупон* ба кор рафта, он дар адабиёти классикӣ дар шакли *шубон/шабон* истеъмол шудааст. Ин вожа дар фарҳангномаҳои муътабар, аз ҷумла, дар Фарҳанги «Бурҳони Қотеъ» чунин шарҳ дода шудааст: «шубон – чупонро гӯянд, ки чаронанда ва муҳофизаткунандаи гӯсфанд бошад» [2.50, с. 204]. Дар фарҳангҳои решашиносӣ муҳаққиқон аз решаи *fšu – pāna* **(**боникунандаи чорвои хурд**)** пайдо шудани ин вожаро таъкид доштаанд [2. 54, с. 1058].

Гурӯҳи дуюми фасли мазкур вожагони ифодакунандаи касбу кори чорводорӣ вобаста ба намуди муайяни ҳайвонотро дар бар гирифтааст. Аз ҷумла, барои ифодаи «чупони ҳайвонҳои қисир» вожаи *қъсъркичупон*, барои ифодаи мафҳуми «чупони говҳо» – *гоwчупон*, барои «чупони ҳайвоноти хурд» – *молчупон,* барои ифодаи ибораи «чупони харҳо» – *харчупон,* ба ҷойи ибораи «чупони хашговҳо» – *хашгоwчупон* ва вожаи *барawбъчачупон* нисбат ба ифодаи «чупони барраву бузғола» истифода бурда мешаванд. Мисол: *Раwшан да Делох харчупон шъдаст*; *Гоwчупон амаи гоwо-ра ба Делох бърд; Ага молчупон дер бъйойа, магам мол-а то омадан-ъш кудако бароран* (Анд.).

Таҳқиқ нишон дод, ки дар айлоқҷойҳо нигоҳубини чорвои ширдеҳ (ба истиснои чупонӣ ва рамаронӣ), одатан, ба зиммаи занон вобаста мебошад, аз ин хотир, аксар корҳои марбут ба айлоқ, аз қабили душидани молу говони ширдеҳ – *молдуши́* ва *гоwдуши́, ширпазиву ҷурғотхобонӣ* (*ширпази́, ҷърғоткъни́*), *дуғкаши́, қърутҷушони́* ва ғайра касбу кори занона ба ҳисоб мераванд: *Дъхтаройи йош ай* ***гоwдуши́*** *мегърезан;* ***Ҷърғоткъни́*** *да айлоқ кори арузаи занъко бъдаст* (Кл.). *Да waхти* ***ширпази́*** *алоwа кам бъндозет, ки тайи шир насуза* (Дт.). *Waхти* ***дуғкаши́*** *дуғтасма-ра да дуғсътънък сахт бъбандет, ки дуғ напара* (Хх.). ***Қърутҷушони́*** *тъхми езъм-а мекана, ай дасти ами awал дуға да халта мекънъмъ бад меҷушонъм* (Анд.).

Дар натиҷа, баррасиву таҳлили таркиби воҳидҳои луғавии гӯйиши мавриди назар нишон дод, ки дар он гурӯҳи дигари вожагони умумиторикии ифодакунандаи касбу кори чупонӣ вуҷуд дорад, ки онҳо тавассути пасванди *–бон* сохта шудаанд: *Молбон* – чупони ҳайвони шохдори хурд, *гоwбон* – чупони говҳо, *бъзбон* – чупони бузҳо, *гъсолабон* – чупони гусолаҳо, *барабон* – чупони барраҳо, *галабон* – чупони аспу хар ва ғайра. Мисол: *Молтон-а хътон бинет, мъ ба шъмо* ***молбон*** *нест-ъм; Гоwо-ра бърдъм ба* ***гоwбон*** *съпоридъм* (Вг.). ***Бъзбон*** *бъзо-ъш қати омъхт шъдаст, ки wегаййо дер мъйойа;* ***Гъсолабон*** *туша-ъш-а нагъръфтаст, рузи дъроз гъшна меша* (Кл.).

Инчунин, бо воситаи пасванди **-ӣ** вожагони мураккабсохти ифодакунандаи самтҳои мухталифи нигоҳубин ва истифодаи чорвои хонагӣ вуҷуд доранд, ки онҳо дар иртибот ба намуди ҳайвон ва касбу кор ном гузошта мешаванд, аз ҷумла, *молбонӣ, аспбонӣ, галабонӣ, говбонӣ, подабонӣ, аспдавонӣ, човандозӣ, хирманкубӣ, қълбакънӣ, дуғкашӣ, кадъравӣ, айлоқдорӣ, хирманкубӣ, қълбакънӣ, дуғкашӣ, кадъравӣ, айлоқдорӣ* – нигоҳубини ҳайвонот дар чарогоҳҳои тобистона, яъне дар айлоқ ва ғайра. Бо мақсади тақвият бахшидани фикр мавқеи истифодаи вожаҳои мазкур дар гӯйиши мавриди таҳқиқ бо мисолҳо нишон дода шудааст: *Ар кас ам* ***молбонӣ*** *наметона. Мърдъкой пеш фақат* ***аспбонӣ*** *мекардан* (Кл.). *Хела wахт шъд, ки Ақназар да Делохък* ***говбонӣ*** *мекъна* (Дх.). *Ага* ***галабонӣ*** *бъфорад-ът ба пеши амъки Иброим бъра* (Сб.). *Мардъми мо ай дawройи пеш ам* ***подабонӣ*** *мекардан. Пешо шогун, ки мешъд, мардъко фақат* ***аспдawонӣ*** *мекардан* (Анд.). *Ай дъсти йошойи оли* ***човандозӣ*** *ай къшо мъйойа, ки тъ мегуй* (Шб.). *Мардъми пеш да туйо бъсйо wахто* ***бъзкашӣ*** *мекардан оли амайи и ай байн рафтаст. Амъкъм Мафтул барза****го****wo-ра ба Рушт* ***хирманкубӣ*** *бърд* (Гч.). *Зъмино-ра wахтар пору бъзанет, ки дъ рузи дъга* ***қълбакънӣ*** *сар меша. Занъко ама-ъш ба кричи апаи Зариф* ***дуғкашӣ*** *рафтан* (Дт.). *Товъстон, ки шъд ай* ***кадъравӣ*** *ба ҷон мерасӣ; Занъкойи пеш ба* ***алоқдорӣ*** *awас доштан* (Сист).

Дар ин замина, вобаста ба гурӯҳи маъноии калимаҳои гурӯҳи дуюми фасли мазкур таъкид шудааст, ки дар байни онҳо вожаи *нубатдор* ва *нубатraw* мавқеи махсус дорад. Чунки дар таркиби вожаи мазкур ҷузъи асосӣ номи чорво набуда, балки хусусияти этнографӣ дорад. Вожаи *нубат* **(**шакли таҳаввулёфтаи *навбат***)** дар гӯйиши Ғорон маънои «бо навбат чупонӣ кардани чорво»-ро ифода мекунад. Масалан: ***Нубатдор*** *мол-а wахт барowърд, ки мол-а гармӣ мекъна; Мол-а ба* ***нубатдор*** *бъсъпоретъ зуд бъгардет; Кудако ай тагow қашии* ***нубатraw*** *омадан* (Кл.). ***Нубатraw*** *хабар нашъдаст, ки мол ама да зъмино задаст* (Сист).

Фасли панҷуми боби дуюм ба пажуҳиши вожаҳои марбут ба маҳсулоти соҳаи чорводорӣ бахшида шуда, ин вожагон ба калимаҳои ифодакунанадаи номи маҳсулоти ширӣ**,** вобаста ба маҳсулоти чарму мӯйина (пашм) ва маҳсулоти аз пасафакандаи чорво тайёршуда, тақсимбандӣ шудаанд.

Дар **зерфасли якуми фасли мазкур** вожагони ифодакунандаи маҳсулоти ширӣ баррасӣ гардида, қайд шудааст, ки дар гӯйиши мавриди таҳқиқ барои ифодаи номгӯйи *шир* ва маҳсулоти аз он омодашаванда ба таври умумӣ истилоҳи *шир* ва таркиби *ширу дуғ* ба кор рафта, инчунин, дар гуфтори насли калонсоли сокинони ин водӣ, калимаи *ганҷ* ҳамчун ифодакунандаи шир ва маҳсулоти аз он тайёршаванда кор фармуда мешавад. Мувофиқи маълумоти А. Мирбобоев барои ифодаи мафҳуми шир ва маҳсулоти аз он тайёршуда дар забони вахонӣ низ вожаи ганҷ ба кор бурда мешавад [1. 37, с.151].

Маҳсулоти шириву аз шир омодашаванда манбаи пайдоиши вожагони зиёд гардида, истилоҳоти зерро дар бар мегирад: Мисол: ***Шир****-а пазет, ки ай гармӣ търъш меша*; *Шири пъхтагъра* ***ҷърғот*** *бъкън, ки хънък наша; Дуғ-а бъкашет, ки awo гарм меша* (Кл.). ***Қъруто-ра*** *да қапо ай айлоқ хамбондан; Апаи Назора шири търъш-а* ***панир*** *кард* (Анд.). ***Маска****-ра ow бъкънем wайрон наша; Йак чан ҷогайи дига бъйорет,ки имсол* ***руған*** *пър шъдаст* (Сб.).

Дар ин **фасл,** воҳидҳои луғавии ифодакунандаи номи маҳсулоти ширӣ: *шир, руйи шир, қаймоқ* (саршир), *ҷърғот, дуғ, чака, қърут* (курут) *маска, панир*; зарфҳои нигоҳдории маҳсулоти ширӣ: *ширҷога;* намудҳои гуногуни куза: *кузаи ширдушӣ, хърма, кузаи якдъста, кузаи дъдъста, качкул/кашкул, съноч* – халтаи чармин барои нигоҳдории равған; ашёву абзори равғанбарорӣ: *хъмбък* – хуми дуғкашӣ, *парък, чахтъкбанд, чахтък, дуғтасма, дуғсътънък//дуғсътън);* абзори тайёр намудан ва нигоҳдории маҳсулоти ширӣ: *чахсък//ширчахсзанък* ‘ширполо’, *чакахалта, тажбън* – ҷойи нигоҳ доштани маскаи аз дуғ ҳосилшуда; ҳолати шир : *търъш шъдан, қадит шъдан, хафък кардан* – ҳосилшавии кафк дар болои дуғ, *гъл задан* – рӯ зада ба болои дуғ баромадани маска; абзор ва мафҳумҳои раванди истеҳсоли шир: *ширҷушонӣ, моникънӣ, ҷърғоткънӣ* – ҷурғотхобонӣ, *дуғ дохтан* –

омехтакунии ҷурғотҳо дар хум, *дуғкашӣ* – омодасозии дуғ, *қърутҷушонӣ* – пухтани қурут, *қърутwардорӣ* – аз дег бардоштани қурут, *поштқъни́* – лундакунии қурут барои хушконидан, *чакамонӣ, маскагирӣ* – ҷудокунии маска аз дуғ, *маскачапӣ* – ғункунии маска дар ҷога, *руғаноwкъни́* – равғанобкунӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст.

Вожаи *ҷога* дар гӯйишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ бо роҳҳои гуногун истифода гардидааст: «*ҷог*а – 1. ҷогаҳ (Тқ., Ст., Бдх.) – ҷогаҳ, зарф. ҷога; 2. ҷогаҳ (Вқ., Қ., Бдх.) – ҷогаҳ, рахт (бистар)-и хоб» [2. 48, с. 884].

Баррасии мавод нишон дод, ки дар таркиби луғавии ин гӯйиш вожа ва таркибҳои зиёди марбут ба маҳсулоти мӯйина (пашм) ва чармро мушоҳида кардан мумкин аст. Аз ҷумла, *пашм*, *гълам* – гилем, *ръсмон*, *чамусбанд* – тори борики аз бузмӯй ресидашуда, ки онро барои бастани чамус дар пой истифода мебаранд), *мийонбанд, шоли пашмина, пайтowa* – порчае, ки аз мӯйинаи нарми бузу гӯсфанд бофташуда, барои гарм нигоҳ доштан дар по мепечонанд). Мисол: ***Пашми*** *меши съйа-ра алоида бъкнет, ки ба гъли нъмад даркор меша; Пеш-о ба орус-о фақат* ***нъмад*** *мекардан* (Сб.). ***Гилам****-а тоқа тах задан наметонъм, магам ёрдамъм бъкънет* (Кл.). ***Ръсмоно-ра*** *ранг бъкнем, ки ҷурабо-ра тезтар бъбофем* (Дт.). ***Чамусбанд-а*** *сахтар банд, ки рагаштан бътонӣ* (Бр.). ***Мийонбанд-а*** *да мийон-ът бъбанд, ки мийонът ай хънъкӣ шох наша* (Кл.). ***Шоли пашмина-ра*** *дар йагон ҷои соз бъмон, ки бо куйа назанадъш* (Сб.). *Да хънъкӣ* ***пайтowa*** *бъзан, ки сард нахърӣ* (Гч.).

Ҳамчунин, дар ин замина калимаҳои ифодакунандаи маҳсулоти аз пасафкандаи чорво тайёршуда мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд, ки бо вожаҳои *поруб, қаймоқък, санглар, чапак, саргин, ларфък, пъшк, хъшкӣ, палма, афкина* ифода меёбанд. Ҷойи нигоҳдории *пъшк* бо вожагони *хъшкидон, палмадон* ифода карда мешавад: *Ай хъшкидон ба тайи пои мол хъшкӣ бъдозет; Ба назар-ъм* ***палмадон*** *чакидаст, ки палма ама-ъш тар шъдаст* (Дт.). Вожаи ***афкина*** нисбат ба омехтаи хокистар ва поруе, ки ба зери ҳайвонот дар оғил рехта, ба замини кишт мерезанд**,** кор фармуда мешавад: ***Афкина*** *ба зъмини кишт фойда дора, ай дасти ами акаи Моил ба зъмино-ъш фақат* ***афкина*** *мезана* (Кл.). ***Афкина*** *тайор бъкнет, ки зъмистон ба тайи пойи гowo даркор меша; Афкина ай пъшк wазминтар бъдаст* (Қз.).

Фасли шашуми боби дувум ба таҳлили **вожагони марбут ба хурокҳои ширӣ** бахшида шуда, дар он вожагони ифодакунандаи номгӯй, тарзи омода намудан ва анвои хурокҳои ширӣ мавриди баррасӣ қарор дода мешавад. Ба номгӯйи хурокҳои ширӣ вожагони марбут ба анвои *шир* – маҳсулоти аввалин, ки ҳамчун хурок истеъмол мешавад, *ширатола* – навъи хуроке, ки аз омехтаи шир ва орду равған омода мешавад, *ши(р)руған* – ширравған, *ширбъринҷ* – навъи хуроки ширӣ, ки аз шир ва биринҷ омода мешавад, *ширкочи́* – атолае, ки бо шир омода карда мешавад, *ширбат* – навъи хуроке, ки аз равған, каме орд ва шир пухта мешавад, *ширкаду* – каду дар шир пухташуда, *ширчой* ва ғайра дохил мешаванд.

Фасли ҳафтуми боби мазкур «**Калимаҳои марбут ба бемориҳои чорво**» ном дошта, дар он вожаҳои умумии ифодакунандаи бемориҳо аз қабили *касал, илат* – иллат, *ланг* – ба маънои маъюб, *нуқс//нъхс* ва вожагони марбут ба намуди бемориҳо: *суда//съмдард, шъшдард//шъшпъхтък, бъғма, озъх* (озах), *гар//гарин, бъғумдард, дандард, ръхин//ръхинък, нохуна, захми́, қарасон, гирондагӣ, курӣ, захм, зардow, owла бръсълиоз* ва ғайра бо мисолҳои мушаххас мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд. Масалан, калимаи *нохуна* нисбат ба беморие корбаст мешавад, ки дар чашми бузу гӯсфанд ва хару асп пайдо шуда, оҳиста-оҳиста, тамоми онро пӯшида, чашм хира мешавад: *Да чъшми меши сърх нохуна шъдаст, ба нубат назанет-ъш* (Қз.). Вожаи мазкур дар фарҳангномаҳои муътабари забони тоҷикӣ чунин шарҳ дода шудааст: «нохуна (ناخونه) *кит., тиб*. пардаи гӯштмонанди сафедранг, ки дар гӯшаи чашм аз тарафи бинӣ пайдо мешавад ва агар табобат накунанд, боиси хира шудани мардумаки чашм мегардад» [2. 52, с. 179].

Дар **фасли ҳаштум воҳидҳои нидоии марбут ба чорво (вокативҳо)** дар маърази пажуҳиш қарор дода шуда, ин вожагон аз рӯйи сохтору маъно табақабандӣ шудаанд.

Калимаҳои нидоӣ, ки бештар аз вожаҳои сода сохта шудаанд, чунин гурӯҳбандӣ гардиданд:

а) вожаҳои содаи нидоӣ: *ҷиг!, бош!, их!, иш!, шиг!, сow!, так!, бар!*

б) нидоҳои такрор: *ҷи-ҷи-ҷи, кир-р-р-а-кир-р-р-а-кир-р-р-а, шог-шог-шог, ош-ош-ош, cow-cow-cow, лог-лог, бар-бар-бар* ва ғайра.

в) нидоҳои ҷуфтистеъмол: *да-бра!, ош-бъйа!, бар-бъйа!, да-боло!* ва ғайра.

Табу дар лексикаи чорводорӣ хусусияти таърихӣ дорад ва муҳаққиқ Мирбобоев А. раванди инкишофи табу ва эвфемизмро дар лексикаи чорводорӣ аз нуқтаи назари таърихӣ ба ду давра ҷудо намудааст: қадим ва баъдӣ [1.37,с.143]. Муайян гардид, ки табу ва эвфемизмҳо дар гӯйиши Ғорон бо роҳҳои гуногун сохта шуда, дар гуфтугӯ истифода мегарданд:

1. Ба ҷойи номи ҳайвоноти ваҳшӣ номи ягон узви бадани онҳоро ном мебаранд, ки исм шуда меояд: *чанг, чангол* – паланг, *гушък* – гург.
2. Эвфемизмҳо бо воситаи калимаҳое, ки аломати тавсифдиҳандаи ҳайвоноти ваҳширо ифода мекунанд: ала – паланг, *чорпо* – гург, *сърхък* –миримушон, *бурък* – муш.
3. Ифодаи эвфемизмҳо бо воситаи калимаҳои марбут ба кӯдакон бо илова кардани пасванди *-ик//-ък* (*бухък* – бухак).

Ин гурӯҳ калимаҳо ҳангоми хобондан ё ором кардани кӯдакон истифода мешаванд: *Кудако ай тарси* ***бухък*** *ай ҷо-шон дига намеҷъмбан; Э, бача хow бъкъ, ки бухък олӣ мъйойа* (Кл.).

4. Номи ҳайвоноти хонагӣ, ки ба чорво зарар намерасоанд ба ҷойи ҳайвоноти ваҳшии зараррасон истифода мешавад, ки зоту намуди зоҳиршавии онҳо ба ҳайвоноти ваҳшӣ шабоҳат дорад: *пъшък*– гурба– паланг, *пъшъки куйи* –гурбаи кӯҳӣ – бабр, паланг.
5. Ифодаи эвфемизмҳо тавассути калимаҳое, ки маънои манфӣ доранд: ***сабили, сабилък*** (аслан, гург).
6. Эвфемизмҳои *хонадорък* – хонадорак, *кайбонук* – кадбонуак – муш маъмул буда, дар айлоқҷойҳо васеъ истеъмол мешаванд.

Хулосаи боби дувум. Таҳқиқ нишон медиҳад, ки вожагони марбут ба расму ойини чорводорӣ, макони парвариши чорво, номи айлоқҷойҳо ва мавзеъҳои чорвочаронӣ, касбу кор, маҳсулоти соҳаи чорводорӣ, бемориҳои ҳайвонот ва воҳидҳои нидоӣ марбут ба чорво (вокативҳо)-и хусусиятҳои муҳимми этнолингвистӣ дошта, вожагони дар ин раванд пайдошуда, дар гӯйиши Ғорон дорои мавқеи хос мебошанд. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки аз замонҳои қадим инҷониб, миёни мардуми Ғорон дар парвариши чорвои хонагӣ расму одати гуногун ба мушоҳида мерасад ва бештари онҳо то имрӯз ҳам дар гуфтори мардум роиҷанд.

Таҳқиқи этнолингвистии мавод ба ин андеша водор месозад, ки табу ва эвфемизмҳо дар лексикаи чорводории гӯйиши Ғорон мавқеияти хос дошта, пайдоиш ва истифодаи чунин калимаву истилоҳот на танҳо лаҳҷаи Ғорон, балки таркиби умумии лексикаи лаҳчаҳои бадахшонии забони тоҷикиро бой намудааст.

Баррасии вожагони марбут ба макони парвариши чорво дар гӯйиши мавриди таҳқиқ нишон дод, ки онҳо баъзе фарқияту умумиятҳои овоӣ ва маъноӣ бо лаҳҷаҳо ва забонҳои гурӯҳи эронӣ доранд. Ҷойномҳои марбут ба номи чорво ва номи айлоқҷойҳову мавзеъҳои ин минтақа вобаста ба хусусиятҳои ҷуғрофиашон фарқ доранд: *Вазелък, Диделък, Пасхуф, Съфехуф, Хуфич*.

Бештари вожагони мавриди таҳқиқ умумитоҷикӣ буда, бахши муҳимтарини лексикаи чорводорӣ мебошанд. Ин вожаву истилоҳот, пеш аз ҳама, бо қолибҳои калимасозии тоҷикӣ, инчунин, аз ҳисоби унсурҳои иқтибосӣ сохта шудаанд, ки дар забони адабӣ маъмуланд.

Дар иртибот ба воҳидҳои нидоӣ марбут ба чорво (вокативҳо) бояд зикр намуд, ки ифодаҳои бахши мазкур ҳам аз вожагони дигар бахшҳои соҳаи чорводорӣ ба куллӣ тафовут дошта, онҳо аз ҷиҳати сохтору маъно ва тарзи ифодаи баён назар ба дигар вожагони ин соҳа бо тафовут дар ифодаи муносибати одамон ба амали ҳайвонот, пеш аз ҳама, дорои хусусияти водоркунандагӣ барои иҷрои амалҳои муайян ҳастанд.

Аз вожагони таҳқиқёфтаи ин боб бармеояд, ки чорводорӣ шуғли қадимии мардуми ин водист, ки дар бой гардидани таркиби луғавии забони адабӣ ва лаҳҷаҳои он аз ҳисоби вожаҳои худӣ нақши муҳим дорад.

Боби сеюми диссертатсия – «Манбаъҳои ташаккул ва таҳаввули лексикаи чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон» дар **3** фасл таҳия гардидааст.

Дар **фасли аввали** боби севум, **матолиби муқаддамотӣ** доир ба таҳқиқоти мавзуъ дар минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон, бавижа, водии Ғорон бо такя ба назарияву афкори донишмандони забоншиноси ватаниву хориҷӣ оварда шудааст, ки барои муайянкунии хусусиятҳои хоси луғоту истилоҳоти чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон зарур аст. Дар ин **фасл** назарияву афкори донишмандони забоншиноси ватанӣ, аз қабили Ғ.Ҷӯраев [1.20], А. Мирбобоев [1. 37, с.162-169], Г. Ниматов [1. 11, с. 84-113], Д. Саймиддинов [1. 17], Аламшоев [1.31], С. Раҳматуллозода (Хоркашев) [1. 15] ва дигарон мавриди истифода ва муқоисаву таҳлил қарор дода шудааст.

Аз таҳқиқоти баанҷомрасида метавон натиҷагирӣ намуд, ки хусусиятҳои мансубияти забонӣ ва сохтори калимаҳо диққати олимони зиёдеро дар риштаи ин мавзуъ ҷалб карда бошад ҳам, доир ба гӯйиши Ғорон то имрӯз коре анҷом дода нашудааст, ки ин кор бо мақсади пур намудани халои мавҷуда анҷом дода шуд.

Фасли дувуми боби севуми рисола «**Таркиби лексикаи чорводорӣ аз рӯйи баромади калимаҳо**» ном дошта, дар 2 зерфасл – вожагони аслии тоҷикӣ ва иқтибосии марбут ба мавзуи рисола, таҳқиқу баррасӣ гардидаанд.

Дар зерфасли якуми фасли дуюми ин боб мавқеи калимаҳои аслии тоҷикӣ дар низоми луғавии соҳаи чорводории лаҳҷа баррасӣ шуд ва маълум гардид, ки қисми асосии захираи луғавӣ ва таркиби луғавии ин гӯйишро калимаҳои худӣ ё аслии тоҷикӣ ташкил медиҳанд, ки аксари ин номҳо дар бобҳои пеш баррасӣ шудаанд.

Боиси зикр аст, ки мавқеъ ва истифодаи вожаҳои худӣ (тоҷикӣ) ва иқтибосӣ дар таркиби калимаву истилоҳоти марбут ба соҳаи чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон як хел набуда, вожаҳои тоҷикӣ қисмати асосиву муҳимро ташкил медиҳанд. Ба забони адабӣ ворид шудани калимаҳои лаҳҷавии сайқалёфта ва ё баръакс ба лаҳҷаҳо ворид шудани калимаҳои илмию адабӣ, боиси такмили ин ё он мегардад.

Бо дарназардошти он ки дар бобҳои якуму дуюми маводи таҳқиқотии мазкур тибқи нақша вожагони ифодакунандаи номи умумӣ, намуди зоҳирӣ, таъинот, зот, навъи бемориҳо, касбу кор ва дигар масъалҳои марбут ба ҳайвоноти хонагӣ аз ҷиҳати луғавию маъноӣ мавриди таҳлил қарор дода шуд, дар ин қисм онҳоро ба таври умумӣ меорем: *асп, хар, гов, бъз, гъсфанд, чарънда, ҷонwар, саг, пъшък, нарбъз, чапъш, бара, гала, рама, дawанд, лаҷом, пода, подабон, бъқа, барзагов, ахта, чарм, гълам, нъмад, банд, шох, хол, гуш, холдор, зин, мода, модагов, нар, наргов, съфед, сийа, зард, сърх, кабут, бур, зард, сар, дъст, по, шъкам, гуш, шох, бинӣ, чъшм, зону, ҷигар, дъл, руда, шъкамба, риш, дъмба, дъм, му, шъш, гълу, съм, хун, кабутлawък, қъруток, нохун, зъбон, даан, дандон, лaw, рон, тана, парък, съткхон, хол, бъғум, озъх, нохуна, шал, бъғумдард, саргин, афкина, шир, гушт, пуст, пустин, пустак, пашм, чарм, гилам, нъмад, банд, саршир, чака, пору, чапак, пъшк, лаҷом, ҷил, нъхта, пардъм, танг, гълмех, занҷир, тъбра* ва ғайра.

Ҳамзамон, бо бархе аз вожаҳои болозикр мисолҳо оварда, истифодаи онҳоро дар гӯйиш метавон нишон дод: *Да пъшти **хар** ага **зин** бъзанӣ съwоршавӣ осон-ът меша; Ай йод-ът набаройа, ки да дани хар-ът wахти кор доим **лаҷом** бъзанӣ* (Кл.). *Wахти порукашӣ каҷowора бе **ҷъл** да пъшти хар назан, ки пъшт-ът захмӣ меша; И **чарм-а** да йагон ҷо ҷога бъкън, wахт бъша ба хар **пардъм** мекънъм-ъш; Да фъки асп awал **тъбра** бъзанъ бад ҷaw-ъш бъндоз* (Дх.). *Гowи съйа wахти духтан одам-а **шох** мезана, ай дасти ами ич ки гowдушӣ қабул намекъна; Гow-а, ки **пуст** кардан, пуст-ъш-а дараw нъмък бъзанет* (Сб.). *Гowи сърх дъ **лох** дора, ай дасти ами гъсол-ъш сер намекъна; Хъд-ът бъбин ага **пистони** гow wарам боша имруз ам надуш-ъш* (Сист). ***Нарбарайи** съйа ай бақъwатӣ **дъмба** кардаст*; *И гow мегуй **съм***

надошта боша, ки рагаштан наметона (Дт.). ***Кабутлаwък-а*** *да бари дъгдон, ага бъпазет хъшру мепаза; Одамойи калон фақат гушти* ***зъбон*** *мехъран* (Анд.). *Барзагоwи пир-а магам бъфърушем, ки* ***дандон*** *ба ком-ъш нест; Амъки Зафар гоw-ъш-а къштаст, магам йакбора як* ***рон*** *бъхарем. Гушто-ра бъбин, ага ама-ъш парък боша, ба мемоно магам шърwо бъкънем* (Вг.).

Ҳамин тавр, метавон гуфт, ки короии калимаҳои аслии тоҷикӣ дар гӯйиши Ғорон мавқеи калидӣ дошта, дар ташаккули таркиби луғавии лаҳҷаи мазкур мусоидат кардаанд.

Дар зерфасли дувуми фасли мазкур **мавқеи калимаҳои иқтибосӣ** муайян шуда, онҳо дар таркиби луғоту истилоҳоти марбут ба соҳаи чорводории гӯйиши Ғорон низ мавқеи хос доранд, ки воридшавии ин гуна вожаҳо ба гӯйиши мазкур дар асоси омилҳои гуногун сурат гирифтааст.

Аз таҳқиқот мушоҳида мешавад, ки баррасии вожаҳои иқтибосии арабӣ яке аз масоили муҳимми осори илмии муҳаққиқону донишмандон маҳсуб меёбад. Чунки вомвожаҳои арабӣ як қисми калони таркиби луғавии забони тоҷикӣ ва лаҳҷаҳоро фаро гирифтааст.

Дар баррасии вожаҳои иқтибосии арабӣ муҳаққиқон Ғ. Ҷӯраев [1975; 2017] Т. Бердиева [1991], М. Кабиров [1995], С. Сулаймонов [1997], М.Н. Қосимова [2003], Ҳ. Маҷидов [2007], М. Ғозиев [2012], С. Раҳматуллозода [2015] ва дигарон заҳматҳои зиёде кашида, осори пурмуҳтавое ба ҷой гузоштаанд. Муҳаққиқони номбурда дар осори худ оид ба вожаҳои иқтибосии арабӣ, омилҳои иқтибосшавӣ ва моҳияти онҳо дар пешрафти забон ибрози андеша кардаанд.

Бояд зикр намуд, ки истифодаи вожаҳои иқтибосии арабӣ дар гӯйиши Ғорон, махсусан, дар таркиби воҳидҳои луғавии марбут ба соҳаи чорводорӣ вобаста ба мафҳум номи узвҳои ҳайвонот: *таwқ, (ҳ)алқ, бадан*; афзори марбут ба чорво: *лаҷом, ҷил, нал, алқа*; бемориҳои ҳайвонот: *касал, нъқс,* айб; ҳолату хислат ва хусусияти ҳайвонот: *алол, аром, а(ҳ)л, қобил, wашӣ* ба назар мерасанд.

Вожагони иқтибосии туркӣ-узбекии марбут ба соҳаи чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон назар ба дигар соҳаҳо бештар ба назар мерасанд, ки онҳоро ба таври зерин табақабандӣ кардан мумкин аст:

а) вожагони ифодакунандаи абзори марбут ба чорво: *қамчин, тийоқ, тъқум, чоръқ, қанор;*

б) вожагони марбут ба макони чорво: *чул* (биёбон) *айлоқ*;

в) вожагони марбут ба маҳсулоти чорво: *қърут, қъмиз, қатиғ, қаймоқ;*

г) вожагони марбут ба аломату хусусияти бадани чорво: *бъғъз, қъсир, йош, қашқа, бълдоқ (*бурдокӣ), *чақон, лақашох;*

ғ) вожагони марбут ба бемориҳои ҳайвонот ва заъфи ҷисмонии онҳо: *чълоқ, қарасон, қътърма;*

д) вожагони марбут ба ҷинси чорво: *той, байтал, қъшқор* ва ғайра;

е) вожагони марбут ба узви ҳайвонот: *арқа* (тахтапушт), *қабърға, қош, қил, қанот* (бол).

Муҳаққиқ С. Шердилова воридшавии вожаҳои иқтибосии туркӣ-узбекиро ба таври муқоиса нисбат ба лаҳҷаҳои дигари забони тоҷикӣ таҳлил намуда, чунин қайд мекунад: «Агар ба гӯйиши тоҷикони Ғорон нигоҳ кунем, аён мегардад, ки дар гӯйиши мазкур нисбат ба лаҳҷаҳои дигари забони тоҷикӣ, алалхусус, лаҳҷаҳои шеваи шимолӣ ва баъзе лаҳҷаҳои ҷанубӣ (махсусан, кулобӣ, кулобии Ҳисор) калимаҳои туркӣ-узбекӣ миқдоран каманд. Воҳидҳои лексикии туркӣ-узбекӣ дар гӯйиши мазкур ба воситаи забони адабии тоҷик ворид шудаанд ... » [1.27, с.149].

Вожаҳои русӣ-байналмилалӣ дар баробари вожаҳои иқтибосии арабӣ, туркӣ-узбекӣ дар забони тоҷикӣ ва шеваву лаҳҷаҳои он барои ифодаи зоти ҳайвонот, номи касбу кор, корхонаҳои марбут ба хоҷагии халқ, бемориҳо ва асбобу анҷоми соҳаи мазкур корбурд мешаванд, ки забони адабӣ низ аз ин қисмат истисно аст. Масалан, *шwедски* – шведӣ, дурагаи гови шветсарӣ бо тоҷикӣ, *афчарка* – овчарка*; вътерънар* –ветеринар, *старши* –

старший, *аграном* – агроном, *зотехник* – зоотехник*; саwхоз, ферма, заwферма калхоз; брслйоз, тберклос* (туберкулез); *плуг, бирка, флаг, бак, бушка, бочка*, ки дар гуфтори мардуми Ғорон роиҷ мебошанд.

Дар иртибот ба омилҳои воридшавии вожаҳои иқтибосӣ муҳаққиқон фикру андешаҳои ҷолиб баён намудаанд. Аз ҷумла, дар ин хусус ақидаи муҳаққиқ Ғ. Ҷӯраев қобили қабул буда метавонад, дар ин хусус ӯ чунин иброз намудааст: «Дар таркиби луғати забони адабии тоҷик, агар баъзе воҳидҳои иқтибосии ҳиндӣ, чинӣ, юнонӣ ва ғайраро истисно кунем, асосан, нақши забонҳои арабӣ, туркӣ ва русию интернатсионалӣ (бо дарназардошти он ки як силсила калимаҳои забонҳои аврупоӣ тавассути русӣ гузаштаанд) чашмрас аст, зеро забони тоҷикӣ бо ин забонҳо бо ҳукми таърих дар муносибати тулонӣ қарор гирифтааст» [1. 20, с. 11].

Таҳқиқ нишон дод, ки гӯйиши Ғорон, ба мисли дигар лаҳҷаҳои бадахшонии шеваи ҷанубӣ дар муҳити хоси забонӣ-ҷуғрофиёӣ қарор дошта, он таърихан дар иҳотаи забонҳои эронии шарқӣ амал мекунад. Аз ғарб он бо забони шуғнонӣ, аз шарқ бо забонҳои ишкошимию вахонӣ ва аз ҷануб бо забонҳои пашту ва мунҷонӣ ҳаммарз аст ва аз ин рӯ, равобити таърихии гӯйишварони ин забонҳо боиси иқтибосгирии калимоти забонҳои эронии шарқӣ дар таркиби луғавии гӯйиши Ғорон гардидааст, ки яке аз заминаҳои воқеии инкишофи сохтори луғавии он ба ҳисоб рафта, ҳамин хусусияти лексикию дастурии гӯйиши таҳқиқшаванда онро аз дигар гӯйишу лаҳҷаҳои шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ фарқ мекунонад.

Аз ҷониби дигар, омили муҳимми рушди низоми луғавии гӯйиши таҳқиқшаванда ҳамсоягии гӯйишварони он бо намояндагони лаҳҷаҳои шимолии забонҳои дарии Афғонистон низ буда метавонад. Дар ду соҳили рӯди Панҷ аз оғоз то охири водии Ғорон дар деҳоти Тоҷикистону Афғонистон гӯйиши ғоронӣ роиҷ аст, лекин дар садаи XX вобаста ба тағйироте, ки дар ҳаёти сиёсию иҷтимоии гӯйишварон вобаста ба марзбандии байни Русия ва Британиё ба амал омаданд, робитаи мустақими байни ғороиёни қаламрави шуравӣ ва Афғонистон суст ва баъдан комилан қат гардид, ки сабаби пайдо шудани фарқият дар гуфтори сокинони ду соҳили рӯди Панҷи ҳудуди Ғорон гардид.

Ҳамзамон, таъкид шудааст, ки калимаҳои иқтибосии эронии шарқӣ бо чанд хусусияти худ аз дигар вомвожаҳои ин гӯйиш тафовут доранд. Аввалан, ин калимаҳо дар дигар лаҳҷаҳои шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ ба назар намерасанд, баъдан дар таркиби бархе аз ин вожагон овозҳое вуҷуд доранд, ки хоси забони тоҷикӣ ва лаҳҷаҳои он намебошанд.

Дар асоси маводи ҷамъоварда маълум гардид, ки дар таркиби лексикаи соҳаи чорводории гӯйиши Ғорон таъсири забонҳои эронии шарқӣ – гурӯҳи забонҳои бадахшонӣ ба назар мерасад. Хосатан, номи мавзеъҳои чорвочаронӣ: *Ғорҷ* – юнучқазор, *Рушт* – маконе, ки манзараи сурх дорад; *Къдхър* (*къд* ба забони шуғнонӣ саг) – номи кӯҳе, ки саги шикорчӣ аз баландии кӯҳ аз пайи сайд афтида мурдааст; номи айлоқҳо: *Вазелък* (*ваз* ба забони шуғнонӣ буз ва ел – айлоқ, яъне айлоқи бузҳо), *Диделък, Съфехуф* (*хуф* ба забони шуғнонӣ баландӣ, яъне баландие, ки манзараи сафед дорад), *Пасхуф* – маконе, ки пас аз баландӣ ё кӯҳ воқеъ шудааст ва ғайра.

Инчунин, дар гӯйиши мавриди назар калимаҳои эронии шарқие, мушоҳида мешаванд, ки онҳо дар дигар шеваҳои забони тоҷикӣ ба назар намерасанду дар забонҳои эронии ҷанубии шарқии минтақа истеъмол мегарданд. Нахуст метавон аз калимаҳои «умумибадахшонӣ» ёдовар шуд, ки дар тамоми забонҳои ин минтақа мустаъмаланд ва аксари онҳо дар гӯйиши Ғорон низ мушоҳида мешаванд. Муҳаққиқ С. Шердилова оид ба мавқеи истифодаи калимаҳои умумибадахшонӣ чунин қайд намудааст: «Калимаҳои умумибадахшонӣ инҳо чунин калимаҳое мебошанд, ки дар тамоми забонҳои бадахшонӣ, лаҳҷаву гӯйишҳои онҳо дар байни омма як хел истифода бурда мешаванд» [1. 27, с. 135]. Масалан, вожаи *патфарик* – ҳайвоне, ки дар рӯзи дуюми пас аз дафни шахс ба хотири руҳу арвоҳи мурда кушта мешавад (аз решаи *патфар* – «маросиме, ки рӯзи дувуми пас аз дани шахси фавтида

баргузор мешавад» < эронии бостон *pat-fara-; муқоиса шавад: шуғнонӣ *pat-fara* ишкошимӣ *pat-fara, вахонӣ pat-fara*) танҳо дар лаҳҷаҳои тоҷикии бадахшонӣ мустаъмал аст, ки дар шумули вожагони минтақавӣ қарор дорад. Дар радифи чунин вожагон метавон вожагони зерро ёдовар шуд: *сфаниҷ* – тахтасанге, ки барои боло баромадан аз иморати айлоқ дар даромадгоҳи он гузошта мешавад; зина (< шуғнонӣ sifanīj); *шиг* – нидое, ки ҳангоми рондани гусола истифода мешавад (шуғнонӣ šig – «гусола»); *шог-шог* – нидое, ки барои ба сӯйи худ хондани гусола кор фармуда мешавад (вахонӣ šog- šog, ишкошимӣ šog- šog, шуғнонӣ šog-šog); *кут-кут* – «нидое, ки барои ба сӯйи хондани хар ё харкурра ба кор бурда мешавад (вахонӣ kot-kot, ишкошимӣ kot-kot /kut-kut)»; *елчизан* – соҳибхоназан дар айлоқ (шуғнонӣ elčizan).

Як хусусияти муҳимми гӯйишҳои бадахшонии забони тоҷикӣ дар он аст, ки дар низоми савтии онҳо ҳамсадоҳое мавҷуданд, ки одатан дар таркиби вожаҳои иқтибосӣ аз забонҳои бадахшонӣ вохурда, хоси забонҳои бадахшонӣ мебошад [1.10, с.165] ва дар гӯйиши ғоронӣ аз байни ин ҳамсадоҳо ц ва ʒ мавриди истифода қарор дорад: *ръмбъц* – як миқдор маскае, ки пас аз дуғкашӣ барои хурдани кӯдакон мемонанд; *ци-ци* – нидое, ки хангоми ба сӯйи худ хондани бузу бузғола гуфта мешавад; *циг* – нидое, ки барои рондани бузу бузғола ба кор бурда мешавад; *цъндик* – ҳайвоне, ки думи хеле кӯтоҳ дорад (ниг.: вахонӣ ʒənd «кутоҳдум») [1. 43, с. 144]; *цълъқ задан* – ба ду пойи пеш истода нишастани саг (ниг. вахонӣ cluq – дузону нишастан) [1. 43, с.144]; *цръмбидан* – пучидан, *ʒинглук* – як намуди хоб кардани ҳайвон аст, ки пойҳояшро дар зери шикамаш монда мемонад; *ʒгинцък* – ҳайвони бадфеъле, ки соҳибашро гӯш намекунад; *ʒърт* – садое, ки ҳангоми бод баровардани ҳайвон шунида мешавад (вахонӣ); *ʒърътък* – ҳайвони хурду лоғар; *ʒъғаст кардан* – садое, ки бузғолаву барра вақти гурусна мондан мебарорand (вахонӣ *ʒiуas*). Сабаби воридшавии вожагони забонҳои эронии шарқӣ ба гӯйиши Ғорон, пеш аз ҳама, дар он аст, ки водии Ғорон дар иҳотаи минтақаи густариши забонҳои эронии шарқӣ воқеъ гардида, дар натиҷаи рафтуомад, пайванди хешутаборӣ ва додугирифтӣ мардуми минтақа вожаҳо аз забонҳои эронии шарқӣ ба гӯйиши мазкур ворид шудаанд.

Муҳтавои **фасли сеюми** боби сеюми диссертатсия – «**Таҳқиқи калимасозии лексикаи чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон**» 4 зерфаслро дар бар гирифтааст.

Ҳамзамон, дар **зерфасли аввали фасли сеюм** калимаҳои сода таҳлилу таҳқиқ шудаанд. Муҳаққиқ М. Эшниёзов оид ба масъалаи баррасии вожагони сода, ки қисми зиёди онҳо умумиҳоҷикӣ мебошанд, чунин андеша баён намудааст: «Агар системаи лексикаи шева дар муқоисаву муқобила омухта шавад, дар он сурат ҷудо кардани калимаҳои умумиҳоҷикӣ ва шевагӣ зарур аст» [1. 30, с. 35]. Маводи мо низ аз дуруст будани ин андеша шаҳодат медиҳад.

Вожаҳои *мол, гов, бъқа, бъкл, гъсола, бъз, меш, хар, пъшък, саг, асп, бара, бъча, бъгъз, зоч. шир, ҷърғот, дуғ, панир, қърут, ҷога, пашм, чарм, чорwo, айлоқ, чупон, нубат, касал, захм, озъх, пору, пъшк, палма, алол, аром, гушт, пуст, нал* барин воҳиди луғавии марбут ба ҳайвоноти хонагӣ истеъмол шудаанд, ки аксари онҳо умумиҳоҷикианд.

Дар **зерфасли дувуми фасли мазкур** роҳи бо пасвандҳо сохтани калимаҳо ба доманаи таҳқиқ кашида шудааст.

Қабати аз ҳама сермаҳсули таркиби луғавии вожагони марбут ба соҳаи чорводорӣ дар гӯйиши Ғоронро вожаҳои сохта бо пасвандҳои *-а, -чӣ, -гар, -гарӣ, -ек* (*-ак*), *-ин, -дор, -бон, -о, -акӣ, -worӣ, -зор, -гона* (-гоник), *-дон, -ок, -го||-га* ва ғайра ташкил додаву ин роҳи калимасозӣ сермаҳсул мебошанд, ки истеъмоли онҳо дар диссертатсия ба таври алоҳида таҳлилу баррасӣ гардидааст ва барои тақвияти фикр чанде аз онҳоро овардан мумкин аст.

Муҳаққиқи таърихи забон Д. Саймиддинов дар хусуси имкониятҳои вожасозии забони форсии миёна чунин қайд намудааст: «... аз роҳи таҳқиқи қолибҳои вожасозӣ пайдоиши луғоту истилоҳоти фаровонеро дар забони форсии миёна метавон сохт. Тамоми пасвандҳо бинобар баёни маъно дар сохтани вожаҳо дар чанд гурӯҳи зайл тасниф гардидаанд:

пасвандҳое, ки исми шахс месозанд, пасвандҳое, ки исми макон месозанд, пасвандҳое, ки исми маънӣ месозанд, пасвандҳои сифатсоз» [1. 17, с. 9].

Пасванди *-а.* Ин пасванд яке аз сермаҳсултарин пасванди забони тоҷикӣ шумурда шуда, бо ҳиссаҳои нутқ – исм, шумораву исм ва сифатҳо омада, калимаи нав месозад: *дағуша, ларза, панҷа, съwора, талха* ва ғайра; ***Дағуша*** *ба ҷӯрғоткъни́ бъсйо ҷогаи соз; Бъзи кал-а ай хънъкӣ* ***ларза*** *гъръфастъш* (Дх.). ***Съwора*** *ай ама пеш гъзашт*; *Меши сърха къштем, ки* ***талха****-ъш пъри санг бъдаст, ай дасти ами хароб бъдаст* (Сист).

Пасванди -и́ (-гӣ, -вӣ) низ дар гӯйиши Ғорон ҳамчун пасванди сермаҳсул кор фармуда мешавад: *бъзи́, чармпашми́, меши́, бъзъкбози́, руғани́, съwори́* ва ғ. *Руғани* ***гowи́*** *да зъмистон ба молидан ба ар чи меша; Гӯшти* ***меши́*** *ба хънъкзадаги́ фойида дора* (Сб.). *Гушти* ***бъзи́*** *боднок бъдаст, ай дасти ами бъсйо одамо парез мегиран; Тасмаи* ***чарми́*** *ай амсойа бъдаст* (Кл.). Бо истифода аз маводи дастрасгардида, калимаҳои сохташудаи ин пасвандро вобаста ба ифодаи маъно метавон чунин табақабандӣ намуд:

а) аз исмҳои мансуб ба фаъолият исми маънӣ сохта, амалро ифода мекунанд ва умумитоҷикӣ мебошанд**:** *чорwодори́, чупони́, бъздори́, гowдори́, молдори́, мешдори́* ва ғайра. Масалан: ***Чорwодори́*** *да қишлоқо ай бъбоwъ бъбъмон ба мо мерос мондаст; Молу гоw-а* ***чупони́*** *накъни́ намеша* (Кл.) *Апам Сифатък-а* ***гowдори́*** *намефорад-ъш, ай дасти ами фақат* ***бъздори́*** *мекъна; Гowи сърх ба* ***гowдори́*** *меша* **(**Гч.). *Мардъми пеш фақат* ***молдори́*** *мекардан, ки руз-ъшон-а бъгъзаронан*; *Калоно меган, ки м****олдори́ ама*** *wахт обруи одамъст, ами гап рост бъдаст* **(**Гч.). *Холайи Марwори́ ай дасти нъмадкъни́ зъйотар* ***мешдори́*** *мекъна* **(**Шб.).

б) аз асосҳои исмӣ сифат сохта, аз кадом мавод истеҳсол шудани ашёро мефаҳмонад: *гӯшти́, шири́, пашми́, чарми́*: *Ай тасмаи* ***чарми́*** *ба хар пардъм бъкънем, ки пардъм-ъш-а найофтъм. Халтайи* ***чарми́*** *да афтоw қоқ шъдаст (Хг.). Гowойи* ***шири́*** *харч дошта бошан; Мешойи* ***шири́*** *дар ағел банд мондан* (Дт.). *Пъга гowойи бақъwат-а ба* ***гӯшти́*** *мебаран; Шарфи* ***пашми́*** *да хънъки́ роати ҷон бъдаст* (Қз.).

Пасванди -гар. Пасванди мазкур таърихан қадим ва серистеъмол буда, дар адабиёти классикӣ хеле зиёд ба кор бурда шудааст. Забоншинос М. Шукуров доир ба ин масъала андешаи худро чунин баён намудааст: «Азбаски *-гар* яке аз воситаҳои маълуми халқиву классикии калимасозист, дар забони адабии имрӯза фаъол шудани он ҳеҷ ҷойи тааҷҷуб надорад. Аз ҳамин ҷост, ки калимаҳое аз қабили «пайвандгар, баёнгар, равшангар, намоёнгар, таҳиягар» на танҳо ба навиштаҳои бадеӣ ва илмӣ, ҳатто, ба истилоҳот ва публитсистикаи матбуоти ҷорӣ роҳ ёфтаанд. Баъзеи ин калимаҳо аз забони халқ ё адабиёти классикӣ гирифта шудаанд ва баъзеашон наванд» [1. 28, с. 168-169].

Тавассути ин пасванд исмҳои ифодакунандаи касбу кор сохта мешавад: *қълбагар, оангар, дърawгар, ахтагар, нъмадгар, чармгар, кузагар* ва ғайра. Мисол: *Акаи Карим мегуй* ***қълбагар*** *боша, ки мардъм руз-ъш намедйан;* ***Дърawгар-о*** *ай дъраw дер омадан* (Бр.) *Акаи Алифсайн* ***о(ҳ)ангар*** *бъдаст, досойи нағз месоза; Хонайи* ***о(ҳ)ангар*** *доим пъри о(ҳ)ан* (Гч.). ***Йахтагар*** *амаи баройи нар-а йахта мекъна*; *Да ката Андароб йагон* ***йахтагар*** *намйowи́, ки баро-ра йахта бъкънем* (Анд.). *Бъбойи Сафар дар қъшлоқ* ***кузагари*** *номи́ бъд;* ***Кузагар****о дина ба Диделък ба сари ҷрай рафтан, ки йакбор хъд-ъшон ҷрайи нағзтар бъйоран* (Кл.).

Пасванди *-ък (-ак)*. Пасванди мазкур таърихи қадим дошта, ба андешаи муҳаққиқ А. Хромов баромади он аз пасванди суғдии *-ак, -ака* маншаъ мегирад ва дар забони яғнобӣ, ки давоми забони суғдист, барои ифодаи хурдию навозиш ва сохтани исмҳо хизмат мекунад. Вале муҳаққиқ роҷеъ ба сермаҳсулию каммаҳсулии он чизе дарҷ накардааст [1.45, 666].

Бояд тазаккур дод, ки пасванди мазкур бар хилофи забони адабии пешин дар забони адабии ҳозира ва шеваҳои забони тоҷикӣ бо қаринаҳояш фаъол гардидааст. Муҳаққиқ С. Раҳматуллозода доир ба вариантнокии воҳидҳои луғавӣ дар шеваҳо чунин андеша баён намудааст: «...вариантнокӣ дар шева ва умуман дар забон, дар шаклҳои гуногун вуҷуд доштани ҳамон як мафҳум аст, ки дар натиҷаи тағйири шаклии ину он воҳиди забони пайдо

мегардад, вале бо вуҷуди тағйири зоҳир ҳамон хусусият ва вазифаеро адо мекунад, ки варианти аслӣ дар зимма дорад» [1.15, с. 6].

Қайд кардан ба маврид аст, пасванди *-ък (-ек)* ба ғайр аз хусусияти шаклсозии калима, хусусияти калимасозиро низ доро мебошад. Аз ин лиҳоз, ин пасванд сермаҳсул ва серистеъмол буда, дар гӯйиши Ғорон низ бо чунин хусусиятҳо маънои хурдиву навозишро ифода мекунад: *гоwък, харък, калък, нарък, шалък, чапъшък, мешък, бъзък, бъчек, барек* ва ғайра. ***Чапъшък*** *ай мол ҷъдо шъдаст; Бъзи* ***шалък*** *имсол қъсир бъдаст* (Анд.). *Бъчеки* ***калък*** *ай гъшнагъра паҷонък шъдаст*; *Барайи* ***нарък*-а** *гирондаст, ки намемака* (Дт.)

Пасванди *-ин.* Пасванди мазкур бо вожаҳои гуногуни исмӣ омада, сифат месозад. Мисол: *пашмин, пустин, чармин, муин, қаймоқин, руғанин, палмаин, порубин, чалин, ръхин, сангин* ва ғайра. *Йак гоwи* ***ръхин*** *ама-ра* ***ръхин*** *мекъна* (Кл.). *Да қишлоқо зъмистоно либоси* ***пашмин*** *мепушан* (Гч*). Да Бадахшон дewолойи хоношон* ***сангин*** *мебошан*; *Чизойи* ***чармин*** *тез нам мегиран* (Сб.). Ин пасванд дар калимасозии марбут ба чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон фаровон истифода шудааст.

Пасванди *-о.* Пасванди мазкур дар гӯйиши Ғорон ба мисли аксари лаҳҷаҳои дигари забони тоҷикӣ ба сифати қисми асосии шакли ҷамъсоз барои ҷамъбандии исмҳо дар шакли **-о** ба ҷойи пасванди ***-ҳо***-и забони адабӣ ба кор бурда мешавад: *мешо, бъзо, харо, гоwо, аспо, баро, гъсоло, бъқо* ва ғайра. Мисол: ***Мешо*** *ама-ъш ба wреш шъдан; Бъзо да шах банд заданъ баромадан наметонан; Имсол* ***гowо*** *камхарҷ шъдан, ки ширшон тънък шъдаст* (Гч.). ***Харо-ра*** *да зак табела бъзанет, ки ба айлоқ нагърезан* (Кл.). ***Гъсоло*** *ай дъми* ***гowо*** *ба айлоқи боло рафтан;* ***Баро*** *ай гъшнагӣ қариб паҷонък бъшан* (Дт.).

Пасванди *-бон.* Ин пасванд дар гӯйиши Ғорон ва дигар шеваву лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ сермаҳсул буда, шуғл ва касбу кори одамонро дар ин соҳа ифода мекунад: *подабон, бъзбон, барбъчабон, гъсолабон, шътърбон, сагбон, гowбон, аспбон, галабон* ва ғайра. ***Подабоно*** *гowо-ра бawахти ба чаро бърдан*; ***Бъзбоно*** *бъзо-ра ба ҷар задану хъд-ъшон дам гъръфтан;* ***Гъсолабон*** *гъсоло-ра ай дъми гowо бърд* (Вз.). *Ай* ***барбъчабоно*** *дарак нест, ки къшо шъдан*; ***Сагбон*** *ба саго-ъш қърс медйад, ки саго-ъш* бақъ*wатар бъшан* (Шб.). ***Гowбон*** *ба гow-о ка дохтан рафт, неки гowо wахт ай аҕел баромадан;* ***Галабон*** *асп-о-ра пешкънон; ба лawи дарйо оwхъри бърд; Пешо* ***аспо-ра*** дур *ба Чъшмаи Аспо мебърдан, ки шawо ба қъшлоқ нахамбан* (Қз.).

Пасванди -зор. Пасванди мазкур дар гӯйиши Ғорон сермаҳсул буда, ҳамчун ифодакунандаи мафҳуми фаровонӣ, барои номгузории мавзеъҳо, ки аз номи буттаву дарахтон гирифта шудааст, ба кор бурд мешавад. Масалан: *Арчазор, Торонзор, Тутзор, Съфедорзор, Бъруҷзор, Башолзорък, Пудиназор* ва ғайра. Бояд зикр намуд, ки пасванди мазкур дар забони яғнобӣ ҳамчун муродиф дар шакли **«-vará»** барои сохтани номҳои ҷуғрофӣ истеъмол мешавад [1. 44, с. 115; 1.45, с. 30]. Вале дар гӯйиши Ғорон дар чунин шакл истеъмол намешавад.

Муҳаққиқ О. Муҳаммадҷонзода дар таҳқиқоти худ роҷеъ ба истифодаи фаровони гунаи «-вара» дар таркиби номвожаҳои ҷуғрофии водии Ҳисор чунин нигоштааст: «Ин анҷомаи номсоз бештар дар низоми топонимии қисмати шарқии водии Ҳисор (махсусан, дар навоҳии саргаҳи Кофарниҳон) ба таври васеъ истифода мешавад» [1. 7, с. 9].

Пасванди *-анда.* Пасванди мазкур сермаҳсул маҳсуб ёфта, дар забони тоҷикӣ ва гӯйишу лаҳҷаҳои он тавассути ин пасванд вожагони зиёдеро мушоҳида кардан мумкин аст, ки аз асоси замони ҳозираи феъл сифати феълӣ сохта шудааст. Мисол: *газънда, чарънда, гирънда, хазънда* ва ғайра. *Хари акаи Қодир* ***газънда*** *бъдаст*; Йагон ***чарънда*** *да пъшт наметоwа* (Сб.). *Саги амсоя* ***гирънда*** *йагон каса ба хона ра намедийа;* ***Хазънда*** *зийотар да амбъйо ҷо мегира* (Дх.).

Бояд зикр намуд, ки дар калимасозии вожаҳои ифодакунандаи мафҳуми соҳаи чорводорӣ на танҳо пасвандҳо, балки пешвандҳо низ истеъмол мешаванд, ки аз онҳо пешвандҳои *бе–, но–* маъмул мебошанд: *бегуш, бешир, беқъwат, бенъхс, бемол, безъбон;*

ноҷо, нофорам: *Гушойи гъсола тарък тамоман наметоwан, магам ном-ъш-а* ***бегуш*** *бъмонем; Гоwойи мардъм имсол назойдан, ай дасти ами ама* ***бешир*** *мондан* (Қз.). *Амоли чан(д) амсойа да қишлоқ* ***бемол****, неки ба хъд-ъшон бепарwо* (Сб.). *Айwони* ***безъбон*** *ягон гъно надора* (Дт.). *Гоwи* ***бешир,*** *садо-ъш бъланд* (Кл.). Айwон *ага* ***бенъхс*** *боша, тез бақъwат меша; Да қишлоқ бемолу гоw зиндагӣ намеша* (Анд.).

Дар ин радиф метавон гуфт, ки бо пешванду пасванд сохта шудани калимаҳои марбут ба соҳаи мазкурро дар мисоли калимаҳои *бе+гоw+ӣ, бе+мол+ӣ, бе+шир+ӣ* мушоҳида кардан мумкин аст: *Апайи Мобека мега, ки ай* ***бегоwӣ чан сол*** *сахт азоб кашидъм****,*** *магам йак-дъ гъсолайи хъшзот бъгиръм* (Гч.). ***Бемолӣ*** *одам-а дъстайи санг мекъна. Имсол амаи бъчо ай* ***бешириӣ*** *мърдан* (Бш.).

Вожагони мураккаб дар **зерфасли сеюми ин фасл** таҳлил гардида, вожасозии он дар шакли зерин мавриди таҳлил қарор дода шудааст:

1. Такрори вожаҳо бо нидоҳои ифодаи даъват ва овозҳои тақлидии ҳайвоноти гуногун: *бълеғ-бълеғ, шоғ-шоғ, мийаw-мийаw, ош-ош* ва ғайра.

2. Аз ҷузъҳои гуногунасос бе корбурди вандҳо сохтани вожаҳои мураккаби тобеъ, ки навъҳои хуроки аз маҳсулоти чорво истеҳсолшавандаро ифода мекунанд: *ширкаду, фатирмаска, ширатола, ширбат, ширчой, шируған, ширбъринҷ, ширкаду, ширкочӣ* ва ғайра.

Муҳаққиқ А.Амлоев дар таҳқиқоти худ ба ин масъала таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, чунин қайд кардааст: «Исмҳои мураккаб аз ибораҳои исмие, сохта мешаванд, ки дар онҳо бевосита ҷузъи асосӣ исм мебошад. Аммо дар калимаҳои мураккаби аз ибораҳои феълӣ сохташуда, ҷузъи асосӣ на исм, балки феъл аст» [1.1,с..132].

Вожаҳои гурӯҳи мазкур ба таври зер гурӯҳбандӣ шудаанд:

а) **исм + исм**: *саргала, сарчупон, тахтапъшт;*

б) **исм + сифат**: *гуштбърйон, мърғбърйон, дъмдъроз, шохчанг, дъмсъфед, гардансийо*.

Шумораи гурӯҳи калимаҳои мураккаби тобеъ, назар ба гурӯҳи якум дар таркиби луғавии соҳаи чорводорӣ дар қолаби зерин омадаанд:

а) **исм + исм**: *кадъраw, харсъwор, аспсъwор, гандъмдъраw, барзагоw, сагбача, фъкбанд, шохбанд, нъхтабанд, улоғбанд, хархона, аспхона, гъсолахона, саргинхона, ширҷога, қърутҷога, ширбат, ширчой, ширкочӣ;*

б) **сифат + исм**: *нарбара, модамеш, модабъз, пирсаг, нарбъз, нархар, мочахар, модагоw, нарсаг, қъсирмеш, лақагуш, сийагуш, чапаршох, лапаргуш, сърхсар, сийадъм, съфегардан, сърхпъшт, сърдъм, съфепешонӣ, калтадъм;*

в) **шумора + исм**: *ҳазорхона* (меъдаи ҳозимаи ҳайвонот), *дусол, чорсол, шашсол, ҳафтсол, дасол, чорwо//чорпо* ва ғайра.

Таҳқиқ нишон дод, дар таркиби луғавии вожагони марбут ба соҳаи чорводорӣ калимаҳое вуҷуд доранд, ки онҳо аз ду ва ё зиёда реша ва пасвандҳо таркиб ёфта, ба усули омехтаи калимасозӣ тааллуқ доранд. Аз ҷумла: *кадъраwӣ, айлоқгардонӣ, тагоwдорӣ, ҷърғоткънӣ, қърутҷушонӣ, ширчахсзанӣ* (ширполойӣ), *ширпазӣ, моникънӣ* (ширховонӣ), *аспдawонӣ, харҷилкънӣ, порукафонӣ, чапакзанӣ, ларфъкчинӣ, бодкънӣ, молдорӣ, молбарорӣ, гоwдорӣ, хардawонӣ, мешwрешкънӣ* (пашми гӯсфандонро тарошидан) ва ғайра.

Ибора-истилоҳҳо дар зерфаслҳои охири фасли сеюм дар маърази таҳлил қарор гирифтаанд. Онҳо дар гӯйиши Ғорон, аксаран, барои ифодаи номи айлоқҷойҳо ва мавзеъҳои чорвочаронӣ сохта шудаанд: *Айлоқи Назарък, Айлоқи Некзан, Айлоқи Бибиоҷар, Айлоқи Бахтибек, Дашти Моло, Камари Бъзо, Шаwгайи Гоwо, Шаwгайи Шомадӣ, Пъшти Къро, Ҷубори Лалмо, Паси Бъқ, Паси Пареко, Дарайи Бъзмак, Сари Търг, Қули Съфехуф, Бъқи Сфехуф, Ҷари Шехбек, Ҷари Дъроз, Ҷари Ошурбеко, Ҷари Делох, Сари Ноw, Ноwи Хине, Ноwи Шехалӣ, Ҷари Шехбек, Чъшмайи Нуҷелък, Чъшмайи Бандък, Даштойи Хине, Чъшмаи Бруҷо, Чъшмайи Дъроз, Чъшмайи Аспо, Чъшмайи Делох, Чъшмайи Диделък, Чъшмайи Вазелък, Чъшмайи Зардконо, Ҷангали Бруҷо, Ҷангали Урмоҷ, Ҷангали Делох, Дарайи Мазор, Дарайи Тупхона, Ҷари Термукой, Бари Ҷawчъйо, Бари Ҷрайдон, Бари Горасанг, Сари Ғоро,*

Заки Ошурбеко, Заки Қуло, Заки Делох, Заки Та, Убари Даргоw, Қади Оw, Хирмани Делох, Хирмани Қуло ва ғайра.

Хулосаи боби сеюм. Бо ҳамин метавон хулоса кард, ки калимаҳои аслии тоҷикӣ дар таркиби луғавии вожагони марбут ба чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон мавқеи асосӣ дошта, ҳамзамон, таъсири вожаҳои иқтибосӣ ба забон дар раванди ҳодисаҳои таърихӣ мушоҳида мегарданд. Ҳеҷ забоне ба танҳоӣ рушд наёфта, балки дар иҳотаи дигар забонҳо зиндагӣ карда, аз онҳо истифода мекунад, ба онҳо калима дода, аз онҳо калима мегирад. Гӯйиши Ғорон низ аз ин ҳодисаи забонӣ дар канор нест. Дар бахши чорводорӣ як идда калимаҳо аз забонҳои арабию туркӣ ва русӣ-байналмилалӣ маншаъ гирифта, баробари калимаҳои худӣ истифода гардидаанд.

Калимаҳои соҳаи чорводории лаҳҷаи Ғорон аз вожагони сода, сохта, мураккаб ва ибора-истилоҳҳо иборат будаву қисмати муҳимми таркиби луғавии соҳаи чорводорӣ маҳсуб ёфта, бо қолибҳои гуногуни вожасозиашон сабаби пайдоиши вожаҳои наву бойшавии таркиби луғавӣ шудаанд, ки заминаи пайдоиши қолибҳои калимасозӣ маҳсуб меёбанд. Роҳҳои морфологии вожасозӣ – бо вандҳо ва бо пайвастшавии асосҳои гуногун дар вожагони марбут ба соҳаи чорводории гӯйиши Ғорон ба мушоҳида расида, пасвандҳои *-а, -ӣ, -чӣ, -гар, -гарӣ, -ък* (-ак), *-ин, -дор, -бон, -о, -акӣ, -worӣ, -зор, -гона (-гоник), -дон, -го//-га* ба кор бурда шудаанд, ки ин худ боиси рушди ҷанбаҳои маъноӣ ва усулҳои гуногуни калимасозӣ ва бой гардидани таркиби луғавии калимаҳои марбут ба соҳаи мазкур дар ин гӯйиш мебошад. Калимаҳои мураккаби пайвасту тобеъ ва ибора-истилоҳот низ бо қолибҳои муайяни худ барои сохтани калимаҳои муносиби соҳа мусоидат кардаанд.

ХУЛОСА

Аз таҳлилу баррасии вожагони марбут ба соҳаи чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон бармеояд, ки на танҳо истифодаи калимаю ибораҳои халқӣ, балки таҳқиқи паҳлуҳои гуногуни онҳо аз нуктаи назари илмӣ низ амри зарурист. Гӯйиши Ғорон дар заминаи таснифоти луғавӣ-маъноии вожагони соҳаи чорводорӣ дорои маводи фаровон буда, дар таҳқиқи мо мусоидат кард ва натиҷаи баррасии ин масъала моро ба чунин хулоса оварда:

1. Таҳқиқ нишон дод, ки гӯйиши Ғорон, мисли дигар лаҳҷаҳои бадахшонии шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ дар муҳити махсуси забонию ҷуғрофиёӣ ҷойгир аст. Ин гӯйиш дар иҳотаи забонҳои эронии шарқӣ, аз ғарб он бо забони шуғнонӣ, аз шарқ бо забонҳои ишкошимию вахонӣ ва аз ҷануб бо забонҳои пашту ва мунҷонӣ ҳаммарз аст. Ин равобити таърихӣ боиси воридшавии калимоти забонҳои эронии шарқӣ ба гӯйиши Ғорон гардида, аз заминаҳои муҳимми инкишофи таркиби луғавии он шудааст [4-М; 10-М].

2. Ҳарчанд аз таҳқиқи шеваҳои забони тоҷикӣ беш аз 150 сол гузашта бошад ҳам, масъалаҳои ҳалталаб дар ин самт кам нестанд ва яке аз ин гуна масоил баррасии қабатҳои вожагонии шеваҳо, бахусус, лексикаи соҳавӣ мебошад [2-М; 3-М; 16-М].

3. Маводи гӯйиши Ғорон дар мавриди баррасии калима ва истилоҳоти ифодакунандаи номи умумии чорво ба мо имкон дод, ки он дар диссертатсия ҳаматарафа мавриди баррасӣ қарор дода шавад [5-ҲМ].

4. Яке аз қабатҳои муҳимми вожагони марбут ба номи чорвои хонагиро дар гӯйиши Ғорон вожаю истилоҳоти марбут ба ҳайвоноти хурди хонагӣ ташкил медиҳад. Дар ин росто,

вожагони мансуб ба гӯсфанд, синну сол, ҷинсияти луғавии гӯсфандон, рангу намуд, вожагони ифодакунандаи хусусиятҳои зоҳирии гӯсфандон ва вожагони вобаста ба зоту парвариши гӯсфандон дар таркиби луғавии гӯйиши мазкур ҷойгоҳи махсус доранд [3-М].

5. Дар баробари вожагони мазкур калимаҳои ифодакунандаи марбут ба бузпарварӣ низ ҳоизи аҳаммият мебошад. Дар ин замина, зимни таҳқиқ диққати асосӣ ба вожагони марбут ба синну сол ва ҷинсияти бузҳо, рангу намуд ва хусусияти бадани онҳо ва вожаҳои марбут ба парвариши буз дода шуда, хусусияти хоси дар зиндагии мардум доштани соҳа ва калимаҳои ифодакунандаи онҳо мавриди баррасии имлӣ қарор гирифтанд [6-М].

6. Дар радифи ҳайвоноти хурди хонагӣ ҳайвоноти калони хонагӣ низ дар ҳаёти мардуми Ғорон нақши калон доранд ва як теъдоди калони вожаҳо ба ин шохисҳо баррасӣ шудаанд. Вобаста ба ҳайвоноти калони хонагӣ вожагони ифодакунандаи хусусиятҳои гов, асп ва хар диққатҷалбкунанда буда, дар зиндагии мардум ва пешрафти ҳаёти онҳо аз қадим мусоидат кардаанд [1-М; 2-М].

7. Зимни таҳқиқи калимаҳои мансуб ба гов вожаҳои ифодакунандаи шохисҳои ҷинсӣ ва синнусолии гов, калимаю истилоҳоти вобаста ба рангу намуд, хусусиёти бадани гов, вожагони ифодакунандаи говҳои парвоӣ ва фарбеҳ, калимаҳои ифодакунандаи зоти гов, рафтор ва хислати чорво, вожагони ифодакунандаи говҳо аз рӯйи таъинот дар корҳои хоҷагӣ ва нуқсони бадани онҳо мавриди баррасии илмӣ қарор гирифта, хусусияти вожагонии онҳо нишон дода шуд [1-М].

8. Дар заминаи таҳқиқи калима ва истилоҳоти марбут ба ҳайвоноти боркаш ва саворӣ диққати асосӣ ба вожагони марбут ба асппарварӣ ва парвариши хар дода шуда, ин қабати луғавии лаҳҷаи Ғорон вобаста ба шохисҳои зоҳирии хару асп, синну солу ҷинси хару асп, парвариши онҳо, аломатҳои умумии бадан ва зоти онҳо, вожагони ифодагари таъиноти хару асп дар корҳои хоҷагӣ ва рафтори он маводи фаровони лаҳҷавӣ дошта, аз лиҳози хусусиятҳои маъноӣ баррасӣ гардиданд. [2-М].

9. Яке аз қабатҳои асосии истилоҳоти соҳавии лаҳҷаи Ғорон калимаю истилоҳоти човодорӣ ба шумор меравад ва баррасии мардумшиносию забоншиносии онҳо аз ҳар ҷиҳат муҳим мебошад.

Дар ин росто, ҷойгоҳи калимаҳои марбут ба маҳсулот ва расму ойини чорводорӣ, макони парвариши ҳайвоноти хонагӣ, калимаҳои ифодакунандаи касбу кори марбут ба ҳайвоноти хонагӣ, вожагони марбут ба хурокҳои ширӣ ва гӯштӣ, вожагон оид ба бемориҳои ҳайвонот барои нишон додани фарҳанги муносибати одамон ба ҳайвоноти аз қадим ромшуда мусоидат кардааст [4-М; 9-М; 10-М; 12-М; 15-М].

10. Бо назардошти мансубияти забонии вожагони чорводорӣ, метавон мушоҳида намуд, ки онҳо гуногунранг мебошанд. Ин аст, ки дар рисола ба таҳқиқи вомвожаҳо низ таваҷҷуҳ шудаву лаҳҷаи Ғорон ҳам аз ин раванд истисно нест. Зимни таҳқиқ маълум гардид, ки дар ифода намудани вожагони чорводории лаҳҷаи Ғорон вожаҳои иқтибосии арабӣ, туркӣ ва забонҳои эронии шарқӣ нақши муҳим доранд. [8-М;10-М;14-М].

11. Таҳқиқи илмӣ маълум намуд, ки сохтори вожагони чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон ҳам тибқи қолабҳои анъанавии калимасозии забони тоҷикӣ сурат гирифтааст. Дар ташаккули вожагони чорводорӣ нақши калимаҳои сода, сохта ва мураккаб муҳим буда, ҳар кадом дар алоҳидагӣ баррасӣ гардида, хусусиятҳои сермаҳсулию каммаҳсулии онҳо дар муқоиса бо дигар шеваҳои забони тоҷикӣ нишон дода шуд [11-М;13-М].

12. Дар таркиби калимаю истилоҳоти чорводории лаҳҷаи Ғорон калимаҳои содаи аслии тоҷикӣ ҷойгоҳи муҳим дошта, аз қадимтарин калимаҳо ба шумор мераванд, ки дар ин соҳа истифода гардидаанд.

Бахши дигари калимаҳои марбут ба соҳаи чорводорӣ дар гӯйиши мавриди назар калимаҳоеанд, ки онҳо ба шароити таърихиву иҷтимоӣ ва сиёсиву иқтисодӣ, ҷойи зисти мардуми чорводор ва забонҳои ҳаммарз вобастагӣ дошта, боиси иқтибоси калимаҳо гаштааст [9-М;10-М;14-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар асоси таҳқиқоти илмии мазкур чунин тавсияҳоро оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот метавон пешниҳод намуд:

1. Таҳқиқи вожагонӣ ва сохтории вожагони марбут ба чорводории лаҳҷаи Ғорон собит менамояд, ки ин қабати луғавӣ дорои хусусиёти боарзиши забонӣ ва этнолингвистӣ мебошад. Ин аст, ки таваҷҷуҳ ба ин қабати луғавӣ на танҳо дар сатҳи забони адабии меъёрии тоҷикӣ, балки дар ҳамаи лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ ҳоизи аҳаммият мебошад.

2. Роҳу равиши гирдоварии мавод, тадвину табақабандӣ, низоми илмии таҳқиқ, дастовардҳои илмӣ ва усули таҳқиқ дар диссертатсия ҷиҳати ҳалли масоили назариявӣ барои муҳаққиқини ояндаи шевашиносӣ, махсусан, дар самти таҳқиқи қабатҳои луғавӣ муҳим арзёбӣ мешавад.

3. Маводи гирдовардашуда дар диссертатсия барои таҳия ва тадвини луғатномаҳои соҳавӣ, аз ҷумла, соҳаи чорводорӣ маводи зиёде пешниҳод менамояд.

4. Натиҷаҳои кори илмӣ-таҳқиқотиро метавон дар самтҳои гуногуни забоншиносӣ, махсусан, шевашиносию машғулиятҳои луғатшиносӣ, маъношиносӣ, калимасозӣ, мансубияти забонии калимаҳо дар факултетҳои филологии муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва миёнаи касбӣ истифода кард.

5. Кори диссертатсионӣ дар таълифи дастурҳо, китобҳои дарсӣ, воситаҳои таълимӣ, таҳияи луғатҳои шевагӣ ва ғайра маводи хуби илмӣ дода, истифодаи он ба манфиати кор аст.

ИНТИШОРОТ АЗ РӮЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Таълифоти муаллиф дар маҷаллаҳои илмии тақризшаванда КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

[1-М]. **Фарҳодова, С.** Истилоҳоти ифодакунандаи гов дар гӯйиши тоҷикони Ғорон / С. Фарҳодова // Ахбори Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (Маҷаллаи илмӣ). Шуъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – Душанбе, 2019. – №3 (256). – С. 139-145.

[2-М]. **Фарҳодова, С.** Лексикаи марбут ба ҳайвоноти боркаш дар гӯйиши тоҷикони Ғорон / С. Фарҳодова // Суханшиносӣ (Маҷаллаи илмӣ). – Душанбе, 2019. – №3. – С. 51-59.

[3-М]. **Фарҳодова, С.** Истилоҳоти ифодакунандаи гӯсфанд дар гӯйиши тоҷикони Ғорон / С. Фарҳодова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ (Маҷаллаи илмӣ). – Душанбе, 2019. – №3 (80). – С. 65-70.

[4-М]. **Фарҳодова, С.** Хусусиятҳои луғавии вожаҳои марбут ба касбу кор дар соҳаи чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон (таҳлили этнолингвистӣ) / С. Фарҳодова // Паёми Донишгоҳи Хоруғ (Маҷаллаи илмӣ). – Хоруғ, 2022. – №3 (23). – С. 114-118.

[5-ҲМ]. **Мирбобоев, А. Фарҳодова, С**. Вожаҳои ифодакунандаи номҳои умумии ҳайвоноти хонагӣ дар гӯйиши Ғорон / А. Мирбобоев, С. Фарҳодова //Ахбори АМИТ (Маҷаллаи илмӣ). Шуъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – Душанбе, 2022. – №3. – С. 274-278.

[6-М]. **Фарҳодова, С.** Вожаҳои ифодакунандаи ҳайвоноти хурди хонагӣ дар забони тоҷикӣ (дар асоси маводи гӯйиши Ғорон) / С. Фарҳодова / /Паёми Донишгоҳи Хоруғ (Маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои гуманитарӣ. – Хоруғ, 2025. – №3 (03). – С. 169-176.

II. Мақолаҳои муаллиф дар маҷмуаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ:

[7-М]. **Фарҳодова, С.** Лексикаи ифодакунандаи маҳсулоти ширӣ дар гӯйиши тоҷикони Ғорон / С. Фарҳодова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҳайати профессорону омузгорон, докторантон, магистрантон ва донишҷӯёни Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода таҳти унвони «Таҳқиқи масъалаҳои муҳимми илмҳои

гуманитарӣ, ҷомеашиносӣ ва дақиқ дар шароити бисёрфарҳангии таҳсилот» ба ифтихори Рӯзи илми тоҷик. – Душанбе, 2022. – С. 26-30.

[8-М]. **Фарҳодова, С.** Лексикаи ҳунарҳои мардумии марбут ба чорводорӣ дар гӯйиши тоҷикони Ғорон / С. Фарҳодова // Забон ва истилоҳот (Маҷаллаи илмӣ-оммавӣ). – Душанбе, 2022. – №2-3 (2-3). – С. 177-182.

[9-М]. **Фарҳодова, С.** Вожаҳои табушуда ва эвфемизмҳои марбут ба чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон / С. Фарҳодова // Забон ва истилоҳот (Маҷаллаи илмӣ-оммавӣ). – Душанбе, 2022. – №4 (4). – С. 134-136.

[10-М]. **Фарҳодова, С.** Анъана ва расму оини марбут ба чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон (таҳлили этнолингвистӣ) / С. Фарҳодова // Маводи конференсияи байналмилалии илмию амалӣ дар мавзуи «Саҳми Пешвои миллат дар тақвияти мақоми забони тоҷикӣ дар арсаи байналмилалӣ» ба ифтихори Рӯзи байналмилалии забони модарӣ, 35-солагии Истиқлоли ҶТ, 30-солагии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон ва 70-солагии Хуҷанд. – Хуҷанд, 2023. – С. 486-492.

[11-М]. **Фарҳодова, С.** Корбурди пасвандҳои забони тоҷикӣ дар лексикаи марбут ба чорводорӣ дар гӯйиши тоҷикони Ғорон / С. Фарҳодова // Маводи конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ таҳти унвони: «Филологияи Шарқ: Пажуҳиши забоншиносӣ, равобитӣ адабӣ ва тарҷумашиносӣ». – Душанбе, 2023. – С. 215-219.

[12-М]. **Фарҳодова, С.** Анвои баъзе хурокҳо дар гӯйиши Ғорон / С. Фарҳодова // Забон ва истилоҳот (Маҷаллаи илмӣ-оммавӣ). – Душанбе, 2024. – №1-2 (7). – С. 163-171.

[13-М]. **Фарҳодова, С.** Таснифи сохтори вожагони марбут ба чорводорӣ дар забони тоҷикӣ (дар асоси маводи гӯйиши тоҷикони водии Ғорон) / С. Фарҳодова // Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Масъалаҳои марбут ба забон дар осори безаволи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон». – Душанбе, – 2025. – С. 241-349.

[14-М]. **Фарҳодова, С.** Корбурди вожаҳои иқтибосии марбут ба чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон / С.А. Фарҳодова // ENDLESS LIGHT in SCIENCE (Маҷаллаи илмии байналмилалӣ). – Астана, Казахстан, 2025. – №11.– С. 65-71.

[15-М]. Фарҳодова С. Муҳиммияти вожагони ифодакунандаи макони парвариши ҳайвонот дар забони тоҷикӣ / С.А. Фарҳодова // Паёми Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2026. – №1 (1). – С. 139-145.

[16-М]. **Фарҳодова, С.** Гӯйиши Ғорон ва дараҷаи таҳқиқи он / С.А. Фарҳодова // Маҷмуаи мақолаҳои илмии сеюмин ҳамоиши забоншиносони кишварҳои ҳамзабону ҳамфарҳанг дар мавзуи «Забони мо – ҷаҳони мо». – Душанбе, 2026. – С. 639-646.

РЎЙХАТИ АДАБИЁТ:

I. Адабиёти илмӣ ва назарӣ:

А) Ба забони тоҷикӣ:

1. Амлоев, А. Я. Калимасозии исм дар насри бадеии Фазлиддин Муҳаммадиев / А. Я. Амлоев. – Душанбе: ДСРТ, 2016. – 151 с.

2. Бердиқулов, Ҳ. Лексикаи чорводории водии Зарафшон: дис....ном. илм. филол.: / Ҳ. Бердиқулов. – Душанбе, 1992. – 132 с.

3. Бузургзода, Л. Фонетика ва морфологияи лаҳҷаҳои тоҷикони водии Фарғона Л. Бузургзода. – Сталинобод: Изд-во Таджикского филиала АН СССР, 1940.

4. Ғаффоров, Р. Забон ва услуби Раҳим Ҷалил (дар асоси маводи романи «Одамони ҷовид») / Р. Ғаффоров. – Душанбе: Дониш, 1966. – 224 с.

5. Қосимов, В. Шеваҳои тоҷикони Фориш: дис....ном. илм. филол.: / В. Қосимов. – Душанбе, 1966. – 324 с.

6. Матробиён, С.Қ. Этнолингвистикаи тоҷик: пажуҳиши назариявӣ ва амалӣ. Асосҳои назариявии этнолингвистика ва тасвири ҷаҳон/ С.Қ. Матробиён.– Душанбе, 2022. – 267 с.

7. Маҳмадҷонов, О.О. Таҳқиқоти таърихӣ ва забоншиносии номвожаҳои ҷуғрофии водии Ҳисор / О. Маҳмадҷонов. – Душанбе, 2012. – 216 с.

8. Маҳмудов, М. Лаҳҷаҳои тоҷикони райони Китоб / М. Маҳмудов. –Душанбе: Дониш, 1978. – 278 с.

9. Мирбобоев, А. Муқаддимаи филологияи эронӣ. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни бахшҳои филологии мактабҳои олӣ /М. Мирбобоев. – Душанбе, 2015. – 325 с.

10. Муминова, С. Лексикаи лаҳҷаи тоҷикзабонони водии Вахон: дис….ном. илм. филол.: 10.02.01 / С. Муминова. – Душанбе, 2021. – 209 с.

11. Ниматов, Г. Лексикаи чорводории забони яғнобӣ: дис….ном. илм. филол.:. 10.02.08 / Г. Ниматов. Душанбе, 1998. – 183 с.

12. Обидов, У. Шеваи Ҷабал – ус – сироҷ /Афғонистони Шимолӣ / У. Обидов. – Душанбе: Дониш, 1977. – 236 с.

13. Обидов, У. и муқоисавии лаҳҷаҳои забони дарии Афғонистон: дис….док. илм. филол.:.10.02.08 / У. Обидов. – Душанбе, 1995. – 334 с.

14. Раҳматуллозода, (Хоркашев,) С. Ташаккули таркиби луғавӣ ва калимасозӣ / С. Раҳматуллозода (Хоркашев). Душанбе: Маориф, 2014. – 120 с.

15. Раҳматуллозода, (Хоркашев,) С. Баррасии лингвистии гурӯҳи мавзуии таркиби луғати лаҳҷа (дар асоси маводи шеваҳои ҷанубӣ ва ҷанубӣ-шарқӣ) / С. Раҳматуллозода (Хоркашев).–Душанбе: Маориф, 2014. – 234 с.

16. Рӯзиев, М. Таҳқиқи луғавӣ-маъноӣ ва сохтории вожагони марбут ба ҳайвоноти хонагӣ (дар асоси маводи лаҳҷаи Варзоб (гурӯҳи «варзобӣ») дис….ном. илм. филол.:10.02.01 / М.Р. Рӯзиев. – Душанбе, 2023. – 172 с.

17. Саймиддинов, Д. Вожашиносии забони форсии миёна. / Д. Саймиддинов. – Душанбе: Пайванд, 2001. – 310 с.

18. Фозилов, Д. Ф. Гӯйиши Ғорон (Лексика ва морфология). – Душанбе: Сифат-Осет, 2024. – 180 с.

19. Ҷӯраев, Ғ. Лаҳҷаҳои арабҳои тоҷикзабон / Ғ. Ҷӯраев. – Душанбе: Дониш, 1975. – 227 с.

20.Ҷӯраев, Ғ. Системаи лексикаи лаҳҷаи забони тоҷикӣ (дар асоси маводи шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ): дис.... док.илм. филол.:10.02.01 / Ғ. Ҷӯраев. – Душанбе, 1992. – 333 с.

21. Шарифова, Г.М. Лексикаи лаҳҷаи Мастчоҳ /Г. Шарифова. – Душанбе, 2024. – 183 с.

22. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ. Фонетика ва лексика / тартибдиҳандагон Р. Л. Неменова, Ғ. Ҷӯраев, Ҷилди 1. – Душанбе: Дониш, 1980. – 331 с.

23. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ.: Морфология / тартибдиҳандагон Ҷ. Мурватов, Р. Л. Неменова, А. Л. Хромов, Ҷилди 2.– Душанбе: Дониш, 1979. – 252 с.

24. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ. / тартибдиҳанда Р. Ғаффоров; таҳти назар ва таҳрири умумии проф. В. С. Расторгуева. – Ҷилди 3. – Душанбе: Дониш, 1979. – 272 с.

25. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ, Ҷилди 4. – Душанбе: Дониш, 1981/1982.

26.Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ. Материалҳо / тартибдиҳанда Ҷамолхон Мурватов; муҳаррирони масъул Р. Л. Неменова, Мансур Маҳмудов, Ҷилди 5.– Душанбе: Дониш, 1982. – 332 с.

27. Шердилова, С.Ф. Таҳқиқоти этнолингвистии лексикаи гӯйиши тоҷикони водии Ғорон (аз гурӯҳи лаҳҷаҳои шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ) дис. н.и.фил. ихтисоси 10.02.19./ С.Ф. Шердилова.– Душанбе, 2022. – 199 с.

28. Шукуров, М. Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта мақоме дорад / М. Шукуров. – Душанбе, 1985. – 368 с.

29. Эшниёзов, М. Диалектологияи тоҷик / М. Эшниёзов. Қ. 1. –Душанбе: 1977. – 111 с.

30. Эшниёзов, М. Диалектологияи тоҷик / М. Эшниёзов. Қ. 2. –Душанбе, 1979. – 134 с.

Б) Адабиёти илмӣ бо забони русӣ:

31. Аламшоев, М. Животноводческая лексика шугнанского языка. / М. Аламшоев. – Душанбе, 2007. – 239 с.

32. Богорад, Ю.И. Горонский говоры таджикского языка. Иранский сборник / Ю.И. Богорад. – М., 1953. – С. 44-58.

33. Болдырев, А.Н. Бадахшанский фолклор /А.Н. Болдырев.– М.,1948.–294 с.

34.Григорев, В.Г. Обозрение диалектических особенностей употребительного у бухарских таджиков персидского языка // О некоторых событиях в Бухаре, Коканде и Кашгаре / В.Г. Григорев. – Казань, 1861 – 56с.

35. Кузнецов, П. Е. О таджиках Наманганского уезда / П. Е. Кузнецов // Известия Туркестанского отдела Императорского Русского географического общества (ТОИРГО). — Ташкент, 1915. – Т. XI, вып. 2, ч. 1. – С. 1-38.

36. Қурбонбекова, Г.О. Фитонимическая и зоонимическая лексика в горонском говоре таджикского языка: дис. канд. филол. наук: 10.02.00. – Языкознание (10.02.01 – Таджикский язык) / Г.О. Қурбонбекова – Хоруғ, 2026.– 175 с.

37. Мирбобоев, А. Лексика животноводства ваханского языка: дис. канд. филол. наук / А. Мирбобоев. – Душанбе, 1991. – 205 с.

38. Назарова, З.О. Система ишкашимского глагола в сопоставление с бадахшанского таджикской / З.О. Назарова. М: АНРТ: Институт гуманитарнх наук, 1998. – 138 с.

39. Наливкин, В.П. Русско-персидский словарь общеупотребительных слов по наречиям Туркестанского края. – Казань, 1989. – 566 с.

40. Расторгуева, В.С. Опыт сравнительного изучения таджикских говоров / В.С. Расторгуева. М.: Наука, 1964. – 188 с.

41.Розенфельд, А.З. Бадахшанские говоры таджикского языка / А.З. Розенфельд. – Л.: Изд-во Ленингр. ун. та, 1971. – 192 с.

42.Семёнов, А.А. Материалы для изучение наречии горных таджиков Средней Азии. Вып. 1. – М., 1900. – 56 с.

43.Стеблин-Коменский, И.М. Очерки по истории лексики памирских языков. Названия культурных растений. М., 1982. –167 с.

44.Тӯраев, Б. Б. Лексико-семантическое и словообразовательное исследование микротопонимии долины Яғноб: дис. … канд. филол. наук.:10.02.22 / Б. Б. Тӯраев. – Душанбе, 2010. – 223 с.

45. Хромов, А. Л. Ягнобский язык / А. Л. Хромов // Основы иранского языкознания: Новоиранские языки: Восточная группа. – М.: Наука, 1987. – С. 644-701.

В) Адабиёти илмӣ ба забони англисӣ

46. Dinguirard, J.C. Ethnolinguistique de la Haute Vallee de Gers Lille / J.C. Dinguirard. – 1976. – 185 с.

47. Olufsen, O. Through the unknown Pamirs (Vakhan and Garon). / O. Olufsen London William heineman – 1904. – 238 page, 25-78.

II.Фарҳангномаҳо

А) Ба забони тоҷикӣ ва форсӣ:

48. Маҳмудов, М., Ҷӯраев. Ғ., Бердиев, Б. Фарҳанги гӯйишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ / М. Маҳмудов, Ғ. Ҷӯраев, Б. Бердиев. – Душанбе: Пайванд. 2012. – 946 с.

49. Маҳмудов, М., Ҷӯраев, Ғ., Бердиев, Б. Фарҳанги гӯйишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ / М. Маҳмудов, Ғ. Ҷӯраев, Б. Бердиев. – Душанбе: Пайванд, 2017. – 842 с.

50. Муҳаммадҳусайн, Бурҳон. Бурҳони қотеъ. Ҷ. 2. (таҳияи А. Нуров) /Б. Муҳаммадҳусайн. – Душанбе: Адиб, 2004, – 424 с.

51. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ.1. – Душанбе: Пажуҳишгоҳи забон ва адабиёти Рӯдакӣ, 2008. – 949 с.

52.Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 2. – Душанбе: Пажуҳишгоҳи забон ва адабиёти Рӯдакӣ, 2008. – 945 с.

53. Ҳасандӯст, Мухаммад. Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ. / М. Ҳасандӯст, Ҷ. 1. –Теҳрон: 1393 ҳ. – 585 с.

54. Ҳасандӯст, Муҳаммад. Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ. / М. Ҳасандӯст, Ҷ. 2. –Теҳрон: Осор. – 2956 с.

55. Ҳасандӯст, М. Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ / М. Ҳасандӯст, Ҷ. 3. – Теҳрон: Осор. 1393. – 2080 с.

56. Ҳасандӯст, Муҳаммад. Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ. / М. Ҳасандӯст. Ҷ.4. –Теҳрон: Осор. – 2956 с.

Б) Ба забони русӣ:

57. Аламшоев, М.М. Отраслевой словарь шугнанского языка (животноводство) / М.М. Аламшоев. 2002. – 166с.

58. Расторгуева, В.С., Эдельман, Д.И. Этимологический словарь иранских языков. Том 2. b – d / В. С. Расторгуева, Д. И. Эдельман. – М.: Вост. лит., 2003. – 502 с.

59. Расторгуева, В.С., Эдельман Д. И. Этимологический словарь иранских языков. Том 3. f – h / В.С. Расторгуева, Д. И. Эдельман. – М.: Вост. лит., 2007. – 493 с.

60. Стеблин-Каменский И.М. Этимологический словарь ваханского языка / И.М. Стеблин-Каменский . – СПБ., 1999. – 475 с.

61. Хотамтоев, Ш. Краткий русско-таджикский словарь/ Ш. Хотамтоев.– Ташкент, 1913. – 72с.

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКИСТАНА
ИНСТИТУТ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК ИМЕНИ АКАДЕМИКА
Б. ИСКАНДАРОВ

УДК: 809. 155.0
ББК: 81.2 Т03 ф - 43

На правах рукописи

ФАРХОДОВА САРВБОНУ АЛИДОДОВНА

ЛЕКСИКА ЖИВОТНОВОДСТВА В БАДАХШАНСКОМ ГОВОРЕ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА (НА МАТЕРИАЛЕ ГОРОНСКОГО ГОВОРА)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 6.2.1 – Таджикский язык

Душанбе – 2026

Диссертация выполнена в отделе памирских языков Института гуманитарных наук имени академика Б. Искандарова Национальной академии наук Таджикистана.

Научный руководитель: **Мирбобоев Азизхон** – кандидат филологических, наук, доцент, заведующий отделом истории языка и сравнительного языкознания Института языка и литературы имени Абуабдуллоха Рудаки НАНТ

Официальные оппоненты: **Абдуллоева Гулрухсор Зиёдуллоевна** – доктор филологических наук,профессор, заведующая кафедрой таджикского языка и культура речи Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзаде

.

Бунёдзода Сомон Хушқадам – кандидат филологических наук, доцент, проректор по воспитательной работе и культуре Кулябского государственного медицинского университета.

Ведущая организация: Государственный педагогический университет Таджикистана имени Садриддина Айни

Защита диссертации состоится «11» декабря 2026 г., в 14.00. в зале диссертационного совета 6Д.КОА-067 при Хорогском государственном университете имени М.Назаршоева (736000, Республика Таджикистан, г.Хорог, ул. Шириншо Шотемур 109, зал диссертационного совета).

С диссертацией можно ознокомится на сайте http://www.khogu.tj и в научной библиотеке Хорогского государственного университета имени М.Назаршоева по адресу:736000, г.Хорог, ул. Шириншо Шотемур, 109.

Автореферат разослан «___» _____ 2026 года.

Учёный секретарь диссертационного совета,

кандидат филологических наук **Бехроншо Дж.С**

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ

Анд. – Андароб (село)

Бғ. – Бағуш

Бр. – Баршор

Вг. – Вогз (село)

Гч. – Гармчашма (село)

Дт. – Дашт (село)

Дх. – Делох (село)

Кз. – Козидеҳ (село)

Кл. – Кухи Лаъл (село)

руш. – рушанский

санскр. – санскрит

саҳ. – страница

Сб. – Сниб

суғ. – согдийский

т.ш. – восточно-таджикский

ФТЗТ – Толковый словарь таджикского языка

ФЗТ – Словарь таджикского языка

ФГҶЗТ – Словарь южныж диалектов таджикского языка

Хғ. – Хасхараг

Шб. – Шанбедех

яғн. – ягнобский

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Диалекты, наречия и говоры таджикского языка, являющиеся древнейшим источником формирования литературного языка дари на исторической территории Мавераннахра, сыграли важную роль в возникновении и развитии всемирно известного персидско-таджикского языка. Именно на основе этих говоров и диалектов сформировались нормы литературного языка, которые впоследствии были признаны образцом языковой нормы на всей территории проживания персоязычных народов.

В отличие от литературного персидского языка эпохи Саманидов, таджикские диалекты представляют собой языковые образования, возникшие в результате взаимодействия среднеазиатского и хорасанского персидского языка с восточноиранскими языками, такими как согдийский, бактрийский, хорезмийский и сакский. Письменные памятники, отражающие эти диалекты, относятся преимущественно к VIII–IX векам и сохранились до нашей эры. Поэтому исследование различных аспектов диалектов имеет значение не только для диалектологии, но и представляет большую научную ценность для раскрытия общей картины происхождения, формирования и исторического развития персидско-таджикского языка.

Актуальность изучения диалектной терминологии, особенно отраслевой лексики, обусловлена также тем, что эти слова и термины на протяжении веков служили обозначением жизненно важных понятий в повседневной жизни носителей отдельных говоров и содержат ценную информацию об их среде обитания и образе жизни.

Одной из важнейших сфер жизни населения горных районов Таджикистана является животноводство, историческое значение которого восходит к самым ранним этапам существования иранских народов, исконно населявших территорию Центральной Азии. Поэтому лексика и терминология, связанные с животноводством, в большинстве случаев представляют собой исконно таджикские слова, исторические корни которых восходят к древнеиранским языкам.

Поэтому выбор особенностей лексики, связанной с животноводством, в качестве темы диссертационного исследования имеет большое научное значение для современной таджикской диалектологии.

Горонский говор бадахшанских диалектов южного наречия таджикского языка, избранный в качестве материала исследования, в отличие от других говоров и диалектов таджикского языка находится в условиях диалектологической изоляции и непосредственно не граничит ни с одним другим таджикским диалектом. Он функционирует в среде тесного взаимодействия с восточноиранскими языками памирской группы. Такие условия функционирования Горонского говора, а также других таджикских говоров Бадахшана оказали глубокое влияние на их фонетическую, лексическую и грамматическую структуру, что обусловило их диалектологические отличия от других диалектов южного наречия таджикского языка.

В связи с изложенным, тема лексики и терминологии животноводства в горонском говоре таджикского языка становится одной из важных и актуальных проблем современной таджикской диалектологии.

Горонский таджикский говор наиболее широко распространён в Ишкашимском районе и используется как на правом берегу реки Пяндж, где охватывает 14 населённых пунктов: Хасхоруг, Сангоб, Андароб, Сниб, Делох, Гармчашма, Дашт, Кухи Лаъл, Сист, Вогз, Шамбедех, Козидех, Багуш и Баршор, так и на левом берегу реки Пяндж.

Следует отметить, что горонский говор и сегодня активно используется его носителями в повседневном общении и обмене мнениями. Поэтому всестороннее изучение и научное

исследование лексики различных сфер данного говора, в том числе лексики животноводства, является одной из актуальных задач таджикской диалектологии.

Степень изученности научной темы. Диалектологическое изучение таджикского языка началось ещё в XIX – начале XX веков и оно связано с именами русских учёных: В.Г. Григорева [1.34], А.А. Семёнова [1.42], В.П. Наливкина [1.39], П.К. Кузнецова [1.35], Ш. Хотамтоева [2.61], в советский период было продолжено такими исследователями, как: В.С. Расторгуевым [1.40], А.З. Розенфелдом [1.41], Ю.И. Богорадом [1.32] а также таджикскими диалектологами Л. Бузургзода [1.3], Р. Гаффоровым [1.4], Г. ДЖураевым [1.19; 1.20], У. Обидовым [1.12;1.13], М. Мамудовым [1.8], М. Эшниёзовым [1.29; 1.30], другими и многие аспекты различных таджикских диалектов и говоров до сих пор остаются недостаточно изученными.

Одной из таких актуальных проблем таджикской диалектологии является исследование лексико-семантической и грамматической структуры диалектов и говоров таджикского языка.

Первые упоминания и краткие сведения о долине Горон можно найти в трудах исследователей А.А. Бобринского, О. Олуфсена, А. А. Семёнова, М. С. Андреева, И. И. Зарубина и А. Н. Болдырева. Эти сведения носят преимущественно географический, топографический и этнографический характер.

Так, датский исследователь О. Олуфсен в 1898–1899 годах посетил Бадахшан, в частности долины Вахан и Горон, и после возвращения в 1904 году опубликовал свои впечатления в труде «Через неизведанные Памир (Вахан и Горон)» («Through the Unknown Pamirs (Vakhan and Garan)»). В данной работе содержатся сведения о языке, обычаях и традициях, образе жизни и одежде жителей долин Вахан, Ишкашим, Горон и Шугнан [1. 47].

В XX веке значительный вклад в изучение фольклора долины Горон внёс известный русский востоковед А. Н. Болдырев, опубликовавший в 1948 году труд «Бадахшанский фольклор». В этой работе исследователь приводит весьма подробные сведения как о фольклоре жителей долины Горон, так и об особенностях их говора [1. 33, с. 225-294].

Следует отметить, что первые исследования бадахшанских диалектов таджикского языка были начаты российскими учёными В.С. Расторгуевой, А. З. Розенфельдом и Ю. И. Богорадом, которые изучали обычаи, традиции и язык населения долины Горон. По мнению исследователей, горонский говор сформировался в глубокой древности и отличается богатством и разнообразием. В речи его носителей можно обнаружить слова и термины, которые редко употребляются или вовсе не встречаются в других таджикских диалектах и обладают специфическими отличительными особенностями.

В таджикской диалектологии изучение Горонского говора позволило решить ряд серьёзных проблем и сложных вопросов данной научной области. Особое место в истории таджикской диалектологии, особенно в исследовании Горонского говора, занимает работа российского языковеда Ю. И. Богорада. С целью сбора языкового материала он дважды посетил долину Горон в 1952 и 1959 годах. В 1963 году учёный опубликовал небольшую по объёму статью под названием «Горонский говор таджикского языка», в которой охарактеризовал фонетические, морфологические и лексические особенности данного говора По мнению Г. Джураева, Ю. И. Богорад «положил начало новому этапу исследования таджикских диалектов» [1.20, с.3]. Опытный диалектолог А. З. Розенфельд также представил сведения о фонетических особенностях и отдельных лексических чертах горонского говора в своей монографии «Бадахшанские говоры таджикского языка» [[1.41].

Следует отметить, что исследователи-языковеды относят речь жителей долины Горон к южному наречию таджикского языка и включают её в группу бадахшанских диалектов. По мнению В. С. Расторгуевой, как подчёркивает профессор Г. Джураев, «южное наречие, согласно классификации профессора В. С. Расторгуевой, является одной из четырёх групп говоров таджикского языка... Этот говор подразделяется на четыре диалекта (или группы

диалектов): раштинский, кулябский, рагский и бадахшанский, каждый из которых, в свою очередь, имеет несколько ответвлений» [2 .49, с. 6].

Другой исследователь-диалектолог А. З. Розенфельд, уделивший особое внимание изучению бадахшанских говоров, разделил их на четыре группы: «мунджанский таджикский говор долины Шахдара, горонский таджикский говор долины Горон, ишкашимский (или нудский) таджикский говор долины Ишкашим и ваханский таджикский говор некоторых селений долины Вахан» [1, 41, с.10].

В дальнейшем исследователь З. О. Назарова уделила особое внимание сопоставлению глагольной системы ишкашимского языка и бадахшанского таджикского языка, в том числе Горонского говора. Данная проблема была рассмотрена ею в диссертационной работе «Система ишкашимского глагола в сопоставлении с бадахшанским таджикским языком» [1.38].

Исследование молодого учёного С. Ф. Шердиловой на тему «Этнолингвистическое исследование лексики говора таджиков Горонской долины (из группы диалектов южного наречия таджикского языка)» является первой фундаментальной научной работой, посвящённой этому говору. В ней исследователь проанализировала специфические особенности данного говора, лексику, связанную с обычаями, праздниками и обрядами, профессиональной деятельностью населения, а также этнолингвистические особенности данного региона [1.27].

Кроме того, исследователь Д. Фозилов подготовил диссертацию под названием «Горонский говор (лексика и морфология)», посвящённую изучению лексического, фразеологического и морфологического уровней данного говора [1.18].

В период работы над настоящей диссертацией были опубликованы статьи Г. Курбонбековой, посвящённые горонскому говору, а также защищена её диссертация на тему “Фитонимическая и зоонимическая лексика в горонском говоре таджикского языка” [1.36].

Некоторые грамматические и лексические особенности речи жителей долины Горон также нашли отражение в пятитомном труде «Южное наречие таджикского языка» [1.22; 1. 23; 1. 24; 1. 25; 1. 26].

Кроме того, в «Словаре южных говоров таджикского языка» представлены лексические единицы из говора жителей долины Горон, которые сопоставляются с литературным таджикским языком и другими южными говорами [2. 48; 2. 49].

Таким образом, по вопросам изучения и исследования особенностей Горонского говора опубликованы научные статьи и выполнены диссертационные работы, сыгравшие важную роль в развитии таджикского языкознания, особенно его диалектологического направления.

Связь исследования с научными программами (проектами) и темами. Тема исследования выполнена в соответствии с положениями Плана мероприятий «Программы развития государственного языка на 2020–2030 годы», утверждённой постановлением Правительства Республики Таджикистан от 28 ноября 2020 года № 647, а также в рамках плана научно-исследовательских работ Института гуманитарных наук имени академика Б. Искандарова.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Основной целью исследования является лексико-семантический и структурный анализ лексики и терминологии, относящейся к сфере животноводства в говоре Горон. При рассмотрении данной проблемы особое внимание уделяется также сопоставлению Горонского говора с другими диалектами таджикского языка и литературным таджикским языком.

Задачи исследования. Для достижения поставленной цели необходимо решение следующих задач, являющихся основными задачами настоящего исследования:

– сбор и классификация лексических единиц, относящихся к сфере животноводства;

– анализ и исследование лексических особенностей слов, обозначающих различные понятия, связанные с животноводством;

– определение места и роли исконно таджикской лексики в системе словарного состава Горонского говора;

– выявление предпосылок и социально-политических, а также исторических факторов проникновения заимствований и определение их роли в формировании лексических единиц, относящихся к сфере животноводства;

– рассмотрение семантических особенностей лексики и терминологии, связанной с животноводством;

– исследование словообразовательных особенностей лексики животноводческой сферы;

– определение места лексики животноводства среди других лексических пластов и особенностей её употребления в народных праздниках, обрядах и традициях с учётом этнолингвистического аспекта;

– определение места горонского говора в общем развитии лексической системы говоров и диалектов таджикского языка;

– выявление общих и отличительных черт речи населения долины Горон сравнительно с другими бадахшанскими говорами и южным диалектом таджикского языка на основе материалов животноводческой лексики.

Объект исследования. Объектом диссертационного исследования являются лексические единицы, относящиеся к сфере животноводства, на материале горонского говора.

Предмет исследования. Предметом исследования является лексика животноводства в бадахшанском диалекте таджикского языка (на материале говора жителей долины Горон).

Теоретические основы исследования. Исследование выполнено на основе научно-теоретических и практических достижений известных отечественных языковедов, таких как: Н. Маъсуми, Ш. Рустамов, Р. Гаффоров, Ҳ. Маджидов, Д. Саймиддинов, Д. Карамшоев, М. Касымова, М.Рузиев, Г. Джураев, М. Махмудов, С. Рахматуллозода, О. Махмадджонов, Ш. Исмоилов, С. Мирзоев, Б. Тураев, А. Мирбобоев, Х. Бердикулов, Г. Ниматов, М. Аламшоев, А. Зохидов, Ш. Мирзоев, а также зарубежных учёных-лингвистов: И.М. Стеблин-Каменский, Т.Н. Пахалин, И.М. Оранский, Л.С. Пейсиков, Н.М. Шанский, Р.Л. Неменова, Е.М. Пещерева, О.Н. Трубачёв и других.

Научная новизна исследования. Несмотря на то что лексика горонского говора уже рассматривалась с учётом её этнографических, исторических, географических и других особенностей, лексика, относящаяся к сфере животноводства в речи жителей долины Горон, впервые становится предметом специального научного исследования и комплексного анализа в рамках отдельной диссертационной работы. Кроме того, впервые в таджикской диалектологии лексика и терминология сферы животноводства подвергаются глубокому и всестороннему синхронному и диахроническому анализу и сопоставляются с другими говорами и диалектами таджикского языка.

Основные положения, выносимые на защиту:

1. Установлено, что лексические единицы, относящиеся к сфере животноводства в горонском говоре таджикского языка, представляют собой один из древнейших и важных пластов словарного состава, который может способствовать дальнейшему развитию лексической системы таджикского языка.

2. Практическая и теоретическая значимость изучения лексики животноводства в горонском говоре таджикского языка проявляется в определении его специфической структуры и диалектизмов, отражающих материальные и духовные аспекты жизни людей.

3. Установлено, что в бадахшанском диалекте таджикского языка (на основе материалов горонского говора) прослеживается влияние литературного таджикского языка и субстратов бадахшанских языков, проявляющееся в заимствованных лексических элементах.

4. Доказано, что лексические, семантические и структурные изменения слов, относящихся к сфере животноводства горонского говора, в сопоставлении с другими говорами и диалектами таджикского языка позволили выявить источники происхождения и формирования лексики данного говора в связи с её региональным распространением.

Теоретическая и практическая значимость исследования. Теоретическая значимость диссертационной работы заключается в том, что теоретические положения и гипотезы, касающиеся развития лексической и грамматической структуры диалектов и говоров, находящихся в условиях лингвогеографической изоляции, основанные на отраслевой лексике и терминологии горонского говора таджикского языка, могут служить научной базой для дальнейшего изучения лексико-семантических и грамматических особенностей других сходных таджикских диалектов и говоров. Научные результаты диссертации могут быть использованы при сравнительном исследовании приграничных таджикских говоров, распространённых по берегам реки Пяндж (Афганистан), и горонского говора.

Практическая значимость диссертации выражается в том, что её результаты и собранный диалектологический материал могут быть использованы при составлении диалектологических и переводных словарей таджикского языка, разработке учебников по дисциплине «Диалектология», проведении лекционных и практических занятий по данному предмету, а также специальных курсов и семинаров по южному наречию таджикского языка и лингвогеографии таджикских диалектов в колледжах и высших учебных заведениях. Практический материал диссертации также может быть использован при подготовке учебно-научных работ студентов филологических специальностей.

Степень достоверности результатов диссертации. Достоверность результатов диссертационного исследования обеспечивается тем, что рассматриваемые научные проблемы основываются на теоретическом анализе, научном сопоставлении и сравнении, подкреплены конкретными методологическими положениями и разнообразным аналитическим материалом, соответствующим структуре, цели и задачам исследования. Это позволило всесторонне изучить лексику животноводства в бадахшанском говоре таджикского языка (на материале говора Горон). Диссертация выполнена на основе авторитетных научных источников и достоверных материалов. Поставленные цель и задачи исследования были полностью реализованы и всесторонне рассмотрены.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема и содержание диссертации соответствуют научной специальности 6.2.1 –Таджикский язык.

Личный вклад соискателя учёной степени в исследование проявляется прежде всего в сборе обширного языкового материала в полевых условиях, а также в подготовке значительного объёма научных материалов в виде монографического исследования лексики животноводства горонского говора таджикского языка.

Апробация результатов диссертации. Основные положения диссертационного исследования были представлены автором и обсуждены на конференциях республиканского и международного уровня, проведённых в Международном университете иностранных языков Таджикистана имени Сотима Улугзода (11.04.2022; 08.12.2023), в Таджикском государственном университете права, бизнеса и политики (27.02.2023), в Таджикском техническом университете (17.05.2025) и в Комитете языка и терминологии при Правительстве Республики Таджикистан (16.10.2026).

Диссертация была обсуждена на заседании отдела памирских языков Институт гуманитарных наук имени академика Б. Искандарова (протокол №9 от 22 сентября 2026 года) и рекомендована к защите.

Публикации по теме диссертации. Основные результаты исследования опубликованы в 16 научных статьях, в том числе 6 статей в рецензируемых научных журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан, 5 статей в материалах республиканских и международных научно-практических конференций, 5 статей в республиканских и международных научно-популярных изданиях.

Структура и объём диссертации. Диссертация состоит из введения, трёх глав, заключения, рекомендаций и списка использованной литературы. Общий объём работы составляет 220 страниц стандартного компьютерного текста.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во **введении** диссертации раскрываются актуальность и степень изученности темы, определяются цель и задачи исследования. Также в работе представлены источники, методы и приёмы исследования, теоретическая и практическая значимость, научная новизна и основные положения, выносимые на защиту.

Первая глава диссертации – **«Лексико-семантическая классификация слов, относящихся к сфере животноводства в горонском говоре»** – состоит из пяти разделов.

В первом разделе данной главы проанализированы и рассмотрены теоретические взгляды известных зарубежных и отечественных учёных, таких как: А И.И.Зарубина, А. А. Реформатского, Л. С. Пейсикова, Н. М. Шанского, А. А. Уфимсевой, О. Н. Трубачёва, а также отечественных исследователей: Г. Джураева, С. Раҳматуллозода, Х. Мирзоева, З. Замонова, Р. Сангиновой, Н. Гадоева, Ҷ. Саидова, С. Узбекова, А. Мирбобоева, О. Каыимова, С. Мирзоев, М. Каримовой, М. Аламшоева, И. Сулаймонова, С. Муминовой, С. Юсуповой, М. Рузиева и других.

Как показывает история исследований по таджикской диалектологии, несмотря на то, что изучение диалектов и говоров таджикского языка насчитывает более полутора веков, особое внимание учёных к этой важной сфере стало проявляться начиная с 1950-х годов XX века. Следует отметить, что на начальном этапе исследований основное внимание уделялось вопросам географического распространения говоров, затем их фонетическим и грамматическим особенностям. Последующие исследования были посвящены лексическому составу диалектов, в результате чего накоплен значительный материал по вопросам отраслевой лексики литературного языка и его диалектов.

Из исследований выше названных ученых следует, что в их трудах особое внимание уделялось изучению лексических особенностей таджикского языка и его говоров.

Настоящее исследование также посвящено вопросам лексики животноводства в бадахшанских говорах таджикского языка на материале горонского говора. В процессе исследования были использованы теоретические положения вышеназванных учёных.

Следует отметить, что в последние годы количество исследований, посвящённых лексике и терминологии, связанной с животными, значительно возросло по сравнению с предыдущими периодами.

Исследователь южных говоров таджикского языка Г. Джураев в своём научном труде «Южный говор таджикского языка» подробно рассмотрел данную проблему в отдельном разделе [1. 20, с.166-172]. Вопросам лексики животноводства посвящены также фундаментальные исследования Мирбобоева [1. 37], Х. Бердикулова [1. 2], Г. Ниматова [1.11], М. Аламшоева [1. 31], М. Рузиева [1. 16], а также статьи и тезисы Г. Курбонбековой [1. 36], которые внесли значительный вклад в развитие данной области. Некоторые исследователи при изучении лексических особенностей говоров и диалектов таджикского языка в отдельных разделах своих научных работ, рассматривали слова и термины, связанные с животными. Другие учёные посвятили данной проблеме специальные статьи и тезисы.

В целом количество научных трудов и статей, комплексно освещающих теоретические и практические аспекты лексики и терминологии, связанной с животными, остаётся сравнительно небольшим, несмотря на то, что данный пласт лексики является одной из важнейших составляющих словарного состава языка и сопровождает жизнь народа с древнейших времён до наших дней.

Исследованный материал по лексике животноводства в говоре жителей долины Горон включает слова и термины, обозначающие общие названия домашних животных, мелкого и крупного скота, вьючных и верховых животных. Эти единицы рассматриваются в сопоставлении с литературным таджикским языком и другими таджикскими говорами и диалектами, при этом анализируются их лексические слои и структура.

Во втором разделе первой главы – «Исследование слов, обозначающих общие названия домашних животных» рассматриваются названия домашнего скота в различных регионах Таджикистана, в том числе в долине Горон Ишкашимского района, с учётом особенностей содержания и разведения домашних животных, а также специфики образа жизни местного населения.

Согласно мнению исследователей, структура слов, относящихся к сфере животноводства в исследуемом говоре и обозначающих совокупность названий домашних животных, включает простые, производные, сложные слова и терминологические словосочетания. Они классифицируются на четыре лексико-семантические группы. В частности, согласно классификации А. Мирбобоева, общие названия домашних животных в ваханском языке также подразделяются на четыре группы, и такая классификация была признана целесообразной и для данного исследования [1. 37, с. 43]:

1. Термины, обозначающие общую совокупность всех видов животных: ***айwон*** – животное, ***мол –*** скот, ***чорпо/чорwо –*** четвероногое животное, скот, ***чаръндa –*** пасущееся животное, ***джонwар –*** животное, *лагна*.

2. Термины, обозначающие отдельные виды животных и отличающиеся более конкретным значением: *гоw* – крупный рогатый скот; *улоғ* – вьючное животное; *мол* – мелкий домашний скот.

3. Термины, обозначающие собирательные названия животных (нумеративы): *пода* – стадо крупного скота; *гала* – стадо; *рама* – отара: *Йак* ***пода*** *гоw-а бач-о ба чаро бурдан* (Анд.). *– Одно стадо коров погнали на пастбище; Акаи Марам йа* ***гала*** *хар-а ай замино пеш кард* (Анд.). *– Брат Марам погнал стадо ослов с поля;* ***Галайи*** *аспъ хар да Заки Делох мечаран* (Кл.). *– Табун лошадей и ослов пасётся в местности Заки Делох; Мъ да пеши ағел бъдъм, ки Амъки Гълбек* ***рама-ра*** *оwъхърӣ бърд* (Гч.). *– Я был возле загона, когда дядя Гулбек повёл отару на водопой.*

4. Общие наименования в форме повторяющихся сочетаний с неопределённым значением. Данная группа подразделяется на три подгруппы и выражает различные оттенки неопределённости.

Первая группа включает в себя слова, обозначающие общее наименование животных, которые по своим видам не обязательно являются однородными. В таких повторных образованиях второй компонент не имеет самостоятельного лексического значения, тогда как первый является смысловым и основным. Это можно наблюдать в следующих примерах: *айwон-пайwон, айwон-майwон* – животные и подобные им, *лагна-пагна, лагна-магна* – мелкий скот и ему подобные, *мол-пол* – животные и подобные им: ***Айwон-пайwон-а*** *бawахти ка(ҳ) дохтъм* (Анд.). – Я вовремя загнал животных и прочую живность; ***Лағна-пағна-ра*** *ай шола ба ағел бьндозет* (Анд.). – Загоните мелкий скот и прочую живность из сарая в загон; *Лағна-мағна да тайи борон крах мешан* (Кл.). – Мелкий скот и подобные животные на холодном дожде мёрзнут; ***Мол-пол-а*** *wреш бькънем, ки рузи чоршанбе айлоқо меран*. – Соберём скот и прочих животных, так как в среду их перегонят на летние пастбища; ***Мол-пола*** *ай ағел бьбарорет* (Сист). – Выведите скот и прочих животных из загона.

Во второй группе используется видоизменённая форма повторения первого компонента, которая обозначает совокупность животных одного вида или сходных с ними: *гоw-поw* – крупный рогатый скот или другие животные; *улоғ-плоғ* – вьючные животные или другие животные; ***мол-пол*** – мелкий домашний скот.

В третьей группе первый компонент имеет самостоятельное лексическое значение, а второй не выражает никакого значения и служит лишь для усиления речи: *бъз-мъз* – коза и другие животные; *меш-пеш* – овца и другие животные; *гоw-поw* – корова и другие животные; *хар-мар* – осёл и другие животные: *Ха мебинъм йагон* ***бъз-мъз*** *ба туи бача-ъш мебаръм*. – Посмотрю, может, приведу какую-нибудь козу или другую живность на свадьбу сына; ***Меш-пеш-а*** *бындозетъ дари ағела сахт кънет* (Гч.). – Загоните овец и другую живность и крепко закройте ворота загона; *Ушйор бошет, ки бо* ***гоw-поw*** *да зъмино назана*. – Будьте осторожны, чтобы коровы и другой скот не заходили на поле; *Олйо мардъм* ***хар-мар*** *нига намекънан* (Вз.). – Сейчас люди почти не держат ослов и другую подобную живность.

В результате такого распределения установлено, что лексические единицы *айwон, мол, чорпо/чорwо, чаръндa, джонwар* и *лагна* используются не только в горонском говоре, но и в других говорах и диалектах таджикского языка для обозначения общего наименования животных.

В **третьем разделе первой главы** исследуются слова и термины, относящиеся к мелкому домашнему скоту – овцам и козам. Материал рассматривается в двух отдельных подразделах. Следует отметить, что в говоре жителей данной долины общее понятие мелкого скота – овцы и козы, как и в других говорах южного наречия таджикского языка, выражается словом ***мол*** – скот. Для разграничения мелкого и крупного скота используется словосочетание моли майда – мелкий скот: ***Мол*** *ай пъшта дер омад.* – Скот поздно вернулся с пастбища*; Мъ нубатра-а гъфтъм, ки мол-а wахт бьйор* (Анд.). – Я сказал пастуху привести скот вовремя; *Мол, ки омад сағоча да дари шола бъзан* (Анд.). – Когда скот придёт, забей колотушку у входа в хлев. ***Моли майда*** *чаронданъш осонтар бъдаст* (Кл.). – Пасти мелкий скот легче; *Пешо мардъм фақат* ***моли майда*** *нига мекардан, оли ама гоwдор шъдан.* – Раньше люди держали только мелкий скот, а теперь почти все разводят коров; ***Моли майда*** *шаw да шола бъдастъ бачо мешураншон* (Кл.). – Ночью мелкий скот находится в хлеву, а дети за ним присматривают.

В **первом подразделе третьего раздела первой главы** исследуются слова, относящиеся к овцеводству. Материал подразделяется на несколько тематических групп. В начальных подразделах рассматриваются: названия овец – *меш* вместо литературного «гӯсфанд» – «овца»; обозначения возраста и пола животных. Например, возраст ягнят обозначается следующим образом: *бара* – ягнёнок до одного месяца; *барайи дуруза* – двухдневный ягнёнок**;** *барайи серуза* – трёхдневный ягнёнок; *барайи панҷруза* – пятидневный ягнёнок; *барайи дуафтайна* – двухнедельный ягнёнок; *барайи биструза* – двадцатидневный ягнёнок; *барайи чормоҳа* – четырёхмесячный ягнёнок; *барайи шашмоҳа* – шестимесячный ягнёнок; *тарък* –ягнёнок до четырёх месяцев; *барайи калон*, *барайи порина* – животное от одного до двух лет; *барайи бъкл* – ягнёнок, рождённый в прошлом году. Для обозначения пола используются слова: *нар, нарина* – самец; *мода, модина* – самка.

Для обозначения *самок* овец в зависимости от возраста и репродуктивного состояния употребляются слова: *wерак* – двух- или трёхлетняя ярка, ещё не приносившая потомства; *нъзем* – овца старше трёх лет, впервые принесшая потомство; *меш* – взрослая овца, приносящая потомство повторно.

Для обозначения самцов используются: *нарбара* – баран в возрасте от двух до трёх лет; *джондор* – баран старше четырёх лет; *гър/гърък* – некастрированный баран: *Апайи Санам йак* ***нъземък*** *ай ағельш баромадаст* (Сист). – У тёти Санам из загона вышла молодая овца, впервые принесшая потомство; *Нъзем-а ба молдорӣ ба апаи Санам додъм* (Сист). – Я отдал эту овцу тёте Санам для содержания в хозяйстве.

Также отмечается, что лексические единицы *майда* – мелкий, *калон* – крупный и *пир* – старый выражают возраст мелкого скота и относятся к общеупотребительной лексике. Исследование показало, что в рассматриваемом говоре понятие «овца» выражается словами *гъсфанд* и *меш*, при этом слово *меш* используется значительно чаще, чем *гъсфанд*. Лексема *меш* обозначает «самка овцы» и широко употребляется и в других диалектах таджикского языка, в частности в бухарских говорах [1. 8, с. 13], что свидетельствует о близости лексического состава таджикских говоров. В ягнобском языке понятие «овца» выражается словом *сутур* [1.11, с. 24]. В авторитетных источниках, в частности в «Этимологическом словаре персидского языка», слова «гӯспанд» и «меш» объясняются следующим образом: «гӯспанд (gōs-pand) – млекопитающее животное как домашнее, так и дикое, используемое человеком ради шерсти, шкуры, молока и мяса» [2. 56, с. 2469].

Также, согласно указанному словарю, исследователь М. Хасандуст даёт следующее объяснение слову *меш* и его корню в древних и современных языках: «*меш (mēš)* – овца, особенно самка овцы. Древнеперсидский: *maiši- / maiša-*; среднеперсидский: *mēš*; санскрит: *mēṣa* (муж. род) – баран, *meṣī* (жен. род) – овца. Эти формы восходят к индоевропейскому корню *moiso-s / maiso-s* со значением «овца; кожа, шкура», ср.: польский *miech* – мешок, бурдюк; мивонийский *maišas* – большой мешок, сумка; лидийский *māiss* – мешок, сумка; *moisos / maisos* (с суффиксом -s), вероятно, также восходит к корню *mei-* со значением мычать, блеять (ср. санскрит *mimāti* – мычит, блеет; авестийское *maēša* – овца; *maēši* – овца, самка; производные: *maēšina* – овечий). Парфянский: *myš (mēš)*; сакский: *miña* – овца; хорезмийский: *mh* – овца, *mhnūk* – баран; пушту: *maǧ* – овца, баран, *maǧa* – овца; согдийский: *maēš*; сарикольский: *mewl*; язгулямский: *maw* – овца; ягнобский: *meš* – овца и др.» [2. 56, с. 2485-2486].

На основании данных указанного словаря можно прийти к выводу, что лексическая единица «*меш*» в этих языках относится к обозначению самки овцы и в горонском говоре также употребляется в этом же значении.

Также подчёркивается, что, как и в других южных и юго-восточных говорах таджикского языка, для обозначения множественного числа овец используются лексемы *сърук* и *рама*, при этом слово *сърук* является более распространённым. Эти слова также употребляются в говоре района Варзоб [1. 16, с. 36].

В заключительных частях подраздела рассматриваются слова, связанные с окраской и типами овец, включая: окраску шерсти, окраску отдельных частей тела, названия по особенностям строения тела, а также породные и селекционные группы овец. Например: *тақоӣ, ҷойдорӣ, тоҷикӣ, исорӣ, помирӣ, қирғизӣ.*

Исследование показало, что для обозначения однотонной окраски шерсти используются следующие лексемы: *съйа* – чёрный, *сърх* – красный, *съфе* – белый, зард – жёлтый, *кабут* – голубовато-серый: *барайи съйа* – чёрный ягнёнок, *ъземи съфе* – белая овца, *съфедък* – белая овца (белянка), *нарбарайи сърх* – красный баран, *сърхък* – красная овца. Для обозначения особенностей окраски шерсти используются: *съйала* – преимущественно чёрная овца, *сърхала* – овца с насыщенно-красной окраской, *бурала* –овца буро-белой окраски. Для обозначения окраски отдельных частей тела используются: *съйасар* –овца с чёрной головой, *съйагуш* – овца с чёрными ушами, *сърхдъм* – овца с красным хвостом.

Также по форме ушей выделяются: *қър* – овца с короткими ушами, *лапагуш* – овца с длинными свисающими ушами, *смохгуш/ биркадор* – овца с прорезанными или метированными ушами.

Подобные лексемы широко используются в процессе народной номинации животных в рассматриваемом говоре. Также рассматриваются лексические единицы и выражения, обозначающие размер и массу животных: *мъндъқ* – упитанная овца; *пақък* – ягнёнок или овца с горбатой спиной и короткими ногами; *фарбе / фарбек* – откормленный жирный ягнёнок или жирная овца, *лоша / лошек* – ягнёнок или низкорослая и истощённая овца. А также слова, характеризующие форму, внешний вид и болезни конечностей**:** *каҷалапо* –

кривоногий, *бешълчък*, *баромадагипо* – с выпирающими ногами, ***лангък*** – хромой, ***чълоқ*** – увечный.

Отдельно анализируются признаки, связанные с отдельными частями тела животных, прежде всего с хвостом и рогами: *ҷондори дъмбадор* – взрослый баран с курдюком, *нарбарайи бедъмба* – баран без хвоста, *барайи дъроздъм* – ягнёнок с длинным хвостом, *барайи цндик* – овца с коротким хвостом, *нарбарайи тунд* – баран без хвоста, *нарбарайи шохдор* – рогатый баран, *нарбарайи якшоха* – однорогий баран, *чапаршох* – овца или баран с изогнутыми рогами и другими особенностями их формы.

В этом подразделе также приводятся примеры употребления данных лексем в предложениях: *Меши лангък ба нубат рафтан наметона*. – Хромая овца не может идти в общем стаде; *Ҷондори* ***бешълчък*** *ай мол ҷъдо шъдаст* (Вз.). – Хромоногий баран отделился от стада. *Нарбарайи* ***чълоқ*** *да паси санг хоw кардастъ, мъ надидъмъш*. – Увечный баран спрятался за камнем, я его не увидел; ***Меши дъроздъм*** *ба wреш шъдаст* (Қз.). – Пришло время стричь овцу с длинным хвостом; ***Барайи цндик*** *меши зоча мемака*. – Овца с коротким хвостом кормит ягнёнка; ***Нарбарайи тунд*** *имсол лоша шъдаст* (Шб.). – Баран без хвоста в этом году сильно похудел. ***Барайи шохинък*** *ай дъми моли рафтаст*. – Рогатый ягнёнок ушёл за стадом; ***Ҷондори чапаршох*** *ба мол хел намегира* (Бғ.). – Баран с изогнутыми рогами плохо держится в стаде.

Второй подраздел третьего раздела данной главы включает лексику и термины, связанные с **козоводством**. В нём сначала рассматриваются общие названия этого вида домашнего скота в горонском говоре в сопоставлении с другими таджикскими диалектами и восточноиранскими языками. В исследуемом говоре для обозначения козы используется общеупотребительное таджикское слово *бъз* (буз): ***Бъз*** *да шахъ лула мечаспаwъ хъдъш-а сер мекъна*. – Коза цепляется за кусты и камни и наедается; *Бъзи зарди амъкъм қайт бъда-ст, ай дасти ами бандъш кардан* (Кл.). – Жёлтая коза дяди убежала, её привязали. *Ба кудакои майда зъйотар шири бъз медйан*. – Маленьким детям чаще дают козье молоко; *Мъмом да умръш гушти бъз нахърда-ст* (Дт.). – Моя бабушка никогда не ела козлятину. В «Толковом словаре современного таджикского языка» это слово объясняется как домашнее травоядное парнокопытное животное семейства козьих, разводимое ради мяса, молока и шерсти, а также выделяется дикая коза, обитающая в горах Таджикистана [2. 51, с. 242].

В горонском говоре дикая коза обозначается словами *ҷондор, сайд, нахчир*. Возраст и пол этого животного различаются в зависимости от пола: самка до 3 лет обозначается словом *чъпъш*, самка старше 3 лет – *бъз***.** Для самцов возраст определяется по кольцам на рогах: *ҷъwона* – самец до 7 лет; *ранг* – взрослый самец старше этого возраста: *Шохойи ҷъwона да шохи дарахт буданд, намедонъм касе бурдааст.* – Рога молодого самца висели на дереве, не знаю, кто их забрал; *Бача дина да Қъзумчъшма як ҷъwона дидан, ки тоқа мечара* (Гч.). – Вчера в Кызумчашме видели молодого самца, который пасся отдельно*; Пешо шъкорчъйо фақат ранг мезадан* (Гч.). – Раньше охотники только метили взрослых самцов.

Относительно термина *нахчир* отмечается, что в горонском говоре он используется чаще, чем слова *ҷондор* и *сайд*.

Исследователь С. Хоркашев (Рахматуллозода) отмечает: «что в других южных и юго-восточных говорах аналогичное значение передаётся словом *сайд*» [1. 15, с. 150]. В рассматриваемом говоре слово *сайд* употребляется как для обозначения диких животных, так и для обозначения добычи охоты: *Нахчир мор-а да пушта дид, райи гурез пеш гърфт*. – Дикая коза увидела змею на склоне и побежала; *Пахлawон вақти шикор худъш-а ай чъшми сайд ҷога мекъна* (Гч.). – Охотник во время охоты прячется от взгляда добычи.

Также анализируются лексемы, связанные с возрастом и полом коз: *бъча***,** *бъчаи навшудагӣ* – новорождённый козлёнок, *бъчаи тарък* – козлёнок до одного месяца; *чапъш* – самка козы 2-3 лет (впервые приносящая потомство), *бъз* – самка старше трёх лет; *нар, нарина***,** *мода, модина* – самец и самка. Для самцов по возрасту: *нарбъча* – 2-3 года, *нарбъз* –

старше 3 лет. Отдельно выделяются термины: *така, шъг* – некастрированные козлы; *такайи пеши мол, такайи сари мол* – вожак стада.

В других диалектах также существуют отличающиеся слова и словосочетания для обозначения таких козлов, которые приводятся в исследованиях учёных. В частности, М. Рузиев отмечая наличие подобных словосочетаний в Варзобском говоре, пишет: «По отношению к большому кастрированному козлу, который идёт впереди стада, ведёт его за собой и служит его проводником, употребляются словосочетания *серки пеши мол, серки сари мол, серки пешкаш* истифода бурда мешавад» [1. 16, с. 37].

Отмечается также, что сезон спаривания животных имеет особые обозначения: для овец – *ғър рафтан*; для коз – *шъг рафтан*: *Шъг-а ай байни мол ҷъдо кънет, ки бъзойи зойдаги-ра шъг нара*. – Отделите козла от стада, чтобы самки не покрылись. *Бъзо аға шъг бъран, қоқ мекънан*. – Если козы спариваются, у них проподает молоко; *Шъги съфе-ра амсойа бурд, ки бъзош шъг бъран* (Дх.). – Белого козла сосед увёл, чтобы его козы покрылись.

В **подразделах 1.3.2.2** и **1.3.2.3** рассматриваются лексические единицы, выражающие окраску, вид и особенности строения тела коз**,** например: *съфе(д)* – белый, *съйа* – чёрный, *зард* – жёлтый**,** *бур* – бурый, а также: *зардала* – козлёнок или коза с бледно-жёлтой окраской, *бурала* – козлёнок с тёмно-бурой окраской; *съйаала* **–** коза с чёрно-белой окраской.

Также исследуются лексемы, связанные с породами и разведением коз (местные породы, ангорские козы, а также по назначению: мясные и молочные). *Бъзи съфед да камар банд задаст* (Гч.). – Белая коза застряла в горном хребте; *Бъчаи съйа да байни бъчойи амсойа ба зак рафт* (Гч.). – Чёрный козлёнок пошел с соседскими козлятами на лужайку. *Бъзи зард як лохъш шал шъдаст* (Анд.). – У жёлтой козы один сосок не производит молоко; *Анвар бъзи зардала-ъш-а фърухт*. – Анвар продал свою жёлтую козу; *Бъзи бур бъчайи поригагиш-а мемакона, да боғ мечара* (Анд.). – Бурая коза кормит своего козлёнка и пасётся в саду.

Анализ данного подраздела показывает, что для обозначения окраски шерсти, кожи и других частей тела животных используются основные слова с аффиксами и словообразовательными элементами, обозначающими сходство: *–ала, –фом*, а также компонент *–ранг*: *бурала, зардфом, зардранг, бурранг, съферанг, съйаранг*: *Бъзи бурала бчаш-а макидан наземона*. – Бурая коза не кормит козлёнка; *Нарбъзи зардранг да байни бъзо тез ба чъшм мераса* (Сб.). – Жёлтый козёл сразу выделяется среди коз; *Бчайи съферанг ба назар-ъм ай тесък набаромад* (Дх.). – Мне кажется белый козлёнок не вышел из загона; *Нарбчайи съйаранг дина да аґели амсойа бъдаст* (Дх.). – Чёрный козлёнок вчера был в соседнем загоне.

Отмечается, что животные называются не только по окраске, но и по особенностям отдельных частей тела: уши – *ҷърғотгуш, съмохгуш*; голова – *зар(д)сар, матowсар;* ноги– алапоча**,** съйапо; спина и живот – *қамар, бурқамар, съйапъшт*. Также в работе подчёркивается особенность номинации коз в отличие от овец. Если овцы с рогами обозначаются словами *меши шохин, барайи шохинък, ҷондори шохинък*, то козы, наоборот, по отсутствию рогов обозначаются словом *кал: бъчайи кал, нарбъчайи кал, нарбъи кал:* ***Бъчайи кал*** *бъзойи зойдаги-ра пасмак мезана* (Кл.). – Безрогий козлёнок сосет молоко за новорождёнными козлятами; *Нарбъчайи кал да пушти боғ мечара* (Кл.). – Безрогий козлёнок пасётся за садом. *Нарбъзи кал ба Вогз рафтаст, амъкъм Нуридин куштаст-ъш* (Гч.). – Безрогий козёл ушёл в Вогз, дядя Нуридин его зарезал.

В отношении разведения пород коз отмечается, что жители долины Горон, учитывая горные условия, преимущественно разводят местные породы – *ҷойдорӣ,* а также современные породы *ангорӣ* животных. Ангорская порода ценится за мягкую шерсть (тибит), из которой изготавливают зимнюю одежду: шали, носки, свитера и др., поэтому её

разведение особенно важно для местного населения. В говоре слово «*тибит*» употребляется в форме «*тебът*».

Четвёртый подраздел посвящён лексике, связанной с **крупным рогатым скотом** и включает в себя два подраздела. **Первый подраздел** посвящен изучению «Слов, обозначающие общее название крупного рогатого скота» (включая пол, возраст, окраску и особенности тела коров). Второй подраздел посвящен «Словам, обозначающие другие особенности коров» (упитанность, поведение, характер, породы и хозяйственное назначение, физические недостатки и др.).

Установлено, что в горонском говоре для обозначения крупного рогатого скота используются слова *гоw (гов)* и выражение *моли калон* – крупный скот, которые в общем значении обозначают весь вид, а при уточнении характеристик (цвет, пол) приобретают конкретное значение: *Таѓайи Мирбоз ду гоwи нар дора* (Сб.). – У дяди Мирбоза есть два быка; *Гоwи сърх имсол қъсир бъдаст* (Сб.). – Красная корова в этом году бесплодна. *Гоwи калон дъга қълбакъни́ наметона*. – Крупная корова больше не может телиться; *Амъки Гълбек гоwи мода харидаст (Гч.)*. – Дядя Гульбек купил корову.

С. Рахматуллозода в своей работе об этом указывает: «общеупотребительное слово «гов» является общим для всех языков иранской группы, и не только для говорящих на южном и юго-восточном диалектах таджикского языка, но для всех таджиков слова *барзагов, модагов, ҷавона, ѓуноҷин, гусола, пиргов, қисир, тайлоқ* являются общеупотребительными лексемами» [1.15, с.143].

Исследование и анализ первого подраздела показали, что естественный пол и возраст данного вида домашнего животного в рассматриваемом говоре выражаются отдельными лексическими единицами. Например, для обозначения самки используются слова *мода, бъкл, ѓънаҷӣ*, а для самца – *нар, бъкл, ҷъwона, бъқа, барзагоw*. Использование указанных слов в зависимости от пола животного связано с его возрастом. Слова *бъкл* обозначают телёнка в возрасте от 2 до 3 лет, *ѓънаҷи́* – от 3 до 4 лет, а *гоw (модагоw)* – взрослую корову старше 4 лет.

Лексемы *ҷъwона* – кастрированный бык в возрасте 2–3 лет, *бъқа* – некастрирован ный бык старше 3 лет, *барзагоw* – кастрированный бык старше 4 лет также используются для обозначения пола и возраста. В ходе исследования установлено, что некоторые лексемы, обозначающие окраску и внешний вид данного вида домашнего скота, отличаются от слов, используемых для мелкого скота. Например: *рахш* – корова с красновато-белой или красно-чёрной окраской; *қашқа* – корова с белым пятном на лбу, независимо от общего окраса.

Анализ подразделов показал, что количество названий крупного рогатого скота в данном говоре больше, чем у мелкого скота. Это различие связано, прежде всего, с их хозяйственным назначением. Действия, связанные с этим видом скота, выражаются терминами: *гоwхънък, қълба/қълбакъни́, саракъни́, гоwи кори́. Имсол гоwхънък дер сар шуд, ай дасти ами зъмин сахт шъдаст* (Шб). – В этом году выпас коров начался поздно из-за этого затвердела земля; *Ба гоwой қълба ар wега тарит бъндозет, ки ба қълбакъни́ къwат бкънан* (Шб.). – Нужно кормить коров каждый вечер смешанным кормом, чтобы они хорошо набирали вес; *Амъки Чоршамбъ ҷъwонаи сърх-а ба Делох қълба бърд* (Гч.). – Дядя Чоршанбе повёл красного молодого быка на пашню в Делох; *Барзагоw харчъш аѓа наѓз набоша, қълбакъни́ намеша* (Гч.). – Если у быка плохое питание, он не будет не в силе пахать землю.

Пятый раздел первой главы – «Лексика, связанная с вьючными и верховыми животными» состоит из двух подразделов, где исследуются лексика, связанная с коневодством и лексика, связанная с ослом и его разведением.

В первом подразделе рассматриваются слова, обозначающие возраст и пол лошадей, их назначение, породы (местные, кыргызские, арабские, бадахшанские), а также внешние признаки: окрас, форма, особенности тела и поведение.

Анализ показал, что в таджикских диалектах данный вид скота получает названия в зависимости от породы, пола, возраста и масти. В частности, исследователь Г. Шарипова приводит следующие сведения о названиях разновидностей лошадей в Мастчохском диалекте: «... *байтал* – кобыла, *айғыр* – жеребец-производитель, таджикская порода (местная лошадь), *зоти лақайӣ* – сильная лошадь беловатой масти, *туруқ, ҷеран, саман, куран, охйол, чавкар* – арабская порода , названия различных разновидностей лошадей, *аспи боркаш* – лошадь для повозки, *аспи тозиёна* – лошадь для скачек, игр». [1.21, с.148].

Слово «асп» в общепризнанных словарях, в том числе в «Этимологическом словаре персидского языка» интерпретируестся следующим образом: «... *aspa*-(т.), *aspā*-(f), древнеперсидское *asa*-(т.), *aspa*- (т.) в среднеперсидском встречается в форме asp, в турфанском среднеперсидском *'sp* [asp], согдийском *'sp* [asp], хотанском assa [<*aspa-], хорезмском *'sp* [asp], бактрийском *as* ... » [2. 53, с.199].

Также рассматриваются поведенческие характеристики лошадей: *газанда* **–** кусающая, ***лағатзан*** – бьющая копытами, *аспи дурдаw* – непослушная, своенравная лошадь.

Анализы показывают, что в таджикских говорах данная популяция домашних животных именуется по породу, роду, возрасту и окрасу. В том числе Г.Шарипова о наименовании видов лошади в Матчинском говоре приводит следующее сведение: «...байтал (лошадь), айғир (конь для приплода), зоти тоҷикӣ (местная порода), зоти лақай (сильный конь беловатого цвета), туруқ, ҷеран, саман, куран, охйол, чавкар, зоти арабӣ (названия разных видов лошадей), аспи боркаш (вьючный конь), аспи тозӣ (конь для козлодрания)» [1. 21, 148].

Во втором подразделе исследуются слова, связанные с ослом, его возрастом, внешними признаками, породами, хозяйственным назначением и поведением.

В горонском говоре поведение осла выражается следующими устойчивыми выражениями: *хари қапзан* – кусачий осёл, *хари ҷағат* – агрессивный, враждебный осёл, *хари ангасин* – осёл, который часто и громко кричит.

Также выделяются: *хари дawанд* – осёл, который не подчиняется хозяину и убегает, *хари сандалакзан (згинскзан)* – осёл, который при беге скачет в сторону, *нътзан* – осёл, который кусает других животных: *Амъки Айомбек йак* ***хари дawанд*** *дора, ки боркъни́ намешадъш. – У дяди Айомбека есть непослушный осёл, который не годится для перевозок; Тъ бачара чан(д) бор гъфтъмът, ки да и* ***хари дawанд*** *съwор наша* (Гч.). *– Я несколько раз говорил тебе не садиться на этого осла; Ай дасти хари нътзан ба аҕел даромадан намеша*. – Из-за кусачего осла невозможно зайти в загон; *Мъ ай хари сандалакзан метарсъм* (Сб.). – Я боюсь осла, который скачет в сторону; *Бъбом бачора ҷанг кард, ки да хари сандалакзан съwор нашан* (Сб.). *– Отец ругал детей, чтобы они не садились на прыгающего осла.*

Выводы первой главы. Лексико-семантическое исследование слов, обозначающих общее название скота, мелкий и крупный рогатый скот, а также вьючных и верховых животных, показало, что этот пласт лексики занимает важное место в словарном составе говора.

В горонском говоре, как и в других диалектах таджикского языка, используются общие термины: *айwон, мол, чорпо/чорwо, чаръндa, ҷонwар, лағна* для обозначения всех видов домашних животных. Изучение лексики мелкого скота (коз и овец) является важной частью животноводческой терминологии. В ней используются как специфические горонские, так и общетаджикские слова, происхождение которых восходит к древним этапам развития языка.

Лексика, обозначающая крупный рогатый скот, его возраст, пол, окраску и особенности тела, отличается разнообразием и составляет значительную часть терминологии животноводства таджикского языка. Лексика, связанная с вьючными и верховыми животными, особенно широко представлена в данном говоре и одновременно служит основой формирования животноводческой терминологии бадахшанских говоров таджикского языка.

Исследование словарного состава разделов данной главы подтверждает, что животноводство действительно является развитой и эффективной отраслью на территории нашей страны, в том числе в Горном Бадахшане, и послужило основой для формирования и развития лексики животноводства в диалектах и говорах таджикского языка. Лексика, связанная с вьючными и верховыми животными, в данном говоре также стала важным источником словарного состава животноводческой терминологии.

Вторая глава диссертации – «**Этнолингвистическое исследование животноводческой лексики в горонском говоре»** состоит из восьми разделов. **В первом разделе** данной главы рассматриваются языковые, этнокультурные и этнопсихологические факторы, а также методы и подходы этнолингвистического исследования и современной диалектологии на основе взглядов зарубежных и отечественных учёных, таких как Ф. Ж.К. Дэнгирарда, Н.И. Толстого, А. Эшниёзова, Г. Джураева, Ш. Исмоилова, Т. Максудова, М. Махмудова, О.О. Мамадджонова, С. Рахматуллозода, А. Аламшоева, А. Мирбобоева, М. Броимшоевой, С.К. Матробиён, Р. Шодиева, Г. Абдуллоевой и других.

Этнолингвистика считается самостоятельной отраслю языкознания. С. Матробиён по этому поводу указывет: «Ясно, что этнолингвистика сама является одной из самостоятельных отраслей языкознания, однако другие отрасли языкознания, такие как диалектология и лексикология, особенно такие её части как лексика, ономастика, фразеология, этимология и лексикография могут дать неоценимый материал для этнолингвистики. То, что рассматривается в диалектологии и лексикологии, в этнолингвистики показывает культурные особенности и этническую идентичность» [1. 6, с. 89].

Во **втором разделе второй главы – «Лексика, связанная с животноводческими обрядами»**, анализируются соответствующие слова где на основе традиций населения данного ущелья. Рассматриваютя лексемы и выражения, связанные с: перегоном скота на летние пастбища: айлоқ; сезонной кочёвкой с одного пастбища на другое; возвращением скота в деревню; обрядами увеличения поголовья и получения хорошего потомства (нимсуд); первым выпуском скота из хлева (так называемый «хороший день» – *рузи хъб*). По представлениям жителей Горон, понедельник, среда и четверг считаются «благоприятными днями», а суббота, воскресенье и вторник – «неблагоприятными». В связи с этим существует пословица: *Шамбе зи хъд кам макън, якшанбе зи мол*. – Не сокращай наш четверг ради своего воскресенья (дос.перевод). *Калоно меган, ки рузи чоршамбе ба wреш бъсйо* ***рузи хъб***. – Старики говорят, что среда очень благоприятный день для стрижки (овец); *Баройи тарък-а рузи пайшамбе ба нъйат йак бор барорет, ки ба мол рузи хъб* (Анд.). – У нас принято выводить овечек в четверг на улицу (ритуально), потому что для домашнего скота этот день считается благоприятным; *Ага бътонет ама кори молу ол-ътон-а ами рузойи чоршамбеwъ пайшамбе бъкънет, ки рузойи дъга ба мол* ***рузи хъб*** *набъдаст* (Шб.). – Если сможете, всю работу по уходу за скотом лучше делать в среду и четверг, потому что в другие дни это считается неблагоприятным для животных. *Мол-а wахтар wреш бъкънет, ки* ***нас*** *медаройа.* – Нужно стричь скот пораньше, потому что наступают неблагоприятные дни; *Рузой шамбъwъ сешанбе ам ба одам, ам ба мол рузи* ***нас*** *бъдаст* (Кл.). – Считается, что суббота и вторник неблагоприятны и для людей, и для скота.

К терминам религиозно-обрядового характера в горонском говоре относятся: *алол* – халалное (разрешённое) животное, *аром* – запрещённое (харам) животное, *гъндис* – труп павшего (неестественной смертью) животного**:** *Хъб, ки амъкъм Алибахш меши касал-а* ***алол*** *кардаст, агане гушт-ъш-а бой медод.* – Хорошо, что мой дядя Алибахш забил больную овцу халяльным способом, иначе мясо пришлось бы выбросить; *Мъмом доим мегъфт, ки моли алол баракат-ъш дъга* (Кл.). – Моя бабушка всегда говорила, что халяльный скот имеет благословение; *Гowи съйа-ра дина накъштет шаw* ***аром*** *шъдаст.* – Серую корову вчера не забили, и теперь мясо нестало «халолным»; *Гушти* ***аром*** *фақат бахши саго меша* (Сист). –

Нехаяляное мясо обычно достаётся только собакам. *Меши амсойа да пъшта гъндис шъдастъ ино мешуранъш.* – Овца соседа умерла, а они ищут её; *Мawло гowи сърх-а* ***гъндис*** *бъбинъм, ки амаи гowo-ра хун мегира* (Сб.). – Дай Бог чтоб умерла та красная корова, которая бодает всех коров.

В следующем разделе исследованы обрядовые и этнокультурные практики, где также рассматриваются обряды и поверья: *курхат* – защита скота ночью, если животное не возвращается с пастбища**;** *дуои себс* – молитва при болезни вымени коровы; *тумор* – амулет для защиты коровы от дурного глаза**;** *баракати шир* – оставление части молока в посуде, чтобы не потерять «благословение молока; *бъйомързъш кардан* – поминание предков и духов горных старцев, обряды *айлоқрawи́ айлоқбари́.* В этом ключе также используются выражения: *расми пъдари́ / расми бъбоги́* **–** отцовский обычай, *расми Ғорон* **–** традиции народа Горон**,** расму русум – «обычаи и ритуалы: *Ай мо амтари* ***расм****, ки то (ҳ)афт руз наша, одами бегона бояд ба айлоқ найойа.* – У нас такой обычай: пока не пройдёт семь дней, посторонний человек не должен приходить на летовку (в айлок); *И расм да байни мардъми мо ай қадим бъдаст* (Кл.). – Этот обычай существует среди нашего народа с древних времён. *Амтари бъкънет, ки* ***расми пъдари́*** *ай байн нара.* – Сделайте так, чтобы обычай предков не исчез; *Калоно ай расми пъдари́ бъсйо коро-ра мефаман* (Анд.). – Старшие многое понимают и знают благодаря обычаям предков; *Йошо ай* ***расми бъбоги́*** *йагон чи намефаман, уно-ра йод додан даркор.* – Молодые ничего не понимают в обычаях дедов и прадедов, их нужно этому учить; *Мардъми боло ама кор-а ай руйи* ***расми бъбоги́*** *мекънан* (Шб.). – Люди верховьев все дела делают согласно обычаям предков. *Расми Ғорон ай расми мардъми Wахон фарқ мекъна.* – Обычаи жителей Горона отличаются от обычаев жителей Вахана; *Да расми Ғорон итари коро-ра қабул намекънан* (Гч.). – По обычаям Горона такие поступки не принимаются (не одобряются).

Дополнительными терминами этого раздела являются: *айлоқрawи́***,** *айлоқбари́* – перегон скота; *борбар* – погонщик; *айлоқдор* – владелец пастбища; *молайкън / гowайкън* – дети, сопровождающие скот; *крич (курич)* – традиционное обозначение места для женщин и детей на пастбище; *шола* – временное жилище на пастбище: *Акайи Сафар рузи йакшамбе мардъм-а айлоқрawи́ хабар кард.* – Старший брат (или дядя) *Сафар в воскресенье сообщил людям о перекочёвке (переезде) на летнее пастбище; Ай ар хона дъ нафари́ бойад айлоқбари́ бъран* (Кл.). – Из каждого дома должны пойти по два человека для перекочёвки на летовье; *Мардъкойи борбар ануз найомадан*. – Мужчины, которые перевозят поклажу (груз), ещё не пришли; *Кудакойи молайкън ай калоно wахттар омадан* (Шб.). – Дети, которые пасут (или присматривают за) скотом, пришли раньше взрослых.

Следует отметить, что слово *крич* (в классическом таджикском языке – *курич/курича*) в исследуемом говоре и сегодня употребляется почти без изменений в той же форме, что свидетельствует о древности данного говора. Это слово в ваханском языке используется в видоизменённой форме *kətič* < древнеиранского *kata-či*, а в ваханско-таджикском и ишкашимско-таджикском говорах — в форме *kərič* [1.37, с. 140].

Исследование показало, что значительная часть лексики, связанной с обрядами животноводства, отражает запреты (табу), традиции и этнографические особенности народа Бадахшана, особенно жителей Горон. Эти элементы играют важную роль в этнолингвистической системе говора. Табу в лексике животноводства имеет исторический характер, и многочисленные лингвистические данные свидетельствуют о том, что его происхождение восходит к древнейшим этапам развития индоевропейских языков. Исследователь А. Мирбобоев выделяет развитие табу и эвфемизмов в животноводческой лексике с лингвистической точки зрения на два этапа – древний и более поздний [1. 37, с.143]. Вместо табуированных слов используются их условные заменители – эвфемизмы. Табу и эвфемизмы в горонском говоре образуются различными способами и используются в речи:

1. Замена названий диких животных на названия частей их тела: *чанг, чангол* – тигр, леопард, *сабилък* – волк: *Саго-ра қатитон ба нубат барет, ки сабилък пайдо шъдаст*. – Берегите собак по очереди, появился волк; *Тирамо ки шъд, сабилък дар мезана* (Анд). – *Осенью волк нападает; Нубатдор хабар нашъдаст, ки чангол мешо-ра тутък задаст* (Сб.). – Пастух не заметил, что тигр задрал овцу.

2. Эффемизмы через описательные названия диких животных**:** *ала* **–** тигр, *чорпо* **–** волк, *сърхък* (сурхак) **–** миримушон, *бурък* **–** бурый зверь (хищник): *Мол-а дур набарет, къ* ***ала*** *ё* ***чорпо*** *да байни мол назанан.***–** Не подпускайте скот, чтобы ала или чорпо не напали; *Да аѓело аруз шохбу бъкнет, къ* ***сурхък*** *мол-а нагаза* (Гч). **–** В хлеву появился сурхак и укусил скот.

3. Эвфемизмы мифологического характера с суффиксом -ук/-ък: *бъхук* **–** сказочное существо, используемое для запугивания и при убаюкивании детей: *Кудако хоw бъкънет, ки оли* ***бъхук*** *мъйойа* (Кл.). **–** Уложите детей спать, иначе придёт бъхук.

4. Замена опасных животных на безвредных: *пъшък (кошка*) **–** вместо тигра, *пъшъки куи́* (горная кошка) **–** вместо леопарда /барса: *Ай пъшък куи́ метарсъм* (Сб.). **–** Я боюсь горной кошки; *Пъшъки куи́ имшаw ба аѓели акаи Саид даромадастъ амаи мол-ъш-а тутък задаст* (Сб.). – Горная кошка зошла сегодня ночью в хлев дяди Саида и уничтожила весь скот.

5. Эвфемизмы с отрицательной семантикой: *сабили́, сабилък* **–** *волк*: *Имсол* ***сабилък*** *мора да айлоқ осоши намонд, тъхми айwоно-ра канд* (Вз.). **–** В этом году волки не дают покоя пастбищу поубевали весь скот; *Бачо да пъшта* ***сабилък-а*** *диданъ барawбъча-ра бawахти́ оwърдан* (Вз.). – Ребята увидели волка и сразу спустили скот с пасбище.

6. Эвфемизмы бытового характера: *хонадорък***,** *кайбонук***,** *муш:* ***Кайбонук*** *шаwи дъроз хоwмон наменона.* – Кайбонук ночью не даёт спать; *Сари шир-а бъпечонет, ки* ***кайбонук*** *шаw крич-а хабар мегира* (Дт.) – Закройте молоко, ато сегодня ночью кайбонук объязательно наведается. *Имшаw* ***хонадорък*** *амаи ноно-ра хърдаст. Ай дасти* ***хонадорък*** *ама ба дод омадан* (Дх.). – Сегодня ночью хонадорак съел весь хлеб. Он уже всем надоел.

Можно сделать вывод, что с древности и до настоящего времени у народа Горон существуют различные обычаи и представления, связанные с уходом за домашним скотом, которые отражаются в системе табу и эвфемизмов.

В **третьем разделе** рассматриваются лексемы, обозначающие места содержания скота и анализируются различные типы помещений для животных: *аѓел* – хлев, овчарня, *теск* – перегородка внутри хлева для отделения ягнят и козлят, *аѓелхона, молхона, гоwхона, бузхона, ахтхона, хархонък.*

Общее понятие места содержания животных в горонском говоре выражается словом *аѓел – оѓил.* Согласно наблюдениям исследователей, в некоторых диалектах значение этого слова претерпело определённые семантические изменения. Так, из исследований учёного Касымова можно заключить, что в речи таджикоязычного населения Фориша для обозначения летнего пастбища скотоводов употребляется форма *оѓул,* тогда как форма *оѓил* обозначает хлев и пастбище [1.5, с.182].

Поскольку ягнят и козлят всегда содержат отдельно от крупного скота, внутри большого хлева из дерева и досок устраивают специальное отделение, которое обозначается словом *теск.* Например: *Баро-ра да* ***теск*** *ҷъдо къне*т*, ки намакан.* – Ягнят разместите отдельно в загон, чтобы не сосали молоко; *Дари* ***тесък****-а сангдewол бъкнет, ки шаw ила наша* (Сист). – Стену теска сделайте каменной, чтобы ночью не вышли; *Ами афта поруи* ***тъсък****-а бароwърдан даркор, ки ҷои барawбъча танг шъдаст* (Кл.). – На этой неделе необходимо вывезти навоз из загона, так как там стало тесно для ягнят.

Внутри хлева также устраивают специальные места для кормления животных, которые называются *охър (охур)* – место, где крупный и мелкий скот ест зерно и траву. Например: *Ка-ра да* ***охър*** *камтар бъндозет, ки гоwо тит мекънан*. – Корм в кормушку кладите понемногу, чтобы коровы не толкались; *Гоwо-ра да* ***охър*** *алоида ка(ҳ) бъндозет, ки амдига-ра шох мезанан* (Сист). – Для каждой коровы в кормушку кладите сено отдельно, чтобы они

не бодали друг друга. *Охъри гowo-ра тоза бъкънет, ки даруни охъро пъри нхор шъдаст* (Кл). – Почистите кормушку для коров, внутри накопилось много навоза; ***Охъри*** *моли майда-ра руфт-ъм, ка-ра рост кънет* (Кл). – Я вымел кормушку для мелкого скота, теперь поправьте сено.

Исследователи высказывали свои мнения относительно значения данного слова и различий между помещениями для крупного и мелкого скота. В частности, исследователь М. Рузиев отмечает: «Отличительной особенностью является то, что после строительства хлева внутри него выделяются специальные места для кормления животных, которые называются охур (кормушка)» [1.16, с.78].

Место ночного содержания лошадей называется *ахтхона,* а место их дневного пребывания – *рузохър*. Помещение для ослов называется *хархонък.* Например: *Амъкъм Иброим ай дасти мардъм асп-ъш-а фақат да* ***ахтхона*** *мебаст* (Гч.). – Дядя Иброим всегда привязывал свою лошадь только в ахтхоне; ***Ахтхона****-ра а руз тоза кънет, ки асп бъсйо айwони нозък* (Гч.). – Каждый день чистите ахтхону, потому что лошадь очень чувствительное животное. *Дари* ***ахтхона*** *ай дари* ***хархонък*** *бълантар бъдаст.* – Дверь ахтхоны выше двери хархонъка; *Мочахар-а да* ***хархонък*** *бъндозет, ки нархаро руз-ъш намедйан* (Сб.). – Поместите ослицу в хархонък, иначе днём её не подпускают к самцам.

Место летнего содержания крупного и мелкого скота на отдельных пастбищах обозначается словом *айлоқ.* Например: *Мол-а ага ба* ***айлоқ*** *набарем да тowъстон ай гармии тагow мемъран.* – Если не перегнать скот на летовку, летом он погибнет от жары; *Охиройи мойи май мол-а ба* ***айлоқ*** *мебарем* (Анд.). – В конце мая мы перегоняем скот на летовку.

М. Рузиев исследуя применения вариантов данной лексемы в говоре жителей Варзоба, пишет: «Для обозначения общего понятия места проживания дойных коров (в варзобском говоре: говойи ҷушо или говойи ҷушак) на пастбище употребляются слова авул, айлоқ» [1.16, с. 79].

В исследуемом говоре места содержания и стоянки домашних животных обозначаются словами *аҕел, шола, ахтхона, хархонък, теск, айлоқ, палар, қътан, чула* и др. Эти лексемы рассматриваются в сопоставлении с другими диалектами и группой иранских языков, где обнаруживаются как различия, так и общие черты в их произношении и значении: *Мол-а да* ***шола*** *дохтъм.* – Я загнал скот в шолу; *Бъчойи бъкъла да* ***тесък*** *нандозет.* – Не сажайте телят в загон; *Баройи* ***тарък****-а да теск ҷъдо кънет, ки меш-о лаҕатшон накънан* (Сб.). – Для ягнят выделите отдельный загон, чтобы овцы их не затоптали; *Имсол зъмистон ага хънък бъша, гowъ мола ба* ***чула*** *бърдан наметонем* (Кл.). – Если этой зимой будет очень холодно, мы не сможем перегнать коров и другой скот в место зимовки.

В **четвертом разделе** второй главы рассматривается лексика, связанная с профессией животноводства. Общее название профессии пастуха в говоре *чупон* – чабан. В классической литературе употреблялась форма *шубон/шабон***.** Данное слово в авторитетных словарях, в частности в словаре «Бурҳони Қотеъ», объясняется следующим образом: «Шубон – пастух, то есть человек, который пасёт и охраняет овец» [2.50, с. 204]..В этимологических словарях исследователи отмечают, что это слово происходит от основы *fšu-pāna* — «охранитель мелкого скота» [2. 54, с.1058]. *Акаи Зафар ай* ***чупони́*** *бawахти́ омад* (Кл.). – Старший брат Зафар вовремя вернулся с пастушьей работы.

Раньше наши предки любили пастушество, а сейчас люди утратили к нему интерес; *Wахти* ***чупони́*** *саг-а қатит бъбар, ки тоқа райи мол-а гъръфтан наметони́* (Сист). – *Когда идёшь пасти скот, обязательно бери с собой собаку, иначе не сможешь удержать стадо*.

Вторая группа данного раздела включает в себя слова, обозначающие занятия в сфере животноводства в зависимости от конкретного вида животных. Эти наименования образованы сложением слов и обозначают людей, занимающихся уходом за определёнными видами домашних животных. В частности, для обозначения «пастуха кастрированных животных» употребляется слово *қъсъркичупон*, для «пастуха коров» – *гowчупон*, для

«пастуха мелкого скота» – *молчупон,* для «пастуха ослов» – *харчупон,* для «пастуха быков» – *хашговчупон*, а слово *барawбъчачупон* используется в значении «пастух ягнят и козлят»: *Рawшан да Делох* ***гowчупон*** *шъдаст* (Сб). – Равшан стал пастухом коров в Делохе; ***Гowчупон*** *амаи гowo-ра пеш дохтъ бурд* (Анд.). – Пастух погнал всех коров вперёд; *Ага* ***молчупон*** *дер бъйойа магам мол-а то омадан-ъш кудако бароран* (Анд.). – Если пастух мелкого скота задержится, пусть до его прихода скот выгонят дети.

Исследование показало, что на летних пастбищах уход за молочным скотом (за исключением выпаса и перегона стад) обычно возлагается на женщин. Поэтому большинство работ, связанных с летним пастбищем, таких как доение коров и другого молочного скота: *молдуши́, говдуши́* приготовление молочных продуктов и заквашивание кислого молока: *ширпази́, ҷурғоткъни́*; сбивание айрана – *дуғкаши́;* варка курута – *қурутҷушонӣ* и другие, считаются женскими занятиями: *Дъхтаройи йош ай* ***гowдуши́*** *мегърезан.* – Молодые девушки избегают доения коров; ***Ҷурғоткъни́*** *да айлоқ кори арузаи занъко бъдаст* (Кл.). – Приготовление кислого молока на летнем пастбище традиционно было работой замужних женщин; *Да wахти* ***ширпази́*** *алowа кам бъндозет, ки тайи шир насуза* (Дт.). – Во время кипячения молока подкладывайте меньше дров, чтобы молоко не подгорело; *Wахти* ***дуғкаши́*** *дуғтасмара да дуғсътънък сахт бъбандет, ки дуғ напара* (Хх.). – Когда сбиваете айран, крепко закрепите ремень на мутовке, чтобы айран не разбрызгивался; ***Қурутҷушони́*** *тъхми езъм-а мекана, ай дасти ами awал дуға да халта мекънъму бад меҷушонъм* (Анд.). – Приготовление курута требует много топлива, поэтому сначала я процеживаю айран через мешок, а затем его варю.

В результате рассмотрения и анализа состава лексических единиц исследуемого говора было установлено, что в нём существует ещё одна группа обще-таджикских слов, обозначающих занятия, связанные с пастушеством, которые образованы с помощью суффикса *-бон* («сторож, хранитель, пастух»): *молбон* – пастух мелкого рогатого скота, *говбон* – пастух коров, *бъзбон* – пастух коз, *гъсолабон* – пастух телят, *барабон* – пастух ягнят, *галабон* – пастух лошадей и ослов и др.: *Молтон-а хътон бинет, мъ ба шъмо* ***молбон*** *нест-ъм* (Вг.). – Следите сами за своим скотом, я вам не пастух; *Гowo-ра бърдъм ба* ***гowбон*** *съпоридъм*. – Я отвёл коров и передал их пастуху. ***Бъзбон*** *бъзо-ъш қати омъхт шъдаст, ки wегаййо дер мъйойа.* – Пастух коз так привык к своим козам, что каждый вечер приходит поздно; ***Гъсолабон*** *туша-ъш-а нагъръфтаст, рузи дъроз гъшна меша* (Кл.). – Пастух не взял даже собой поесть, он останется голодным весь день.

Кроме того, с помощью суффикса *–ӣ* образуются сложные слова, обозначающие различные направления деятельности, связанные с содержанием и использованием домашних животных. Эти наименования связаны с определёнными видами животных и соответствующими занятиями. К ним относятся: *молбонӣ* – уход за мелким скотом, ***аспбони́*** – уход за лошадьми, ***галабони́*** – уход за табуном лошадей и ослов, *гowбони́* – уход за коровами, *подабони́* – пастьба стада и др.: *Ар кас ам хъшру* ***молбони́*** *наметона.* – Не каждый человек способен заниматься скотоводством; *Мърдъкой пеш фақат* ***аспбони́*** *мекардан* (Кл.).– Мужчины раньше занимались только коневодство. *Хела wахт шъд, ки Ақназар да Делохък* ***гowбони́*** *мекъна* (Дх.). – *Уже много лет Акназар посёт коров в Делохаке*. *Ага* ***галабони́*** *бъфорад-ът ба пеши амъки Иброим бъра* (Сб.). – Если тебе поручат уход за табуном, иди к дяде Иброиму. *Мардъми мо ай аму dawройи пеш ам* ***подабони́*** *мекардан.* – Наши предки ещё в старину занимались выпасом стад; *Пешо шогун, ки мешъд, мардъко фақат* ***аспdawони́*** *мекардан* (Анд.). – Раньше на празднике Шогун мужчины устраивали только конные состязания. *Ай дъсти йошойи оли* ***чowандози́*** *ай къшо мъйойа, ки тъ мегуй* (Сб.). – Откуда нынешняя молодёжь знает джигитовку, как ты думаешь? *Мардъми пеш да туйо бъсйо wахто* ***бъзкаши́*** *мекардан оли амайи и ай байн рафтаст*. – В прежние времена люди на свадьбах часто устраивали козлодрание (бузкаши), а теперь эта традиция исчезла; *Амъкъм Мафтул барза****го****wo-ра ба Рушт* ***хирманкуби́*** *бърд* (Гч.). – Мой дядя Мафтул отвёз

быков в Рашт для молотьбы зерна. *Зъмино-ра wахтар пору бъзанет, ки дъ рузи дъга* ***қълбакъни́*** *сар меша* (Дт.). – Заранее удобрите поля навозом, потому что через два дня начнётся пахота; *Занько ама-ъш ба кричи апаи Зариф* ***дуғкаши́*** *рафтан* (Дт.).– Все женщины пошли к сестре Зарифы сбивать айран. *Тоwъстон, ки шъд ай* ***кадъраwи́*** *ба ҷон мерасѝ*. – Когда наступает лето, от работы по заготовке кормов очень устаёшь*; Занькойи пеш ба* ***алоқдори́*** *awас доштан* (Сист.). – Женщины прежних времён любили заниматься делами, связанными с летними пастбищами.

В этой связи отмечается, что среди слов второй группы особое место занимают лексемы *нубатдор* и *нубатрав*. Их особенность заключается в том, что основным компонентом этих слов является не название животного, а этнографическое понятие. Слово *нубат* – диалектная форма литературного *навбат* – «очередь» в горонском говоре обозначает «поочерёдный выпас скота»: ***Нубатдор*** *мол-а wахт барowърд, ки мол-а гармӣ мекъна.* – Очередной пастух вовремя вывел скот, пока не наступила жара; *Мол-а ба* ***нубатдор*** *бъсъпорету зуд бъгардет* (Кл.). – Передайте скот очередному пастуху и сразу возвращайтесь; *Кудако ай тагоw қашии* ***нубатраw*** *омадан* (Кл.). – Дети вернулись с очередной пастьбы скота на летнем пастбище; ***Нубатраw*** *хабар нашъдаст, ки мол ама да зъмино задаст.* – Очередной пастух не заметил, что скот уже зашёл на поля; ***Нубатраw*** *хъдъш ай ақибу саг-ъш пешпеши мол мера, ки йагон даранда ба мол нараса* (Сист).– Очередной пастух идёт позади стада, а его собака бежит впереди, чтобы ни один хищник не приблизился к животным.

Пятый раздел второй главы посвящена исследованию лексики, связанной с продукцией животноводства. Данные слова подразделяются на несколько групп: слова, обозначающие молочные продукты, лексика, связанная с кожевенно-меховой и шерстяной продукцией**,** а также наименования изделий, изготовленных из продуктов и побочных материалов животноводства**.**

В **первом подразделе данного раздела** рассматриваются слова, обозначающие молочные продукты. Отмечается, что в исследуемом говоре для общего обозначения молока и продуктов, изготавливаемых из него, употребляются термин *шир* – молоко и словосочетание *ширу дуғ* – молоко и айран. Кроме того, в речи представителей старшего поколения жителей этой долины используется слово *ганҷ* как обозначение молока и молочных продуктов. Согласно данным А. Мирбобоева, для выражения понятий «молоко» и «молочных продуктов» в ваханском языке также употребляется слово *ганҷ* [1. 37, с.151].

Молочные продукты и изделия, изготавливаемые из молока, послужили основой для образования большого количества слов и терминов. К данной группе относятся следующие наименования и выражения: *Шир-а пазет, ки ай гармӣ търъш меша.* – Вскипятите молоко, иначе от жары оно скиснет*; Шири пъхтагъра ҷърғот бъкън, ки хънък наша.* – Из кипячёного молока сделайте кислое молоко (простоквашу), пока оно не остыло; *Дуғ-а бъкашет, ки awо гарм меша* (Кл.). – Сбейте айран, пока стоит тёплая погода (Кл.). *Қърутo-ра да қапо ай айлоқ хамбондан* (Анд.). – Курут привезли в мешках с летнего пастбища (айлока); *Апаи Назора шири търъш-а панир кард* (Анд.). – Тётя Назора приготовила сыр из кислого молока; *Маска-ра ow бъкънем wайрон наша* (Сб.). – Давайте растопим масло, чтобы оно не испортилось; *Йак чан ҷогайи дига бъйорет, ки имсол руған пър шъдаст* (Сб.). – Принесите ещё несколько сосудов (ёмкостей), потому что в этом году накопилось много.

В данном разделе также рассматриваются лексемы, обозначающие названия молочных продуктов: *шир* – молоко, *рӯйи шир* – сливки, *қаймоқ* (саршир) – сметана, *ҷърғот* – кислое молоко, ***дуғ*** – айран, чака, *қърут* – сушёный творог, *маска* – масло, *панир* – сыр, *ширҷога* – сосуды для хранения молока; различные виды кувшинов, инструменты для изготовления масла: *кузаи ширдушӣ, хурма, кузаи якдаста, кузаи дудаста, кашкул/качкул, съноч* – кожаная сумка для хранения масла; приспособления для переработки молока: *хъмбъқ* – маслобойка, *парък*, *чахтъкбанд, чахтък,*

дуғтасма, дуғсътънък, чахсък / ширчахсзанък – процеживание молока, *чакахалта, тажбън* – место хранения масла, полученного из айрана, а также формы курута.

Слово *ҷога* в южных говорах таджикского языка употребляется в различных значениях: «ҷога – 1. ҷогаҳ (Тқ., Ст., Бдх.) – посуда, ёмкость; 2. ҷога, ҷогаҳ (Вқ., Қ., Бдх.) – постель, спальное место» [2. 48, с. 884].

Анализ материала показал, что в лексическом составе данного говора можно наблюдать большое количество слов и словосочетаний, связанных с шерстяной и кожевенной продукцией. К ним относятся: *пашм* – шерсть; *гълам (гилем)* – ковёр, палас; *ръсмон* – верёвка; *чамусбанд* – тонкий шнур (спрядённый из козьей шерсти); *мийонбанд* – пояс; *шоли пашмина* – шерстяная шаль и др.: *Пашми меши съйа-ра алоида бъкнет, ки ба гъли нъмад даркор меша*. – Отделите шерсть чёрной овцы, она понадобится для изготовления войлока; *Пеш-о ба орус-о фақат* ***нъмад*** *мекардан* (Сб.). – Раньше для невест изготавливали только войлок; ***Гилам-а*** *тоқа тах задан наметонъм, магам ёрдамъм бъкънет* (Кл.). – Я не могу один сложить ковёр, помогите мне; ***Ръсмоно****-ра ранг бъкнем, ки ҷурабо-ра тезтар бъбофем* (Дт.). – Давайте покрасим шерстяные нити, чтобы быстрее связать носки; ***Чамусбанд-а*** *сахтар банд, ки рагаштан бътони́* (Бр.). – Затяни шнур обуви покрепче, чтобы можно было ходить; ***Мийонбанд****-а да мийонът бъбанд, ки мийон-ът ай хънъки́ шох наша* (Кл.). **–** Подпояшься поясом, чтобы поясница не застудилась; ***Шоли*** *пашмина-ра дар йагон ҷои соз бъмон, ки бо куйа назанадъш* (Сб.). – Положи шерстяную шаль в надёжное место, чтобы её не поела моль; *Да хънъкӣ* ***пайтowa*** *бъзан, ки сард нахъри́* (Гч.). – В холодную погоду обматывай ноги пайтовой, чтобы не простудиться.

Также в данной группе рассматриваются слова, обозначающие продукты, изготовленные из отходов жизнедеятельности скота. Они представлены следующими лексемами: *поруб, қаймоқък, санглар, чапак, саргин, ларфък, пъшк, хъшки́, палма, афкина*. Место хранения высушенного навоза – *пъшк* обозначается словами *хъшкидон и палмадон****:*** *Ай хъшкидон ба тайи пои мол* ***хъшки́*** *бъдозет.* – Возьмите из навозохранилища сухой навоз и постелите его под ноги скоту; *Ба назар-м палмадон чакидаст, ки* ***палма*** *ама-ъш тар шъдаст* (Дт.). **–** По-моему, навес для хранения навоза протекает, потому что весь навоз намок. Слово *афкина* употребляется для обозначения смеси золы и навоза, которую рассыпают под животных в хлеву, а затем используют как удобрение на пашне: ***Афкина*** *ба зъмини кишт фойда дора, ай дасти ами акаи Моил ба зъминош фақат афкина мезана* (Кл.). **–** Афкина полезна для пашни и по этому дядя Моил удобряет свои поля только ею; ***Афкина*** *тайор бъкнет, ки зъмистон ба тайи пойи гowo даркор меша* (Қз.). – Приготовьте афкину, зимой она понадобится для подстилки под коров; *Афкина ай пъшк wазминтар бъдаст* (Қз.). **–** Афкина тяжелее обычного сухого навоза.

Шестой раздел посвящён названиям блюд приготовленные из молока, где рассматриваются слова обозначающие наименования и способ приготовления молочных продуктов. К этой группе относятся: *шир* – молоко как продукт питания, *ширатола* – молочная похлёбка с мукой и маслом, *ширравған* – молоко с маслом, *ширбиринҷ* – каша и риса из молока, *ширқочӣ* – молочная каша, *ширбат* – молочный напиток с маслом и мукой, *ширкаду* – тыква, сваренная в молоке, *ширчой* – чай с молоком и др.

Седьмой раздел посвящён болезням домашних животных, в котором рассматриваются общие термины: *касалӣ* – болезнь, *иллат* – деффект, *ланг* – хромота, *нуқс* – недостаток, а также названия конкретных заболеваний: *суда/сумдард, шушдард/шушпухтак, бъғма, озъх, гар/гарин, бъғумдард, дандард, рихин/рихинак, нохуна, захмӣ, карасон, гирондаги, курӣ, зардow, бруцеллёз* и др. Например, *нохуна* обозначает заболевание глаз у коз, овец, ослов и лошадей, при котором постепенно образуется помутнение зрения и возможна слепота. Толкование данного слово приведено в таджикских словарях следующим образом: «нохуна (ناخونه) *книж., мед*. – белая мясообразная пленка, которая образуется в

уголке глаза со стороны носа, при не своевременном лечении может привести к помутнению глаза» [2.52, с.179].

В **восьмом разделе второй главе** объектом исследования стали междометные единицы, связанные со скотоводством – вокативы, которые были классифицированы по структуре и значению. Междометные слова, которые преимущественно образованы простыми лексемами, были разделены на следующие группы:

а) простые междометия: *циг!, бош!, их!, иш!, шиг!, сов!, так!, бар!;*

б) повторяющиеся междометия: *ци-ци-ци, кир-р-р-а-кир-р-р-а-кир-р-р-а, шог-шог-шог, ош-ош-ош, сов-сов-сов, лог-лог, бар-бар-бар* и др.;

в) парные междометия: *да-бра!, ош-бъя!, бар-бъя!, да-боло!* и др.

Табу в скотоводческой лексике имеет исторический характер. Исследователь Мирбобоев А. разделил процесс развития табу и эвфемизмов в скотоводческой лексике с исторической точки зрения на два периода: древний и поздний [1. 37, с. 143].. Было установлено, что табу и эвфемизмы в горонском говоре образуются различными способами и активно используются в речи:

1. Вместо названия дикого животного употребляется название какой-либо части его тела, которое функционирует как существительное: *чанг, чангол* – «коготь» – тигр; *гушък* – волк.

2. Эвфемизмы образуются посредством слов, выражающих характерный признак дикого животного: *ала* (пёстрый) – тигр; *чорпо* (четвероногий) – волк; *сърхък* (рыжий) – мышь-полёвка; *буръ*к (серый*)* – мышь.

3. Эвфемизмы выражаются словами, связанными с детьми, с добавлением суффикса -*ик//-ък*: бухък «бухак». Эта группа слов используется при убаюкивании или успокоении детей: *Кудако ай тарси* ***бухък*** *ай ҷо-шон дига намеҷъмбан. Э, бача хоw бъкъ, ки бухък олӣ мъйойа* (Кл.). – Дети от страха перед бухъком больше не двигаются с места; Эй, малыш, спи, а то придёт бухък.

4. Названия домашних животных, не причиняющих вреда скоту, используются вместо названий опасных диких животных, если они сходны с ними по происхождению или внешнему виду: *пъшък* – гурба – тигр; *пъшъки куйи* – гурбаи куӣ – барс, тигр.

5. Эвфемизмы выражаются посредством слов с отрицательной семантикой: *сабили, сабилък* – первоначально – волк.

6. Эвфемизмы *хонадорък, кайбонук* в значении «мыши» широко распространены и активно употребляются в летних пастбищных поселениях.

Выводы ко второй главе. Таким образом, исследование показывает, что лексика, связанная с обрядами и традициями скотоводства, местами содержания скота, названиями летних пастбищ и пастбищных угодий, профессиональной деятельностью, продукцией животноводства, болезнями животных и междометными единицами (вокативами), обладает важными этнолингвистическими особенностями. Слова, возникшие в данной сфере, занимают особое место в горонском говоре. Это свидетельствует о том, что с древнейших времён среди жителей Горона существовали разнообразные традиции, связанные с разведением домашнего скота, и многие из них сохраняются в народной речи до настоящего времени.

Этнолингвистический анализ материала позволяет сделать вывод, что табу и эвфемизмы занимают особое место в скотоводческой лексике говора Горон, а происхождение и употребление подобных слов и терминов обогатило не только данный говор, но и общий лексический состав памирских говоров таджикского языка.

Рассмотрение лексики, связанной с местами содержания скота, показало наличие как различий, так и сходств в фонетическом и семантическом отношении с диалектами и языками иранской группы. Топонимы, связанные с названиями животных, летних пастбищ и

мест выпаса скота, отличаются в зависимости от географических особенностей региона: *Вазелък, Диделък, Пасхуф, Съфехуф, Хуфич*.

Большинство исследованных слов относится к обще-таджикской лексике и составляет важнейшую часть скотоводческой терминологии. Эти слова и термины образованы главным образом по таджикским словообразовательным моделям, а также с использованием заимствованных элементов, широко распространённых в литературном языке.

Что касается междометных единиц, связанных со скотоводством (вокативов), следует отметить, что выражения данной группы существенно отличаются от других слов этой сферы. По своей структуре, значению и способу выражения они выделяются среди прочей скотоводческой лексики тем, что отражают отношение человека к действиям животных и прежде всего обладают побудительной функцией, направленной на выполнение определённых действий.

Исследованный материал данной главы показывает, что скотоводство является древнейшим занятием населения этой долины и играет важную роль в обогащении словарного состава литературного языка и его диалектов за счёт исконной лексики.

Третья глава диссертации – «**Источники формирования и развития лексики животноводства в горонском говоре**», состоит из трёх разделов. **В первом разделе** приводятся теоретические основы и обзор исследований таджикских и зарубежных учёных, посвящённых данной теме как: Г.Джураев [1. 20], А. Мирбобоев [1. 37, с.162-169], Г. Ниматов [1.11, с. 84-113], Д. Саймиддинов [1. 17], Аламшоев [1. 31], С. Рахматуллозода (Хоркашев) [1.15] и др.

На основании проведённого исследования можно сделать вывод, что, несмотря на то, что особенности языковой принадлежности и структуры слов привлекали внимание многих учёных, работающих в данной области, горонский говор до настоящего времени специально не изучался. Настоящее исследование было выполнено с целью восполнения существующего пробела в научной разработке данной темы.

Второй раздел третьей главы диссертации – «Состав скотоводческой лексики по происхождению слов» состоит из двух подразделов, где исследуются и анализируются исконно таджикские и заимствованные слова, относящиеся к теме диссертации.

В **первом подразделе второго раздела данной главы** рассматривается место исконно таджикских слов в лексической системе скотоводческой терминологии говора. Исследование показало, что основную часть словарного фонда и лексического состава данного говора составляют собственно таджикские, или исконные, слова. Большинство этих наименований уже было рассмотрено в предыдущих главах работы.

Следует отметить, что роль и степень употребления исконной (таджикской) и заимствованной лексики в составе слов и терминов, относящихся к сфере скотоводства в горонском говоре, неодинаковы. Основную и наиболее значимую часть данной лексики составляют именно таджикские слова. Проникновение в литературный язык отшлифованной диалектной лексики или, наоборот, вхождение научных и литературных слов в диалекты способствует взаимному обогащению и развитию как литературного языка, так и диалектов.

Также отмечается, что соотношение исконной и заимствованной лексики в горонском говоре неравномерно: исконные слова преобладают и формируют основу животноводческой терминологии. Учитывая, что в первой и второй главах данного исследовательского материала согласно плану уже были проанализированы лексемы, обозначающие общее название животных, их внешний вид, назначение, породы, виды болезней, профессии и другие вопросы, связанные с домашними животными, в данном разделе они приводятся в обобщённом виде: *асп* – лошадь, *хар* – осёл, *гов* – корова, *бъз* – коза, *гъсфанд* – овца, *чарънда* – пасущееся животное, *ҷонвар* – животное, *модагов* – корова, *нарбъз* – бык-козёл, *чапъш, бара* – ягнёнок, *гала* – стадо, *рама* – отара, *дawанд* – бегун, *лаҷом* – узда, *пода* – стадо крупного скота, *подабон* – пастух, *бъқа* – бык, *барзагов* – вол-бык, *ахта* – кастрированное

животное, *пуст* – кожа, *пустин* – шуба из меха, *пустак* – кожица, *чарм* – кожа, *гълам* – ковёр, *нъмад* – войлок, *съфед* – белый, *сийа* – чёрный, *зард* – жёлтый, *сърх* – красный, *кабут* –синий, *бур* – бурый, *сар* – голова, *дъст* – рука, *по* – нога, *шъкам* – живот, *гуш* – ухо, *шох* – рог, *бинӣ* – нос, *чъшм* – глаз, *зону* – колено, *ҷигар* – печень, *дил*– сердце, *руда* –кишки, *шъкамба* – рубец, *риш* – борода, *дъмба* – хвост/курдюк, *дъм* – хвост, *му* – шерсть/волосы, *шъш* – моча, *гълу* – горло, *съм* – копыто, *хун* – кровь, *нохун* – ноготь, *зъбон* – язык, *даан* – рот, *дандон* – зуб, *law* – губа, *рон* – бедро, *тана* – тело, *парък* – часть мяса, *сътъхон* – костяк, *хол* – пятно,родинка, *бъгум* – сустав, *озъх* – язва, *нохуна* – белая плёнка на глазу, *шал* – парализованный, *бъгумдард* – боль в суставах, *саргин* – навоз, *афкина* – зола с навозом, *шир* – молоко, *гушт* – мясо, *пашм* – шерсть, *саршир* – сливки, *чака* – кисломолочный продукт, *пору* – удобрение из навоз, *лаҷо*м – узда, *ҷил* – седельная подпруга, *нъхта* – узел, *пардъм* –попона, *танг* – ремень, *гълмех* – гвоздь, *занҷир* – цепь, *тъбра* –топор и др.

Одновременно с некоторыми из перечисленных слов приводятся примеры их употребления в говоре: *Да пъшти хар ага зин бъзани́ съwоршави́ осон-ът меша.* – Если надеть седло на спину осла, верховая езда становится легче; *Ай йод-ът набаройа, ки да дани хар-ът wахти кор доим* ***лаҷом*** *бъзани́* (Кл.). *Wахти порукаши́ каҷowo-ра бе* ***ҷил*** *да пъшти хар назан, ки пъшт-ът захми́ меша.* – Не забывай, что ослу всегда нужно надевать узду во время работы; *И* ***чарм-а*** *да йагон ҷо ҷога бъкън, wахт бъша ба хар* ***пардъм*** *мекънъм-ъш.* – Храни кожу в подходящем месте, потом можно будет сделать из неё полону для осла; *Да фъки аср awал* ***тъбра*** *бъзану бад ҷaw-ъш бъндоз* (Дх.). – Сначала на морду лошади надевают узду, потом положи овёс*; Гowи съйа wахти духтан одам-а* ***шох*** *мезана, ай дасти ами ич ки гowдуши́ қабул намекъна.* – Корова-серая во время дойки может боднуть человека, поэтому некоторые не занимаются доением; *Гow-а, ки* ***пуст*** *кардан, пуст-ъш-а дараw нъмък бъзанет* (Сб). – Когда корову режут, кожу сразу обдают солью; *Гowи сърх дъ* ***лох*** *дора, ай дасти ами гъсол-ъш сер намекъна.* – У рыжей коровы есть телёнок-сосунок, из-за него она не может наесться досыта; *Хъд-ът бъбин ага* ***пистони*** *гow wарам боша имруз ам надуш-ъш* (Сист). – Сам посмотри: если вымя у коровы опухло, сегодня её не дои. *Нарбарайи съйа ай бақъwати́* ***дъмба*** *кардаст.* – Этот баран благодаря хорошему откорму нагулял большой курдюк; *И гow мегуй* ***съм*** *надошта боша, ки рагаштан наметона* (Дт.). – У этой коровы, кажется, повреждено копыто, поэтому она не может ходить. ***Кабутлawък-а*** *да бари дъгдон, ага бъпазет хъшру мепаза*. – Если голубя приготовить возле тандыра, он получается очень вкусным; *Одамойи калон фақат гушти* ***зъбон*** *мехъран* (Анд.). – Пожилые люди едят только мясо языка; *Барзагowи пир-а магам бъфърушем, ки* ***дандон*** *ба ком-ъш нест*.– Старого быка, наверное, не продадим – у него уже нет зубов; *Амъки Зафар гow-ъш-а къштаст, магам йакбора як* ***рон*** *бъхарем* (Вг.). – Дядя Зафар зарезал корову, может быть, купим сразу целый окорок; *Гушто-ра бъбин, ага ама-ъш* ***парък*** *боша, ба мемоно магам шърwo бъкънем* (Вг.). – Посмотри на мясо: если оно всё постное, можно сварить из него шурпу.

Таким образом, можно сказать, что функционирование исконно таджикских слов в горонском говореа занимает ключевое место и способствует формированию его лексической системы.

Во втором подразделе данного раздела определяется место заимствованных слов, которые также занимают особое положение в лексике животноводческой сферы горонского говора и их проникновение в данный говор обусловлено различными факторами.

Из исследования следует, что изучение арабских заимствованных слов является одной из важных проблем, рассматриваемых в научных трудах исследователей и учёных. Это объясняется тем, что арабские заимствования охватывают значительную часть лексического состава таджикского языка и его диалектов.

В изучение арабских заимствованных слов большой вклад внесли исследователи Г. Джураев [1975; 2017], Т. Бердиева [1991], М. Кабиров [1995], С. Сулаймонов [1997], М. Н. Косимова [2003], Х. Маджидов [2007], М. Газиев [2012], С. Рахматуллозода [2015] и другие,

оставив после себя содержательные научные труды. В своих работах указанные исследователи рассматривают арабские заимствованные слова, факторы их заимствования, а также их значение и роль в развитии языка.

Следует отметить, что употребление арабских заимствований в горонском говоре, особенно в лексике, связанной с животноводством, проявляется в обозначениях частей тела животных: *тавқ, (ҳ)алқ, бадан*; предметов снаряжения: *ладжом, ҷил, нал, алқа*; болезней животных: *касал, нъқс, айб*, а также состояний и характеристик животных: *алол* – разрешённое, *арам* – запрещённое, *а(ҳ)л* –способный, *қобил* – пригодный, *wашӣ* – дикий и др.

Тюрко-узбекские заимствования в горонском говоре в сфере животноводства встречаются чаще, чем в других областях, и могут быть классифицированы следующим образом:

а) термины, обозначающие инвентарь животноводства: *қамчин* – кнут, *тийоқ, тъқум* – сбруя, *чоръқ* – обувь, *қанор* – мешок;

б) термины, обозначающие места содержания скота: *чул* – пустыня, *айлоқ* – летнее пастбище;

в) термины, обозначающие продукты животноводства: *қърут, қъмиз, қатиғ* – кефир/простокваша, *қаймоқ* – сливки;

г) термины, обозначающие внешние признаки животных: *бъғъз, қъсир, йош, қашқа, бълдоқ* – бородатый/бурдочный, *чақон* – ловкий, *лақашох* – криворогий;

ғ) термины болезней и физической слабости животных: *чълоқ, қарасон, қътърма*;

д) термины, обозначающие пол животных: *той* – жеребёнок, *байтал* – кобылица, *қъшқор* – баран;

е) термины, которые обозначают части тела животных: *арқа* – спина, *қабърға* – ребро, *қош* – бровь/гребень, қил – волос, *қанот* – крыло.

С. Шердилова исследуя в сопоставлении с другими таджикскими диалектами вхождение тюркско-узбекских взаимствований в лексический состав исследуемого говора, подчеркивает: «Если взглянуть на говор таджиков Горона, то будет видно, что в данном говоре по сравнению с другими таджикскими диалектами, особенно с диалектами северного говора и некоторыми южными диалектами (в том числе кулябским и гиссарско-кулябским диалектом) мало численность тюркско-узбекских слов. Тюркско-узбекские лексические единицы в указанный диалект проникали через таджикский литературный язык» [1. 27, с.149].

Русские и международные заимствования наряду с арабскими и тюрко-узбекскими используются в таджикском языке и его говорах для обозначения пород животных, профессий, предприятий сельского хозяйства, болезней, а также инструментов и оборудования. К ним относятся: *шведский* – шведская порода, *афчарка* – овчарка, *ветеринар, старший агроном, зоотехник, совхоз, ферма, колхоз, бруцеллёз, туберкулёз, плуг, бирка, флаг, бак, бочка* и др., которые употребляются в речи жителей Горона.

Относительно факторов заимствования исследователи высказывали различные мнения. В частности, Г. Джураев отмечает, что: «в словарном составе таджикского литературного языка, если исключить отдельные заимствования из индийских, китайских, греческих языков, основное влияние оказывают арабский, тюркский и русский языки, поскольку таджикский язык исторически находился в длительном контакте с ними» [1.20, с. 11].

Исследование показывает, что горонский говор, как и другие бадахшанские говоры южного диалекта, находится в особой языково-географической среде и исторически окружён восточноиранскими языками. С запада он граничит с шугнанским языком, с востока – с ишкашимским и ваханским, с юга – с пушту и мунджанским языками. Эти исторические контакты обусловили значительное заимствование восточноиранской лексики, что стало

одной из основ развития словарного состава данного говора и отличает его от других говоров южного диалекта таджикского языка.

Другим важным фактором развития словаря является соседство носителей говора с северными диалектами дари Афганистана. По обе стороны реки Пяндж горонский говор исторически функционировал как единая система, однако в XX веке из-за политических и географических изменений (разграничение границ между Россией и Британией) прямые связи между носителями по обе стороны реки были нарушены, что привело к появлению различий в речи.

Также отмечается, что восточноиранские заимствования обладают рядом особенностей, отличающих их от других заимствований: они не встречаются в других таджикских диалектах и содержат фонетические элементы, нехарактерные для таджикского языка.

В лексике животноводства говора Горона прослеживается влияние восточноиранских языков бадахшанской группы. Особенно это касается названий пастбищ и мест: *Горҷ* – пастбище люцерны, *Рушт* – место с красным ландшафтом, *Кьдхър* – гора, связанная с легендой о собаке-охотнике, а также названий айлаков: *Вазелък* – место для коз, *Диделък, Съфехуф* – высокое белое место, *Пасхуф* и др.

Кроме того, в рассматриваемом говоре наблюдаются восточноиранские слова, которые отсутствуют в других говорах таджикского языка, но употребляются в юго-восточных иранских языках данного региона. Во первых следует напомнить об «общебадахшанских» лексемах, которые функционируют во всех языках этого региона и встречаются также в горонском говоре. С. Шердилова в своей диссертационной работе указывает, что: «общебадахшанские слова являются такими лексемами, которые одинаково употребляются во всех языках и диалектах Бадахшана среди народных масс» [1.27, с. 135]. Так, слово *патфарик* – животное, которое закалывают на второй день после похорон человека в память о его душе и духах умерших» (от основы *патфар* – «обряд, проводимый на второй день после смерти человека» < древнеиранское *pat-fara-*; ср.: шугнанское *pat-fara*, ишкашимское *pat-fara*, ваханское *pat-fara*) – употребляется только в таджикских говорах Бадахшана и относится к числу региональной лексики. К числу подобных слов можно отнести и следующие лексемы: *сфаниҷ* – каменная плита, устанавливаемая у входа в летнее жилище (айлок) для подъёма внутрь; ступенька (< шугнанское *sifanīj*); *шиг* – междометие, используемое при подгонке телёнка (ср. шугнанское *šig* – телёнок); *шог-шог* – оклик, употребляемый для подзывания телёнка (ср.: ваханское *šog-šog*, ишкашимское *šog-šog*, шугнанское *šog-šog*); *кут-кут* – оклик, используемый для подзывания осла или ослёнка (ср.: ваханское *kot-kot*, ишкашимское *kot-kot / kut-kut*); *елчизан* – хозяйка дома в летнем пастбищном поселении (айлоке) (ср. шугнанское *elčizan*). Наличие подобных слов свидетельствует о тесных историко-языковых связях говора Горон с восточноиранскими языками Памира и отражает региональную специфику его лексического состава.

Одной из важных особенностей памирских диалектов таджикского языка является наличие в их звуковой системе согласных, которые обычно встречаются в заимствованных словах из памирских языков и являются характерными именно для них [1.10, с.165]. В горонском говоре среди таких согласных используются *циʒ*. Например: *ръмбъц* – небольшое количество масла, оставшегося после сбивания масла (дуғ), которое дают детям; *ци-ци* – возглас, используемый при подзывании коз и козлят; *циг* – возглас, применяемый для отгона коз и козлят; *цъндик* – животное с очень коротким хвостом (ср.: вахан. *ʒənd* – короткий хвост); *цълъқ задан* – приседание собаки на передние лапы (ср. вахан. *cluq* – сидеть на корточках) [1.43, с. 144]; *цръмбидан* – крошить, стыр 1.43, с. 144]; *ʒинглук* – особый способ лежания животного, когда оно подгибает ноги под живот; *ʒгинцък* – злой, непослушный скот; *ʒърт* – звук, издаваемый животным при выпуске газов; *ʒърътък* – маленькое худое

животное; *Ʒъғаст кардан* – звук, который издают голодные козлята и ягнята (ср. вахан. *Ʒiɣas*).

Причиной проникновения лексики восточноиранских языков в горонском говоре является, прежде всего, географическое положение: долина Горон окружена ареалом распространения восточноиранских языков. В результате общения, родственных связей и торговых контактов слова из этих языков проникли в данный говор.

Содержание **третьего раздела третьей главы** диссертации – **«Исследование словообразования лексики животноводства в горонском говоре»** включает четыре подраздела.

В **первом подразделе** рассматриваются простые слова. Исследователь М. Эшниёзов, рассматривая проблему изучения простых слов, большинство из которых имеет обще-таджикский характер, по этому поводу отмечал: «Если лексическая система говора изучается в сравнительно-сопоставительном аспекте, то необходимо разграничивать обще-таджикские и диалектные слова» [1.30, с. 35]. Материалы нашего исследования также подтверждают справедливость данного положения. В говорах используются следующие слова: *мол* – скот, *гов, бъқа* – бык, *гъсола* – теленок, *бъз* – коза, меш – овца, *хар* – осел, *пъшък* – кот, *саг* – собака, *асп* – лошадь, *бара* – ягненок, а также слова, связанные с животноводством: *шир* – молоко, *ҷърғот* – кислое молоко, *дуғ* – айран, *панир* – сыр, *қърут* –сухой творог, *ҷога* – посуда, *пашм* – шерсть, *чарм* – кожа, *айлоқ* – летнее пастбище, *чупон* – пастух, *касал* – болезнь, *пору* – навоз и др., большинство из которых являются обще-таджикскими.

Во **втором подразделе** анализируется словообразование с помощью суффиксов. Наиболее продуктивные суффиксы: *-а, -чӣ, -гар, -гарӣ, -ък, (-ак,-як), -ин, -дор, -бон, -о, -акӣ, -worӣ (-worӣ), -зор, -гона, -дон, -ок* и др.

Исследователь истории языка Д. Саймиддинов следующим образом подчеркивает словообразовательные возможности среднеперсидского языка: «... путем изучения словообразоватеьных моделей можно создать много слов и терминов в сренеперсидском языке. Все суффиксы в зависимости от значения в создании слов классифицированы в нижеследующих группах: суффиксы, образующие собственных существительных, суффиксы, образующие существительных местности, суффиксы, образующие абстрактных существительных, суффиксы, образующие прилагательных» [1.17, с. 9].

Суффикс *-а* является одним из самых продуктивных суффиксов таджикского языка. Он присоединяется к различным частям речи – существительным, числительным, субстантивированным формам и прилагательным, образуя новые слова: *дъгуша, ларза, панҷа, cwopa, талха* и др.: *Дъгуша ба ҷърғоткъни́ бъсйо ҷогаи соз* (Сист). – Двуручный сосуд (или сосуд с двумя ручками) очень удобен для приготовления кислого молока (джургота); *Бъзи кал-а ай хънъки́ ларза гъръфаст-ъш* (Сист).– Безрогую козу от холода охватила дрожь; *Cwopa ай ама пеш гъзашт*. – Всадник обогнал всех; *Меши сърха къштем, ки талха-ъш пъри санг бъдаст, ай дасти ами хароб бъдаст* (Сист). – Мы зарезали рыжую овцу; её желчный пузырь оказался полон камней, из-за этого она и заболела.

Суффикс *-ӣ* (-гӣ, -вӣ) также является одним из продуктивных словообразовательных суффиксов в горонском говоре. С его помощью образуются слова: *бъзи́* – козий, *чарми́* – кожаный, *меши́* – овечий, *бъзъкбози́* – козоводство, разведение коз, *руғани́* – масляный, ировой, *сворӣ* – верховая езда и др.: *Руғани гowи́ да зъмистон ба молидан ба ар чи меша.* – Коровье масло (жир) зимой полезно для растирания; *Гушти меши́ ба хънъкзадаги́ фойида дора* (Сб.). – Баранина полезна при простуде (переохлаждении); *Гушти бъзи́, боднок бъдаст, ай дасти ами бъсйо одамо парез мегиран* (Кл.). **–** Козье мясо считается «ветреным» (тяжёлым, вызывающим вздутие), поэтому многие люди его избегают; *Тасмаи чарми́ ай амсойа бъдаст* (Кл.). **–** Кожаный ремень принадлежит соседу. На основе собранного материала слова, образованные данным суффиксом, по значению можно разделить на следующие группы:

а) Образование отвлечённых существительных от существительных, обозначающих деятельность. Такие слова называют род занятий или вид деятельности и относятся к общетаджикской лексике: *чорwодорӣ* – скотоводство, *чупонӣ* – пастушество, *бъздорӣ* – козоводство, *гowдорӣ* – разведение коров, *молдорӣ* – животноводство, *мешдорӣ* – овцеводство и др.: *Чорwодорӣ да қишлоқо ай бъбоwъ бъбъмон ба мо мерос мондаст*. **–** Скотоводство досталось нам в наследство от наших дедов и прадедов; *Молу гоw-а чупонӣ накънӣ намеша* (Кл.). – Без пастушества невозможно содержать скот и коров. *Апам Сифатък-а гowдорӣ намефорад-ъш, ай дасти ами фақат бъздорӣ мекъна.* – Моей сестре Сифат не нравится заниматься разведением коров, поэтому она занимается только козоводством; *Гowи сърх ба гowдорӣ меша* **–** Рыжая корова предназначена для разведения (Гч.). *Мардъми пеш фақат молдорӣ мекардан, ки руз-ъшон-а бъгъзаронан* (Гч.). **–** Раньше люди в основном занимались животноводством, чтобы прокормить себя; *Калоно меган, ки молдорӣ ама wахт обруи одамъст, ами гап рост бъдаст.* – Старики говорят, что животноводство всегда было делом чести для человека, и это действительно так. *Холайи Марwорӣ ай дасти нъмадкъӣ зъйотар мешдорӣ мекъна* (Шб.). – Тётя Марвори ради изготовления войлока в основном занимается овцеводством.

б) **Образование относительных прилагательных от именных основ.** Такие прилагательные указывают на материал, из которого изготовлен предмет: *гуштӣ* – мясной, *ширӣ* – молочный, *пашмӣ* – шерстяной, *чармӣ* – кожаный: *Ай тасмаи чармӣ ба хар пардъм бъкънем, ки пардъм-ъш-а найофтъм.* – Сделаем для осла привязь из кожаного ремня, потому что его собственную привязь я не нашёл; *Халтайи чармӣ да афтоw қоқ шъдаст* (Хғ.). – Кожаный мешок пересох на солнце (Хғ.). *Гowойи ширӣ харч дошта бошан.* – Молочные коровы окажутся стельными; *Мешойи ширӣ дар аѓел банд мондан* (Дт.). – Молочных овец оставили привязанными в загоне. *Пъга гowойи бақъwат-а ба гуштӣ мебаран.* – Завтра откормленных коров отправят на мясо; *Шарфи пашмӣ да хънъкӣ роати ҷон бъдаст* (Қз.).**–** Шерстяной шарф в холодную погоду. — настоящее спасение.

Суффикс *-гар*. Данный суффикс исторически является древним и широко используемым в классической литературе. Известный таджикский ученый М. Шукуров по этому поводу подчеркивает: «Так как -гар является одним из известных народных и классических способов словообразования, неудивительно, что он в современном литературном языке стал активно употреблятся. Поэтому такие слова, как «пайвандгар, баёнгар, равшангар, намоёнгар, таҳиягар» активно проникли не только в художественных и научных текстах, но и даже в сферах терминологии и публицистики текущей печати. Некоторые такие слова взяты из народной речи или клоссической литературы, а другие яляются новыми» [1.28, с. 168-169]. С его помощью образуются существительные, обозначающие профессии и род занятий: *қълбагар* – калымщик/ремесленник, *оангар* – кузнец, *дърawгар* – плотник, *ахтагар* – кастратор животных, *нъмадгар* – валяльщик войлока, *чармгар* – мастер по изготовлению кожнанных изделий, *кузагар* – гончар и др.: *Акаи Карим мегуй* ***қълбагар*** *боша, ки мардъм руз-ъш намедйан.с*– Говорят, что дядя Карим является *қълбагаром*, поэтому люди к нему ежедневно обращаются; ***Дърawгар-о*** *ай дъраw дер омадан* (Гч.). – Плотники (*дърawгарҳо*) часто приходят с опозданием; *Акаи Алифсайн* ***о(ҳ)ангар*** *бъдаст, досойи наѓз месоза.* – Дядя Алифсайн – кузнец (*оангар*), он делает хорошие серпы; *Хонайи* ***о(ҳ)ангар*** *доим пъри о(ҳ)ан* (Гч.).– Дом кузнеца всегда полон железа. ***Йахтагар*** *амаи баройи нар-а йахта мекъна*. – Кастратор (специалист по кастрации животных) кастрирует всех самцов; *Да ката Андароб йагон* ***йахтагар*** *намйоwӣ, ки баро-ра йахта бъкънем* (Анд.).– В большом Андароб не было ни одного кузнеца, поэтому для изготовления серпов обращались в другие места*; Бъбойи Сафар дар қъшлоқ* ***кузагар****и номӣ бъд* (Кл.). – У деда Сафар в селе была известная профессия гончара (*кузагар*); ***Кузагаро*** *дина ба Диделък ба сари ҷрай рафтан, ки йакбор хъд-ъшон ҷрайи наѓзтар бъйоран* (Кл.). – Гончары вчера отправились в Диделък , чтобы найти более качественную глину.

Суффикс -*ък* (-ак, -як). Данный суффикс имеет древнюю историю. По мнению исследователя А. Хромова, его происхождение восходит к согдийскому суффиксу *-ak, -aka* и в ягнобском языке, являющемся продолжением согдийского, служит для выражения уменьшительности, ласкательности, а также для образования существительных. Однако исследователь не указывает его степень продуктивности или непродуктивности С. Рахматуллозода, исследуя вариантность лексических единиц в диалектах, отмечает: «…вариантность в диалектах и вообще в языке – это существование одного и того же понятия в различных формах, возникающих в результате формальных изменений языковых единиц, однако при внешних изменениях они сохраняют ту же функцию, что и исходный вариант» [1.45, 666].

Следует подчеркнуть, что суффикс *-ък (-ек)* помимо словообразовательной функции обладает также и словообразовательной (лексической) функцией. Поэтому данный суффикс является продуктивным и широко употребительным. В горонском говоре он также используется для выражения уменьшительности и ласкательности: *гоwък* – коровка, *харък* – ослик, *калък* – теленок/маленький бык, *нарък* – самец, *шалък* – овечка/молодая овца, *чапъшък* – козлёнок/козочка, отделившаяся от стада, *мешък* – овечка, *бъзък* – козлёнок, *бъчек* – ягнёнок, *барек* –маленький барашек и др.: *Чапъшък ай мол ҷъдо шъдаст.* – Козлёнок отделился от стада; *Бъзи шалък имсол қъсир бъдаст* (Анд.). – Коза в этом году оказалась бесплодной. *Бъчеки калък ай гъшнагъра паҷонък шъдаст.* – Коровка с телёнком сильно ослабла от голода; *Барайи нарък-а гирондаст, къ нememака* (Дт.).– Он поймал самца, но он не успокаивается.

Суффикс -*ин.* Данный суффикс образует прилагательные от различных форм существительных: *пашмин* – шерстяной, *пустин* – кожаный, *чармин* – кожаный, *мӯин* – волосяной, *қаймоқин* – сливочный, *руғанин* – масляный, *палмаин, порубин, чалин, ръхин, сангин* – каменный и др.: *Йак гоwи ръхин ама-ра ръхин мекъна* (Кл.). – Одна паршивая овца всё стадо портит. *Да қишлоқо зъмистоно либоси пашмин мепушан* (Гч).– В деревнях зимой носят шерстяную одежду. *Да Бадахшон dewолойи хоношон **сангин** мебошан.* – В Бадахшане стены их домов каменные; *Чизойи чармин тез нам мегиран* (Сб.). – Кожаные изделия быстро не портятся. Этот суффикс широко используется в словообразовании лексики животноводства в горонском говоре.

Суффикс -*о*. Данный суффикс в горонском говоре, как и в большинстве других диалектов таджикского языка, используется как форма множественного числа существительных вместо литературного суффикса –ҳо: *мешо* – овцы, *бъзо* – козы, *харо* – ослы, *гоwo* – коровы, *аспо* – лошади, *баро* – ягнята, *гъсоло* – телята, *бъқо* – быки и др.: *Мешо амаш ба wреш шъдан*. – Овцы тоже начинают чесаться (страдать от зуда/заражённости паразитами); *Бъзо да шах банд задану баромадан наметонан*. **–** Козы застряли в колючках и не могут выбраться; *Имсол гоwo камхарҷ шъдан, ки ширшон тънък шъдаст* (Гч.). – В этом году коровы стали менее выгодными, потому что их молоко стало жидким (маложирным). *Харо-ра да зак табела бъзанет, ки ба айлоқ нагърезан* (Кл.). – Привяжите ослов к колышку, чтобы они не убежали на летнее пастбище; *Гъсоло ай дъми гоwo ба айлоқи боло рафтан*. **–** Телят гонят вслед за коровами на верхние пастбища; *Баро ай гъшнагӣ қариб паҷонък бъшан* (Дт.). – Ягнята почти погибают от голода.

Суффикс -*бон* является продуктивным в горонском говоре и других диалектах таджикского языка и обозначает профессию и род занятий: *подабон* – пастух, *бъзбон* – козопас, *барбъчабон* – пастух ягнят, *гъсолабон* – теленок-сторож/пастух телят, *шътърбон, сагбон, гоwбон, аспбон, галабон* и др.: *Подабоно гоwo-ра бawахти ба чаро бърдан.* – Пастухи вывели коров на пастбище в подходящее время; *Бъзбоно бъзо-ра ба ҷар задану хъд-ъшон дам гъръфтан*. **–** Козоводы (пастухи коз) гоняют коз по склонам и сами отдыхают; *Гъсолабон гъсоло-ра ай дъми гоwo бърд* (Вз.). – Пастухи телят гонят вслед за коровами; *Ай барбъчабоно дарак нест, ки къшо шъдан*. – От пастухов ягнят нет вестей – не известно, куда

они ушли; *Сагбон ба саго-ъш қърс медйад, ки саго-ъш бақъwатар бъшан* (Шб.). – Собачник даёт особый корм своим собакам, чтобы они были сильнее; *Гowбон ба гow-о ка дохтан рафт, неки гowo wахт ай аѓел баромадан.* – Пастух пошёл доить коров, но коровы уже вышли из загона; *Галабон аспо-ра пешкънон ба лawи дарйо owхъри бърд.* – Пастух пригнал лощадей к берегу реки; *Пешо аспо-ра дур ба Чъшмаи Аспо мебърдан, ки шawo ба қъшлоқ нахамбан* (Қз.). – Раньше лошадей уводили далеко к Источнику Аспо, чтобы ночью они не возвращались в село.

Суффикс -*зор* в горонском говоре является продуктивным и выражает значение множественности и изобилия. Он используется при наименовании местностей, образованных от названий кустарников и деревьев. Например: *Арчазор, Торонзор, Тутзор, Съфедорзор, Бруӌзор, Башолзорък, Пудиназор* и др. Следует отметить, что данный суффикс имеет аналог в ягнобском языке в форме -*vará*, который используется для образования географических названий [1.44, с.115; 1.45, с. 30]. Однако в горонском говоре он в такой форме не употребляется.

О. Муҳаммаджонзода в своем исследовании об широком употреблении варианта «-вара» в составе топонимии Гиссарской долины указывает: «Данный топоформант более употребителен в топонимической системе восточной части Гиссаркой долины (особенно в верховьях реки Каферниган)» [1.7, с. 9].

Суффикс -*анда* является продуктивным и в таджикском языке, и в его говорах. С его помощью от основы настоящего времени глагола образуются причастия, обозначающие действующее лицо или признак. Например: *газънда* – кусающий, *чаръндa* – пасущийся, *гирънда* – хватающий, *хазънда* – ползающий и др.: *Хари акаи Қодир газънда бъдаст.* – Осёл дяди Кодира кусается; *Йагон чаръндa да пъшт наметowa* (Сб.). – Ни одно пасущееся животное не подходит сзади; *Саги амсоя гирънда йагон каса ба хона ра намедийа.*– Собака соседа, которая кусается, никого не подпускает к дому; *Хазънда зийотар да амбъйо ӌо мегира* (Дх.). – Ползающие животные чаще всего прячутся в норах.

В горонском говоре также наблюдается использование приставок *бе–* и *но–*: *бегуш* – без ухо, *бешир* – без молока, *беқъwат* – без сил, *бенъхс* – бездеффекта , *бемол* – без благ, *безъбон* – без языка, *ноӌо* – неуместно, *нофорам* – неприятный и др.: *Гушойи гъсола тарък тамоман наметowан, магам ном-ъш-а бегуш бъмонем.* – Уши телёнка вообще не видны, так назовем его безухим; *Гowойи мардъм имсол назойдан, ай дасти ами ама бешир мондан* (Қз.). – В этом году коровы у людей не отелились, поэтому почти не дают молока; *Амоли чан(д) амсойа да қишлоқ бемол, неки ба хъд-ъшон бепарwo* (Сб.). **–** У многих соседей в селе нет скота, но они сами беззаботны (не переживают об этом); *Айwони безъбон йагон гъно надора* (Дт.).– Дом (или двор), где нет животных, не имеет никакого «греха» / считается чистым; *Гowи бешир, садо-ш бъланд* (Кл.).– Корова без молока – зато громко мычит (букв. «с громким голосом»); *Айwон ага бенъхс боша, тез бақъwат меша.* – Если хозяйство (двор) без порчи/дурного влияния, оно быстро становится крепким; *Да қишлоқ бемолъ гow зиндаги́ намеша* (Анд.). – В селе без скота и коров жить невозможно.

В этой связи можно отметить, что образование слов с помощью приставок и суффиксов, относящихся к данной сфере, наблюдается на примере слов *бе+гow+и́, бе+мол+и́, бе+шир+и́: Апайи Мобека мега, ки ай бегowи́ чан сол сахт азоб кашидъм, магам йак-дъ гъсолайи хъшзот бъгиръм* (Гч.). – Сестра Мобека говорит, что из-за отсутствия коров (скота) она много лет сильно страдала, но всё же смогла завести несколько хороших телят; *Бемоли́ одам-а дъстайи санг мекъна*. **–** Отсутствие скота делает жизнь человека очень тяжёлой (букв. «превращает руки в камень»); *Имсол амаи бъчо ай бешири́ мърдан* (Бш.). – В этом году все козлята/ягнята погибли из-за отсутствия молока (недокорма).

В третьем подразделе данного раздела проанализированы сложные слова и вопрос словообразование следующим образом:

1. Повтор слов – дублирование с использованием междометий, выражающих призыв, а также звукоподражаний различным животным: *бълеғ-бълеғ, шоғ-шоғ, мийаw-мийаw, ош-ош и др.*

2. Образование сложных подчинительных слов без использования аффиксов из разнородных компонентов, обозначающих виды пищи, приготовленной из продуктов животноводства: *ширкаду, фатирмаска, ширатола, ширбат, ширчой, шируған, ширбъринҷ, ширкаду, ширкорчи́* и др.

А. Амлоев в своем исследовании уделяя внимание этому вопросу, пишет: «Сложные существительные создаются из существительных словосочетаний, в составе которых основным компонентом являются непосредственно имена существительные. Однако в сложных словах, образованных от глагольных словосочетаний, основным компонентом является не существительное, а глагол» [1.1, с.132].

Слова данной группы классифицируются следующим образом:

а) **существительное+существительное**: *саргала, сарчупон, тахтапъшт*

б) **существительное+прилагательное**: *гуштбърйон, мърғбърйон, дъмдъроз, шохчанг, дъмсъфед, гардансийо.*

Количество подчинительных сложных слов в лексике животноводства, по сравнению с первой группой, представлено следующими моделями:

а) **существительное + существительное**: *кадърам, харсъwор, аспсъwор, гандъмдъраw, барзагоw, сагбача, фъкбанд, шохбанд, нъхтабанд, улоғбанд, хархона, аспхона, гъсолахона, саргинхона, ширҷога, қърутҷога, ширбат, ширчой, ширкочи́*;

б) **прилагательное + существительное**: *нарбара, модамеш, модабъз, пирсаг, нарбъз, нархар, мочахар, модагоw, нарсаг, қъсирмеш, лақагуш, сийагуш, чапаршох, лапаргуш, сърхсар, сийадъм, съфегардан, сърхпъшт, сърдъм, съфепешони́, калтадъм;*

в) **числительное + существительное**: *ҳазорхона (желудок жвачных животных), дусол, чорсол, шашсол, ҳафтсол, дасол, чорво//чорпо* и др.

Исследование показало, что в лексике животноводства встречаются слова, образованные из двух или более корней и аффиксов, относящиеся к смешанному способу словообразования: *кадърawи́, айлоқгардони́, тагоwдори́, ҷърғоткъни́, қърутҷушони́, ширчахсзани́* (ширполойӣ), *ширпази́, моникъни́* (ширховонӣ), *аспдawони́, харҷилкъни́, порукафони́, чапакзани́, ларфъкчини́, бодкъни́, молдори́, молбарори́, гоwдори́, хардawони́, мешwрешкъни́* и др.

В **заключительных подразделах** анализируются топонимы – названия мест как элементы лексики. В горонском говоре они чаще всего обозначают пастбища и места выпаса скота: *Айлоқи Назарък, Айлоқи Некзан, Айлоқи Бибиоҷар, Айлоқи Бахтибек, Дашти Моло, Камари Бъзо, Шawғайи Гоwо, Шawғайи Шомадӣ, Пъшти Къро, Джубори Лалмо, Паси Бък, Дарайи Бъзмак, Сари Търғ, Паси Пареко, Қули Съфехуф, Бъқи Сфехуф, Джари Дъроз, Джари Ошурбеко, Джари Делох, Сари Hоw, Hоwи Хине, Чъшмаи Зардконо, Чъшмаи Нуджелък, Чъшмайи Бандък, Даштойи Хине, Hоwи Шехали́, Чшмаи Бруҷо, Чъшмайи Дъроз, Чъшмайи Аспо, Чъшмаи Делох, Чъшмаи Диделък, Джангали Урмодж, Джангали Делох, Джангали Бруджо, Дарайи Мазор, Дарайи Тупхона, Джари Термукой, Джари Шехбек, Бари Джawчъйо, Бари Джрайдон, Бари Горасанг, Заки Ошурбеко, Заки Делох, Заки Куло, Заки Та, Убари Даргоw, Кади Оw, Сари Горо, Хирмани Делох, Хирмани Куло* и др.

Выводы третьей главы. Исходя из этого, можно сделать вывод, что исконные таджикские слова занимают основное место в лексике животноводства в горонском говоре, однако также наблюдается влияние заимствований, обусловленное историческими процессами. Ни один язык не развивается изолированно, он существует во взаимодействии с другими языками, обменивается с ними лексикой и горонский говор не является исключением. В сфере животноводства ряд слов имеет арабское, тюркское и русско-интернациональное происхождение и используется наряду с исконной лексикой.

Лексика животноводства в горонском говоре состоит из простых, производных, сложных слов и словосочетаний-терминов и является важной частью его словарного состава. Различные словообразовательные модели способствовали появлению новых слов и обогащению лексики. Морфологические способы словообразования (с помощью аффиксов и основосложения) широко представлены в данном говоре, при этом используются суффиксы: *-а, -и́, -чи́, -гар, -гари́, -ък* (-ак, .-як), *-ин, -дор, -бон, -о, -аки́, -wори́* (-ворӣ), *-зор, гона (-гоник), -дон, -го* (-гох) *//-га* (-гах), что способствует развитию семантики и словообразовательных моделей. Сложные слова и терминологические словосочетания также сыграли важную роль в формировании лексики данной сферы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Анализ и рассмотрения животноводческой лексики горонского говора показал, что наряду с использованием народных слов и выражений, в диссертационной работе также необходимым является научное изучение различных их аспектов. Горонский говор обладает богатым материалом в области лексико-семантической классификации скотоводческой лексики, что способствовало проведённому исследованию. Результаты анализа позволили прийти к следующим выводам:

1. Исследование показало, что горонский говор, как и другие бадахшанские говоры южного диалекта таджикского языка, находится в особой языковой и географической среде. Данный говор окружён восточноиранскими языками: с запада – шугнанским, с востока – ишкашимским и ваханским, с юга – пашто и мунджанским языками. Эти исторические контакты способствовали проникновению восточноиранской лексики в горонский говор и стали важным фактором для развития его словарного состава [4-А; 10-А].
2. Несмотря на более чем 150-летнюю историю изучения диалектов таджикского языка, в этой области остаётся множество нерешённых вопросов, одним из которых является исследование лексических слоёв диалектов, особенно отраслевой лексики [2-А; 3-А; 16-М].
3. Материал горонского говора по наименованиям и терминам, связанным с животноводством, позволил всесторонне рассмотреть данный пласт лексики. Значительная часть слов обозначает общие названия домашних животных и была подробно проанализирована в диссертации [5-А].
4. Важный пласт лексики составляют слова, обозначающие мелкий рогатый скот. Здесь особое место занимают термины, связанные с овцами: возраст, пол, окраска, внешние признаки, а также разведение и уход за овцами [3-А].

5. Существенное значение имеет также лексика, связанная с козоводством. Основное внимание уделено словам, обозначающим возраст, пол, окраску, физические особенности коз и их содержание. Эти слова отражают важную роль козоводства в жизни населения и были рассмотрены с научной точки зрения [6-А].

6. Наряду с мелким скотом значительную роль в жизни жителей Горона играет крупный рогатый скот. Большой пласт лексики связан с коровами, лошадьми и ослами, которые издавна способствовали развитию хозяйственной деятельности населения [1-А; 2-А].

7. При исследовании лексики, связанной с коровами, были рассмотрены термины, обозначающие пол и возраст, окраску, внешние особенности, откормленных и продуктивных животных, породы, поведение и характер, а также хозяйственное назначение и физические недостатки животных [1-А].

8. В рамках изучения лексики, связанной с вьючными и верховыми животными, основное внимание уделено терминам, относящимся к коневодству и содержанию ослов. Данная лексика включает слова, описывающие внешние признаки, возраст, пол, содержание, поведение и хозяйственное использование животных [2-А].

9. Одним из основных пластов терминологии горонского говора является лексика, связанная со скотоводством. Этнолингвистическое изучение данной лексики имеет важное значение. В этой связи рассмотрены слова, связанные с продуктами животноводства, обрядами и традициями, местами содержания животных, профессиями, молочными и мясными продуктами, а также болезнями животных, что отражает культуру отношения человека к одомашненным животным [4-А; 9-А; 10-А; 12-А; 15-М].

10. По языковому происхождению скотоводческая лексика отличается разнообразием. В диссертации уделено внимание заимствованиям, и горонский говор не является исключением. Установлено, что в формировании лексики важную роль играют арабские, тюркские и восточноиранские заимствования [8-М; 10-М; 14-М].

11. Научный анализ показал, что структура скотоводческой лексики в горонском говоре формируется по традиционным моделям словообразования таджикского языка. Важную роль играют простые, производные и сложные слова, которые были рассмотрены отдельно с точки зрения их продуктивности и непродуктивности в сравнении с другими говорами [11-А; 13-А].

12. В составе скотоводческой лексики горонского говора значительное место занимают исконно таджикские слова, относящиеся к древнейшему пласту лексики данной сферы. Другая часть лексем, связанных с животноводством, в исследуемом диалекте являются словами, связанными с историко-социальными, политическими и экономическими условиями, с местом проживания животноводов, в также с определными языками, стали причиной взаимствования [9-М; 10-М; 14-М].

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ПРИМЕНЕНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ДИССЕРТАЦИИ

На основе данного научного исследования можно предложить следующие рекомендации по практическому применению его результатов:

1. Исследование лексических и структурных особенностей слов, связанных с животноводством в горонском говоре, показывает, что данный лексический пласт обладает ценными языковыми и этнолингвистическими особенностями. В связи с этим внимание к данной лексике имеет значение не только на уровне литературного таджикского языка, но и для всех диалектов таджикского языка.

2. Методы сбора материала, его систематизации и классификации, научная методология исследования, а также полученные научные результаты и подходы, представленные в диссертации, представляют важное значение для решения теоретических задач будущими исследователями диалектологии, особенно в области изучения лексических пластов.

3. Собранный в диссертации материал может быть использован при составлении отраслевых словарей, в частности словарей, посвящённых животноводческой лексике, так как он содержит значительный фактический материал.

4. Результаты научного исследования могут быть применены в различных направлениях языкознания, особенно в диалектологии, лексикологии, семантике, словообразовании и изучении происхождения слов, а также в учебном процессе на филологических факультетах высших и средних специальных учебных заведений.

5. Диссертационная работа предоставляет ценный научный материал для подготовки учебных пособий, методических материалов и диалектных словарей, и его использование является практически полезным.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

I. Публикации автора в рецензируемых научных журналах КОА при Президенте Республики Таджикистан:

[1-А]. **Фарходова, С.** Истилоҳоти ифодакунандаи гов дар гӯйиши тоҷикони Ғорон / С. Фарҳодова // Ахбори Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (Маҷаллаи илмӣ). Шуъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – Душанбе, 2019. – №3 (256). – С. 139-145.

[2-А]. **Фарходова, С.** Лексикаи марбут ба ҳайвоноти боркаш дар гӯйиши тоҷикони Ғорон / С. Фарҳодова // Суханшиносӣ (Маҷаллаи илмӣ). – Душанбе, 2019. – №3. – С. 51-59.

[3-А]. **Фарходова, С.** Истилоҳоти ифодакунандаи гӯсфанд дар гӯйиши тоҷикони Ғорон / С. Фарҳодова // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ (Маҷаллаи илмӣ). – Душанбе, 2019. – №3 (80). – С. 65-70.

[4-А]. **Фарходова, С.** Хусусиятҳои луғавии вожаҳои марбут ба касбу кор дар соҳаи чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон (таҳлили этнолингвистӣ) / С. Фарҳодова // Паёми Донишгоҳи Хоруғ (Маҷаллаи илмӣ). – – Хоруғ, 2022. – №3 (23). – С. 114-118.

[5-СА]. **Мирбобоев, А. Фарходова, С**. Вожаҳои ифодакунандаи номҳои умумии ҳайвоноти хонагӣ дар гӯйиши Ғорон / А. Мирбобоев, С. Фарҳодова //Ахбори АМИТ (Маҷаллаи илмӣ). Шуъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – Душанбе, 2022. – №3. – С. 274-278.

[6-А]. **Фарходова, С.** Вожаҳои ифодакунандаи ҳайвоноти хурди хонагӣ дар забони тоҷикӣ (дар асоси маводи гӯйиши Ғорон) / С. Фарҳодова / /Паёми Донишгоҳи Хоруғ (Маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои гуманитарӣ. – Хоруғ, 2025. – №3 (03). – С. 169-176.

II. Статьи автора в сборниках и других научных изданиях:

[7-А]. **Фарходова, С.** Лексикаи ифодакунандаи маҳсулоти ширӣ дар гӯйиши тоҷикони Ғорон / С. Фарҳодова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҳайати профессорону омӯзгорон, докторантон, магистрантон ва донишҷӯёни Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода таҳти унвони «Таҳқиқи масъалаҳои муҳимми илмҳои гуманитарӣ, ҷомеашиносӣ ва дақиқ дар шароити бисёрфарҳангии таҳсилот» ба ифтихори Рӯзи илми тоҷик. – – Душанбе, 2022. – С. 26-30.

[8-А]. **Фарходова, С.** Лексикаи ҳунарҳои мардумии марбут ба чорводорӣ дар гӯйиши тоҷикони Ғорон / С. Фарҳодова // Забон ва истилоҳот (Маҷаллаи илмӣ-оммавӣ). – Душанбе, 2022. – №2-3 (2-3). – С. 177-182.

[9-А]. **Фарходова, С.** Вожаҳои табушуда ва эвфемизмҳои марбут ба чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон / С. Фарҳодова // Забон ва истилоҳот (Маҷаллаи илмӣ-оммавӣ). – Душанбе, 2022. – №4 (4). – С. 134-136.

[10-А]. **Фарходова, С.** Анъана ва расму оини марбут ба чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон (таҳлили этнолингвистӣ) / С. Фарҳодова // Маводи конференсияи байналмилалии илмию амалӣ дар мавзуи «Саҳми Пешвои миллат дар тақвияти мақоми забони тоҷикӣ дар арсаи байналмилалӣ» ба ифтихори Рӯзи байналмилалии забони модарӣ, 35-солагии Истиқлоли ҶТ, 30-солагии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон ва 70-солагии Хуҷанд. – Хуҷанд, 2023. – С. 486-492.

[11-А]. **Фарходова, С.** Корбурди пасвандҳои забони тоҷикӣ дар лексикаи марбут ба чорводорӣ дар гӯйиши тоҷикони Ғорон / С. Фарҳодова // Маводи конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ таҳти унвони: «Филологияи Шарқ: Пажуҳиши забоншиносӣ, равобитӣ адабӣ ва тарҷумашиносӣ». – Душанбе, 2023. – С. 215-219.

[12-А]. **Фарходова, С.** Анвои баъзе хурокҳо дар гӯйиши Ғорон / С. Фарҳодова // Забон ва истилоҳот (Маҷаллаи илмӣ-оммавӣ). – Душанбе, 2024. – №1-2 (7). – С. 163-171.

[13-А]. **Фарходова, С.** Таснифи сохтори вожагони марбут ба чорводорӣ дар забони тоҷикӣ (дар асоси маводи гӯйиши тоҷикони водии Ғорон) / С. Фарҳодова // Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Масъалаҳои марбут ба забон дар осори безаволи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон». – Душанбе, – 2025. – С. 241-349.

[14-М]. **Фарҳодова, С.** Корбурди вожаҳои иқтибосии марбут ба чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон / С.А. Фарҳодова // ENDLESS LIGHT in SCIENCE (Маҷаллаи илмии байналмилалӣ). – Астана, Казахстан, 2025. – №11.– С. 65-71.

[15-М]. Фарҳодова С. Муҳиммияти вожагони ифодакунандаи макони парвариши ҳайвонот дар забони тоҷикӣ / С.А. Фарҳодова // Паёми Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон (Маҷаллаи илмӣ). – Душанбе, 2026. – №1 (1). – С. 139-145.

[16-М]. **Фарҳодова, С.** Гӯйиши Ғорон ва дараҷаи таҳқиқи он / С.А. Фарҳодова // Маҷмуаи мақолаҳои илмии сеюмин ҳамоиши забоншиносони кишварҳои ҳамзабону ҳамфарҳанг дар мавзуи «Забони мо – ҷаҳони мо». – Душанбе, 2026. – С. 639-646.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:
I. Научная и теоретическая литература:

А) Литература на таджикском языке:

1. Амлоев, А. Я. Калимасозии исм дар насри бадеии Фазлиддин Муҳаммадиев / А. Я. Амлоев. – Душанбе: ДСРТ, 2016. – 151 с.

2. Бердиқулов, Ҳ. Лексикаи чорводории водии Зарафшон: дис....ном. илм. филол.: / Ҳ. Бердиқулов. – Душанбе, 1992. – 132 с.

3. Бузургзода, Л. Фонетика ва морфологияи лаҳҷаҳои тоҷикони водии Фарғона Л. Бузургзода. – Сталинобод: Изд-во Таджикского филиала АН СССР, 1940.

4. Ғаффоров, Р. Забон ва услуби Раҳим Ҷалил (дар асоси маводи романи «Одамони ҷовид») / Р. Ғаффоров. – Душанбе: Дониш, 1966. – 224 с.

5. Қосимов, В. Шеваҳои тоҷикони Фориш: дис....ном. илм. филол.: / В. Қосимов. – Душанбе, 1966. – 324 с.

6. Матробиён, С.Қ. Этнолингвистикаи тоҷик: пажуҳиши назариявӣ ва амалӣ. Асосҳои назариявии этнолингвистика ва тасвири ҷаҳон/ С.Қ. Матробиён.– Душанбе, 2022. – 267 с.

7. Маҳмадҷонов, О.О. Таҳқиқоти таърихӣ ва забоншиносии номвожаҳои ҷуғрофии водии Ҳисор / О. Маҳмадҷонов. – Душанбе, 2012. – 216 с.

8. Маҳмудов, М. Лаҳҷаҳои тоҷикони райони Китоб / М. Маҳмудов. –Душанбе: Дониш, 1978. – 278 с.

9. Мирбобоев, А. Муқаддимаи филологияи эронӣ. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни бахшҳои филологии мактабҳои олӣ /М. Мирбобоев. – Душанбе, 2015. – 325 с.

10. Муминова, С. Лексикаи лаҳҷаи тоҷикзабонони водии Вахон: дис….ном. илм. филол.: 10.02.01 / С. Муминова. – Душанбе, 2021. – 209 с.

11. Ниматов, Г. Лексикаи чорводории забони яғнобӣ: дис….ном. илм. филол.:. 10.02.08 / Г. Ниматов. Душанбе, 1998. – 183 с.

12. Обидов, У. Шеваи Ҷабал – ус – сироҷ /Афғонистони Шимолӣ / У. Обидов. – Душанбе: Дониш, 1977. – 236 с.

13. Обидов, У. и муқоисавии лаҳҷаҳои забони дарии Афғонистон: дис….док. илм. филол.:.10.02.08 / У. Обидов. – Душанбе, 1995. – 334 с.

14. Раҳматуллозода, (Хоркашев,) С. Ташаккули таркиби луғавӣ ва калимасозӣ / С. Раҳматуллозода (Хоркашев). Душанбе: Маориф, 2014. – 120 с.

15. Раҳматуллозода, (Хоркашев,) С. Баррасии лингвистии гурӯҳи мавзуии таркиби луғати лаҳҷа (дар асоси маводи шеваҳои ҷанубӣ ва ҷанубӣ-шарқӣ) / С. Раҳматуллозода (Хоркашев).–Душанбе: Маориф, 2014. – 234 с.

16. Рӯзиев, М. Таҳқиқи луғавӣ-маъноӣ ва сохтории вожагони марбут ба ҳайвоноти хонагӣ (дар асоси маводи лаҳҷаи Варзоб (гурӯҳи «варзобӣ») дис….ном. илм. филол.:10.02.01 / М.Р. Рӯзиев. – Душанбе, 2023. – 172 с.

17. Саймиддинов, Д. Вожашиносии забони форсии миёна. / Д. Саймиддинов. – Душанбе: Пайванд, 2001. – 310 с.

18. Фозилов, Д. Ф. Гӯйиши Ғорон (Лексика ва морфология). – Душанбе: Сифат-Осет, 2024. – 180 с.

19. Ҷӯраев, Ғ. Лаҳҷаҳои арабҳои тоҷикзабон /Ғ. Ҷӯраев. – Душанбе: Дониш,197.– 227 с.

20.Ҷӯраев, Ғ. Системаи лексикаи лаҳҷаи забони тоҷикӣ (дар асоси маводи шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ):дис.... док.илм. филол.:10.02.01 /Ғ. Ҷӯраев. – Душанбе, 1992. – 333 с.

21. Шарифова, Г.М. Лексикаи лаҳҷаи Мастчоҳ /Г. Шарифова. – Душанбе, 2024. – 183 с.

22. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ. Фонетика ва лексика / тартибдиҳандагон Р. Л. Неменова, Ғ. Ҷӯраев, Ҷилди 1. – Душанбе: Дониш, 1980. – 331 с.

23. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ.: Морфология / тартибдиҳандагон Ҷ. Мурватов, Р. Л. Неменова, А. Л. Хромов, Ҷилди 2.– Душанбе: Дониш, 1979. – 252 с.

24. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ. / тартибдиҳанда Р. Ғаффоров; таҳти назар ва таҳрири умумии проф. В. С. Расторгуева. – Ҷилди 3.–Душанбе: Дониш, 1979. – 272с.

25. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ, Ҷилди 4. – Душанбе: Дониш, 1981/1982.

26.Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ. Материалҳо / тартибдиҳанда Ҷамолхон Мурватов; муҳаррирони масъул Р. Л. Неменова, Мансур Маҳмудов, Ҷилди 5.– Душанбе: Дониш, 1982. – 332 с.

27. Шердилова, С.Ф. Таҳқиқоти этнолингвистии лексикаи гӯйиши тоҷикони водии Ғорон (аз гурӯҳи лаҳҷаҳои шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ) дис. н.и.фил. ихтисоси 10.02.19./ С.Ф. Шердилова.– Душанбе, 2022. – 199 с.

28. Шукуров, М. Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта мақоме дорад / М. Шукуров. – Душанбе, 1985. – 368 с.

29. Эшниёзов, М. Диалектологияи тоҷик / М. Эшниёзов. Қ. 1. –Душанбе: 1977. – 111 с.

30. Эшниёзов, М. Диалектологияи тоҷик / М. Эшниёзов. Қ. 2. –Душанбе, 1979. – 134 с.

Б) Литература на на русском языке :

31. Аламшоев, М. Животноводческая лексика шугнанского языка. / М. Аламшоев. – Душанбе, 2007. – 239 с.

32. Богорад, Ю.И. Горонский говоры таджикского языка. Иранский сборник / Ю.И. Богорад. – М., 1953. – С. 44-58.

33. Болдырев, А.Н. Бадахшанский фолклор /А.Н.Болдырев.– М.,1948.–294 с.

34.Григорев, В.Г. Обозрение диалектических особенностей употребительного у бухарских таджиков персидского языка // О некоторых событиях в Бухаре, Коканде и Кашгаре / В.Г. Григорев. – Казань, 1861 – 56с.

35. Кузнецов, П. Е. О таджиках Наманганского уезда / П. Е. Кузнецов // Известия Туркестанского отдела Императорского Русского географического общества (ТОИРГО). — Ташкент, 1915. — Т. XI, вып. 2, ч. 1. – С. 1-38.

36. Қурбонбекова, Г.О. Фитонимическая и зоонимическая лексика в горонском говоре таджикского языка: дис. канд. филол. наук: 10.02.00. – Языкознание (10.02.01 – Таджикский язык) / Г.О. Қурбонбекова – Хоруғ, 2026.– 175 с.

37. Мирбобоев, А. Лексика животноводства ваханского языка: дис. канд. филол. наук / А. Мирбобоев. – Душанбе, 1991. – 205 с.

38. Назарова, З.О. Система ишкашимского глагола в сопоставление с бадахшанского таджикской / З.О. Назарова. М: АНРТ: Институт гуманитарнх наук, 1998. – 138 с.

39. Наливкин, В.П. Русско-персидский словарь общеупотребительных слов по наречиям Туркестанского края. – Казань, 1989. – 566с.

40. Расторгуева, В.С. Опыт сравнительного изучения таджикских говоров / В. С. Расторгуева. М.: Наука, 1964. – 188 с.

41.Розенфельд, А.З. Бадахшанские говоры таджикского языка / А.З. Розенфельд. – Л.: Изд-во Ленингр. ун. та, 1971. – 192 с.

42.Семёнов, А.А. Материалы для изучение наречии горных таджиков Средней Азии. Вып. 1. – М., 1900. –56 с.

43.Стеблин-Коменский, И.М. Очерки по истории лексики памирских языков. Названия культурных растений. М., 1982. –167 с.

44.Тӯраев, Б. Б. Лексико-семантическое и словообразовательное исследование микротопонимии долины Яғноб: дис. … канд. филол. наук.:10.02.22 / Б. Б. Тӯраев. – Душанбе, 2010. – 223 с.

45. Хромов, А. Л. Ягнобский язык / А. Л. Хромов // Основы иранского языкознания: Новоиранские языки: Восточная группа. – М.: Наука, 1987. – С. 644-701.

В) Литература на на английском языке:

46. Dinguirard, J.C. Ethnolinguistique de la Haute Vallee de Gers Lille / J.C. Dinguirard. – 1976. – 185 с.

47. Olufsen, O. Through the unknown Pamirs (Vakhan and Garon). / O. Olufsen London William heineman – 1904. – 238 page, 25-78.

II. Словари

А) На таджикском и персидском языках:

48. Маҳмудов, М., Ҷӯраев. Ғ., Бердиев, Б. Фарҳанги гӯйишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ / М. Маҳмудов, Ғ. Ҷӯраев, Б. Бердиев. – Душанбе: Пайванд. 2012. – 946 с.

49. Маҳмудов, М., Ҷӯраев, Ғ., Бердиев, Б. Фарҳанги гӯйишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ / М. Маҳмудов, Ғ. Ҷӯраев, Б. Бердиев. – Душанбе: Пайванд, 2017. – 842 с.

50. Муҳаммадҳусайн, Бурҳон. Бурҳони қотеъ. Ҷ. 2. (таҳияи А. Нуров) /Б. Муҳаммадҳусайн. – Душанбе: Адиб, 2004, – 424 с.

51. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 1. – Душанбе: Пажуҳишгоҳи забон ва адабиёти Рӯдакӣ, 2008. – 949 с.

52.Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 2. – Душанбе: Пажуҳишгоҳи забон ва адабиёти Рӯдакӣ, 2008. – 945 с.

53. Ҳасандӯст, Мухаммад. Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ. / М. Ҳасандӯст, Ҷ. 1. –Теҳрон: 1393 ҳ. – 585 с.

54. Ҳасандӯст, Муҳаммад. Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ. / М. Ҳасандӯст, Ҷ. 2. –Теҳрон: Осор.– 2956 с.

55. Ҳасандӯст, М. Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ / М. Ҳасандӯст, Ҷ. 3. – Теҳрон: Осор. 1393. – 2080 с.

56. Ҳасандӯст, Муҳаммад. Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ. / М. Ҳасандӯст. Ҷ.4. –Теҳрон: Осор. – 2956 с.

Б) На русском языке:

57. Аламшоев, М.М. Отраслевой словарь шугнанского языка (животноводство) / М.М. Аламшоев. 2002. – 166 с.

58. Расторгуева, В.С., Эдельман, Д.И. Этимологический словарь иранских языков. Том 2. b – d / В. С. Расторгуева, Д. И. Эдельман. – М.: Вост. лит., 2003. – 502 с.

59. Расторгуева, В.С., Эдельман Д. И. Этимологический словарь иранских языков. Том 3. f – h / В.С. Расторгуева, Д. И. Эдельман. – М.: Вост. лит., 2007. – 493 с.

60. Стеблин-Каменский И.М. Этимологический словарь ваханского языка / И.М. Стеблин-Каменский . – СПБ., 1999. – 475 с.

61. Хотамтоев, Ш. Краткий русско-таджикский словарь/ Ш. Хотамтоев.– Ташкент, 1913.–72с.

АННОТАТСИЯИ

рисолаи номзадии Фарҳодова Сарвбону Алидодовна дар мавзуи «Лексикаи чорводорӣ дар лаҳҷаи бадахшонии забони тоҷикӣ» (дар асосии гӯйиши водии Ғорон)» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филология аз рӯйи ихтисоси 6.2.1 – Забони тоҷикӣ

Калимаҳои калидӣ: *забоншиносӣ, шевашиносӣ, лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ, Ғорон, гӯйиши Ғорон, лексикаи чорводорӣ, ҳайвоноти хонагӣ, мол, чорвои хурд, чорвои калон, маҳсулоти ширӣ, айлоқ, воҳидҳои нидоӣ – вокативҳо, калимаҳои аслии тоҷикӣ, калимаҳои иқтибосӣ ва ғ.*

Дар диссертатсия бори аввал хусусиятҳои луғавию маъноӣ ва сохтории вожагони марбут ба чорводорӣ ва таҳқиқи онҳо дар гӯйиши ғоронии забони тоҷикӣ, инчунин, алоқаи решавии онҳо бо забони форсии бостон мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд.

Ҳамчунин, таҳқиқи қабатҳои асосии вожаву истилоҳоти соҳавии марбут ба чорводории гӯйиши Ғорон, ки бо лексикаи чорводории забони адабии тоҷикӣ алоқаманданд, анҷом дода шудааст.

Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат аст. Рӯйхати гӯяндагон оид ба пешниҳоди вожаву истилоҳоти марбут ба чорводорӣ ва шарҳи онҳо вобаста ба гӯйиши Ғорон оварда шудааст.

Дар боби аввали диссертарсия асосҳои назариявии и лексикаи чорводории гӯйиши Ғорон таҳқиқу баррасӣ шуда, дар 5 фасл маҷмуи масъалаҳои назариявии ва принсипҳои асосии таснифи вожаҳои таҳқиқшаванда ҷиҳати муайян сохтани номгӯйи ин воҳидҳо баррасӣ шуда, дар муқоиса бо забони адабӣ ва шеваву лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ мавриди қарор гирифтаанд.

Боби дуюми диссертатсия ба баррасии этнолингвистии вожагони чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон бахшида шуда, аз 8 фасл иборат аст ва дар ин боб бо таваҷҷуҳ ба масоили омилҳои забонӣ, этнофарҳангӣ ва этнопсихологӣ, вожаву истилоҳоти марбут ба расму ойин, макони парвариши чорво, касбу кори умумии чорводорӣ, маҳсулот ва хурокҳои ширӣ, бемориҳои ҳайвонот ва вокативҳои мансуб ба онҳо мавриди пажуҳиш қарор дода шудааст.

Дар боби сеюми диссертатсия **манбаъҳои ташаккул ва таҳаввули лексикаи чорводории гӯйиши ғороиро дар бар гирифтаву** дар **3** фасл таҳия шуда, дар он баррасиву таҳлили вожагони худиву бегона – калимаҳои аслии тоҷикӣ ва вомгирӣ аз дигар забонҳо (аз забонҳои тоҷикии шарқӣ, яғнобӣ, арабӣ, русӣ ва туркӣ), инчунин, калимасозии онҳо мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд.

Дар **хулосаи** диссертатсия натиҷаҳо оид ба муайян намудани лексикаи чорводорӣ дар гӯйиши Ғорон, хусусиятҳои этникии соҳибони забон, аҳамияти муносибати инсон бо чорводорӣ, аз ҷумла, бо ҳайвоноти хонагӣ, хусусиятҳои фарқкунандаи вожагони марбут ба ин соҳа, аз ҷиҳати лексикӣ ва сохторӣ-морфологӣ оварда шудаанд. Ҳамчунин пайдоиш ва роҳҳои истифодаи воҳидҳои марбут ба чорводории гӯйиши ғоронӣ дар шаклҳои диалектӣ муайян карда шуда, истилоҳоти чорводорӣ ва вазифаҳои далолатгарии онҳо баррасӣ шудаанд.

Ҳамзамон, далелҳое қобили таваҷҷуҳанд, ки аксари вожаҳо бо хусусияти релефи кӯҳсори минтақа, инчунин, бо кору фаъолият дар самти чорводорӣ дар ҳудуди он ба вуҷудомада марбут мебошанд.

Дар маҷмуъ, диссертатсияи таҳқиқшаванда нишон медиҳад, таҳқиқи лексикаи чорводорӣ дар гӯйиши ғорон ба воситаи таҳияи системаи муайяни диалектии и ин маводи лексикӣ ба роҳ монда шудааст.

АННОТАЦИЯ

кандидатской диссертации Фарходовой Сарвбону Алидодовны на тему «Лексика животноводства в Бадахшанском говоре таджикского языка (на материале горонского говора)» на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 6.2.1 – Таджикский язык

Ключевые слова: *языкознание, диалектология, говоры таджикского языка, Горон, Горонский диалект, животноводческая лексика, домашные животные, скот, мелький скот, крупный скот, молочные продукты, летовка, вокативы, исконно таджикские слова, взаимствованные слова и др.*

В диссертации впервые исследованы лексико-семантические и структурные особенности лексики, связанной с животноводством, и особенности её функционирования в горонском говоре таджикского языка, а также рассмотрена её генетическая связь с древнеперсидским языком.

Кроме того, проведено исследование основных пластов лексики и отраслевой терминологии, связанной с животноводством в горонском говоре, находящихся во взаимосвязи с лексикой животноводства современного литературного таджикского языка.

Диссертация состоит из введения, трёх глав, заключения и списка использованной литературы. В работе также представлен список информантов, предоставивших сведения о словах и терминах, с вязанных с животноводством, а также их толкованиях в соответствии с особенностями горонского говора.

В **первой главе** диссертации исследованы и рассмотрены теоретические основы изучения лексики животноводства горонского говора. В пяти разделах рассмотрен комплекс теоретических вопросов, связанных с изучением данного лексического материала, а также основные принципы классификации исследуемых слов с целью определения состава и перечня соответствующих языковых единиц. Исследуемая лексика рассматривается в

сопоставлении с литературным языком, а также с другими говорами и диалектами таджикского языка.

Вторая глава диссертации посвящена этнолингвистическому исследованию лексики животноводства горонского говора и состоит из восьми разделов. В данной главе с учётом языковых, этнокультурных и этнопсихологических факторов исследуются слова и термины, связанные с обычаями и обрядами, местами содержания и разведения скота, основными видами деятельности в сфере животноводства, молочными продуктами и блюдами, болезнями животных, а также вокативами, относящимися к данной сфере.

Третья глава диссертации посвящена источникам формирования и развития лексики животноводства горонского говора и состоит из трёх разделов. В ней рассматриваются и анализируются исконная и заимствованная лексика – исконно таджикские слова и заимствования из других языков (восточных таджикских говоров, ягнобского, арабского, русского и тюркских языков), а также способы их словообразования.

В **заключении** диссертации представлены результаты исследования, касающиеся определения состава лексики животноводства в горонского говора, этнических особенностей носителей данного говора, значения взаимоотношений человека с животноводством, в частности с домашними животными, а также отличительных особенностей лексики данной сферы в лексическом и структурно-морфологическом отношении. Кроме того, определены происхождение и пути функционирования единиц, связанных с животноводством в горонском говоре, в их диалектных формах; рассмотрены термины животноводства и их номинативные функции.

Вместе с тем заслуживают внимания факты, свидетельствующие о том, что большинство исследуемых слов связано с особенностями рельефа горной местности региона, а также с хозяйственной деятельностью населения в сфере животноводства на данной территории.

В целом диссертационное исследование показывает, что изучение лексики животноводства в горонского говора осуществлено посредством разработки определённой диалектологической системы исследования данного лексического материала.

ANNOTATION

of the dissertation of Farhodova Sarvbonu Alidodovna «Livestock farming vocabulary in the Badakhshan dialect of the Tajik Language (based on the Goron dialect)», submitted for the degree of Candidate of Philological sciences in the specialty 6.2.1 – Tajik Language

Keywords: *linguistics, dialectology, dialects of the Tajik language, Goron, Goron dialect, livestock farming vocabulary, domestic animals, livestock, small livestock, large livestock, dairy products, summer pasture, vocatives, native Tajik words, borrowed words, etc.*

For the first time, the dissertation investigates the lexical-semantic and structural features of livestock farming vocabulary and the specific characteristics of its functioning in the Goron dialect of the Tajik language. It also examines the genetic relationship of this vocabulary with the Old Persian language.

In addition, the study examines the principal lexical layers and specialized terminology related to livestock farming in the Goron dialect and their relationship with the livestock farming vocabulary of the modern Tajik literary language.

The dissertation consists of an introduction, three chapters, a conclusion, and a bibliography. The study also includes a list of informants who provided information on words and terms related to livestock farming, as well as their interpretations in accordance with the specific features of the Goron dialect.

The **first chapter** examines and discusses the theoretical foundations for studying livestock farming vocabulary in the Goron dialect. Five sections address a range of theoretical issues related to the study of this lexical material, as well as the principles of classifying the words under investigation in order to determine the composition and inventory of the corresponding linguistic units. The vocabulary under study is analyzed in comparison with the literary language and with other dialects and subdialects of the Tajik language.

The **second chapter** is devoted to an ethnolinguistic study of livestock farming vocabulary in the Goron dialect and consists of eight sections. This chapter examines, taking into account linguistic, ethnocultural, and ethnopsychological factors, words and terms associated with customs and rituals, places for keeping and breeding livestock, the main types of livestock-related activities, dairy products and dishes, animal diseases, as well as vocatives associated with this sphere.

The **third chapter** is devoted to the sources of formation and development of livestock farming vocabulary in the Goron dialect and consists of three sections. It examines and analyzes native and borrowed vocabulary, including indigenous Tajik words and borrowings from other languages, such as Eastern Tajik dialects, Yaghnobi, Arabic, Russian, and Turkic languages, as well as the word-formation patterns of these lexical units.

The **conclusion** presents the results of the study concerning the identification of livestock farming vocabulary in the Goron dialect, the ethnic characteristics of its speakers, the significance of human interaction with livestock, particularly domestic animals, and the distinctive lexical and structural-morphological features of the vocabulary belonging to this semantic field. In addition, the origin and ways of functioning of livestock-related lexical units in the Goron dialect and their dialectal forms are identified, livestock farming terminology and its nominative functions are also examined. At the same time, particular attention is drawn to the fact that the majority of the words under investigation are associated with the specific relief and mountainous landscape of the region, as well as with the economic activities of the local population in the field of livestock farming.

Overall, the dissertation demonstrates that the study of livestock farming vocabulary in the Goron dialect has been conducted through the development of a specific dialectological framework for the systematic investigation of this lexical material.